

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
ЖУРНАЛ**

№ 1 (142) 2023

**ОДЕСА
ПНПУ імені К. Д. Ушинського**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-1>

**Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського. Випуск 1 (142). Одеса, 2023. 73 с.**

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського внесено до **категорії «Б»** Переліку наукових фахових видань України
з педагогічних наук зі спеціальностей 011, 012, 013, 014, 015, 016, 231
(наказ МОН України від 17.03.2020 р. № 409)

Свідоцтво про перереєстрацію: КВ №24077-13917 ПР
видане Міністерством юстиції України 19.06.2019 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Богуш А. М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора:

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Відповідальний редактор:

Буднік А. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Богданова І. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Васильєва Т., доктор, професор (Латвія)

Казанцева Л. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Кісіель М., доктор гуманітарних наук, доцент (Польща)

Ковтун О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Копусь О. А., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Линенко А. Ф., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Лобанова-Шуніна Т., доктор педагогічних наук, професор (Латвія)

Луцан Н. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Окуневичюте Н. Л., доктор соціальних наук, професор (Литва)

Попова О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Реброва О. Є., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Садовська Е. Я., доктор технічних наук, що спеціалізується в галузі історії архітектури та збереження пам'яток, професор (Польща)

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського індексується у таких **базах даних:**

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою Радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» 30.03.2023 р. (Протокол № 9)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ НЕ НЕСЕ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ТА МОЖЕ НЕ ПОДІЛЯТИ ДУМКУ АВТОРА!

Адреса редакції:

65020 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

тел. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Веб-сайт: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Ministry of Science and Education of Ukraine
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

SCIENTIFIC BULLETIN

**of SOUTH UKRAINIAN NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY
JOURNAL**

№ 1 (142) 2023

**ODESA
SUNPU named after K. D. Ushynsky**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-1>

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.
Issue 1 (142). Odesa, 2023. 73 p.

The Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky included into the Ukrainian list of specialized scientific publication, which are authorized to publish the results of dissertation for doctor degree and PhD by decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from March 17, 2020 № 409.

Certificate of re-registration of print media: Series KB №24077-13917 ПП
Issued by the Ministry of Justice of Ukraine from June 19, 2019.

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief:

Bogush A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor in Chief:

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Responsible editor:

Budnik A., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine)

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Bogdanova I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kazantseva L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kisiel M., Doctor of Humanities in Pedagogy, Associate Professor (Poland)

Kopus O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kovtun O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lobanova-Shunina T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Latvia)

Lutsan N., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lynenko A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Okunevičiūtė Neverauskienė L., Doctor of Social Sciences, Professor (Lithuania)

Popova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

Rebrova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Sadowska E. J., Doctor of technical sciences specializing in history of architecture and conservation of monuments, Professor (Poland)

Semenog O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Vasiljeva T., Doctor oec., Professor (Latvia)

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky is indexed in these **databases**:

- Vernadsky National Library of Ukraine,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Recommended to publishing and disseminating over the Internet by the Academic council
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» (pr. № 9 from March 30, 2023)

THE EDITORIAL BOARD BEARS NO RESPONSIBILITY FOR THE CONTENT OF THE ARTICLES AND MAY NOT SHARE THE AUTHORS' OPINION!

Editorial office address:

26, Staroportofrankivska St., Odesa, 65020

Tel. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Web-site: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 2023

ЗМІСТ

Ручкіна М. М. Зміни в управлінні закладом освіти: чинники та ризики	7
Маліновська Н. В. Підготовка майбутніх вихователів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у закладі дошкільної освіти	13
Кириленко І. М. Динаміка розвитку хореографічної культури та освіти	21
Подосиннікова Г. І. Навчання критичного читання автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань майбутніх учителів англійської мови	27
Басанець Л. В., Маслова Т. М. Форма та формоутворення в мистецтві живопису	35
Сулейманова Шахла Ефективні способи формування художньо-творчих здібностей учнів в організації дидактичних ігор	44
Русалкіна Л. Г., Григор'єв Є. О. Матеріали для вивчення англійської мови для студентів медичних спеціальностей	54
Алієва Рухангіз Маммад Формування самоосвіти та компетентності студента в процесі формування розумових якостей	61
Моргун О. О. Лінгвокультурна компетентність майбутніх перекладачів китайської мови: сучасний стан сформованості	67

CONTENT

Ruchkina M. Changes in the management of an educational institution: factors and risks	7
Malinovska N. Preparation of future educators for the use of Physical Culture and recreation technologies in the Preschool Education Institutions	13
Kyrylenko In. Dynamics of the development of choreographic culture and education	21
Podosynnikova H. Teaching critical reading of authentic Publicistic texts from the internet editions to pre-service English teachers	27
Basanets L., Maslova T. Form and form creation in the art of painting	35
Suleymanova Shahla Effective ways to form the artistic creative abilities of students in the organization of didactic games	44
Rusalkina L., Grigoryev Ev. Materials for English learning for the students of medical specialties	54
Aliyeva Ruhangiz Mammad Formation of student's self-education and competence in the process of developing mental skills	61
Morhun OI. Linguocultural competence of future Chinese translators: the current state of its development	67

Зміни в управлінні закладом освіти: чинники та ризики

Ручкіна Маріанна Миколаївна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: Ruchkina.MM@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7170-4078>

Функціонування будь-якої галузі неможливе без постійного розвитку та удосконалення, що, у свою чергу, і призводить до впровадження змін. Ефективне функціонування будь-якої організації неможливе без системного та тривалого розвитку, в якому головним є процес управління організаційними змінами. Деякі зміни безпосередньо залежать від ухвалених рішень в організації, інші – мають зв'язок із рішеннями, які ухвалили ззовні, а інші ще тільки лише прогнозуються. Усі зміни, які були заплановані, або навпаки обов'язково є наслідками для закладу освіти. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування управління закладом освіти в умовах змін, виявлення чинників, що гальмують процес їх впровадження.

У дослідженні використано такі методи: аналіз, узагальнення, систематизація, анкетування.

Виявлено, що ознаками управління змінами саме в освітніх організаціях є: особливість освітньої зміни; відмінності між освітніми змінами; складники освітнього процесу; особливість функцій інноваційного управління освітою. Дослідження освітніх змін відбувається спеціальними методами, серед яких: методи угруповань, моделювання системи управління освітніми інноваціями на різних рівнях, ранжування, аналогії у сфері інновацій в освіті і управління ними. Визначено такі різновиди освітніх змін: педагогічні, техніко-технологічні, економічні, соціальні, інституціональні, політико-управлінські.

Досліджено чинники, які гальмують процес впровадження змін у заклади освіти, а саме: якісний і кількісний склад педагогічного колективу, кількість учасників освітнього процесу, бажання керівника закладу освіти впроваджувати зміни, матеріальні ресурси закладу.

Визначено такі чинники ефективного впровадження змін у заклади освіти: психологічне і фінансове стимулювання колективу, вмотивованість керівника закладу освіти та педагогів, візуалізація змін, постійний моніторинг, аналіз впровадження змін і формування колективного бачення. Причинами, що заважають ефективності впровадження змін у заклади освіти є: відсутність досвіду впровадження змін, низький рівень компетентності керівника управління змінами та невідповідність змін запитам користувачів освіти, зовнішні чинники, які впливають на діяльність закладу в цілому.

Ключові слова: зміни, управління змінами, освітні зміни, ризики, заклад освіти.

Вступ. Натепер ефективне функціонування закладу освіти неможливе без стабільного і тривалого розвитку, стрижнем якого є процес управління організаційними змінами. Важливим є доречне та результативне впровадження змін не лише під час економічного зростання, а й для уникнення кризових явищ. Зміни в освіті є чинником розвитку суспільства, яке є успішним, відкритим та справедливим, тому обсяг можливостей суспільного розвитку співвідноситься із прямими наслідками результативного впровадження освітніх змін, на які безпосередній вплив має держава.

Питання управління змінами висвітлюється в роботах таких учених, як: О. Горішна, О. Кузьміна, О. Михайловська, І. Петрова, В. Печенізький, Т. Пічугіна, В. Поліщук, Г. Тарасюк, С. Ткачова, О. Ткаченко, І. Шевченко та ін. Класифікацію видів змін розглядають О. Кузьміна, Д. Мейерсон, Т. Пічугіна, С. Ткачова, О. Ткаченко, І. Шевченко, Ю. Шошина; правила ефективного управління змінами – О. Кузьмін, О. Мельник; принципи управління процесом змін – Б. Новіков, Г. Сініок, П. Круш; алгоритм ефективною реалізації процесу змін – Г. Тарасюк; моделі управління змінами – М. Біра, Ф. Гуїярі, Д. Дака, Дж. Даката, Л. Грейнера, Дж. Келлі, К. Левіна, Н. Норія, Д. Хайятома та ін.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні управління закладом освіти в умовах змін, виявленні чинників, що гальмують процес їх впровадження.

Задля досягнення мети вважаємо за доцільне розв'язання таких завдань:

- обґрунтувати специфіку управління закладом освіти в умовах змін;

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

- узагальнити та систематизувати погляди вчених щодо класифікації змін в освіті;
- виявити чинники, що впливають на ефективність (або гальмують) впровадження змін у заклади освіти;
- визначити ризики, що виникають під час впровадження змін у закладі освіти.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні використано теоретичні методи: аналіз, узагальнення й систематизація наукової літератури для уточнення понять «зміни», «управління змінами», характеристика класифікацій змін в освіті. Використано анкетування як метод емпіричного дослідження для виявлення чинників, що гальмують процес впровадження змін у заклади освіти.

Результати дослідження. Трактують дефініції «зміни» в організаціях ґрунтується на положеннях про те, що зміни є природним феноменом та відбуваються безперервно. Метою змін є забезпечення буття та розвиток організації, що залежатиме від стрімкого пристосування до зовнішнього середовища під час змін (Назарчук, 2018: 62). На думку вчених (Т. Пічугіної, С. Ткачової, О. Ткаченко), поняття «зміни» пояснюється як поява чогось нового, як перехід до іншого стану, враховуючи зовнішнє та внутрішнє середовище (Пічугіна, 2018: 13). У довідковій літературі розглядається дефініція «змінити» із значенням змінити положення або дати інший напрям, зробити певне зрушення, видозмінити, переробити, перевести на іншу якість. Отже, зміни – це процес переходу від одного стану до іншого.

Дефініція «управління змінами» є також достатньо дослідженою і розглядається на різних рівнях (індивідуальний, організаційний). Поняття «управління змінами» учені вживають для опису завдань у контексті управління змінами, галузі професійної практики, узагальнення знань, механізмів управління (Nickols, 2016: 3).

Головними завданням керівника є пошук рівноваги у процесі змін. Так, управління змінами розглядають як багатоаспектний процес, який передбачає кілька етапів, серед яких: аналіз, планування і прогнозування змін, формуючи та ініціюючи політику змін та визначення ризиків, забезпечуючи стабільність у процесі змін та їх проектуванні.

Досліджуючи управління змінами, вчені (Т. Пічугіна, С. Ткачова, О. Ткаченко) визначають його як науку, що вивчає специфіку закономірностей і особливостей перетворень в організації, технологій адаптації організаційних структур, функцій і процесів до умов існування. На думку дослідників, управління змінами має міждисциплінарний характер, теоретичний фундамент як стрижень, проте формується на підставі практичної діяльності, що є підґрунтям подальшого розвитку теорії (Пічугіна, 2017: 6).

Отже, управління змінами розглядаємо як структурований підхід до покращення стану організації від поточного до бажаного майбутнього. Зазначимо, що процес управління змінами не відбувається окремо сам по собі, він взаємопов'язаний із тенденціями, серед яких: інформатизація суспільства, оптимальність середньої ланки правління, рухливість робочої сили та ухвалення рішень.

З-поміж учених, які досліджують питання класифікації різновидів змін, зокрема в освіті, є: О. Горішна, Н. Краснокутська, І. Семенець-Орлова, Т. Яровенко та ін. На думку О. Горішної, освітній галузі притаманні такі типи змін, як: зміни розвитку (передбачають будь-які зміни, метою яких є покращення стратегічного розвитку закладу освіти, введення інновацій та їх апробація, що спрямована на вдосконалення освітнього середовища, підґрунтям яких є ухвалені рішення у процесі корегування), перехідні зміни, спрямовані на покращення та перетворення, а також на впровадження нового напрямку здійснення освітнього процесу в закладах, наприклад, впровадження Концепції НУШ, трансформаційні зміни, які є довготривалими та цілеспрямованими на якісні перетворення та запровадження інновацій у системі освіти, наприклад, профільне навчання, реструктуризація закладів освіти. Слід зазначити, що у закладах освіти зміни відбуваються щодня, зокрема ті, що спричинені зовнішніми та внутрішніми чинниками (Горішна, 2020: 34-35).

Традиційно всі зміни поділяють на кількісні та якісні. Особливістю кількісних змін є те, що вони пов'язані із щоденними процесами (управлінські, освітні) у закладі освіти, якщо часто ухвалюються подібні рішення, а керівник при цьому більше уваги приділяє режиму дня та усталеному порядку. Кількісні зміни не спрямовані на впровадження інновацій чи покращення ситуації у закладі освіти, проте якісні зміни у закладі освіти визначають, чи є можливість закладу відмовитись від не актуального та спробувати зовсім інші інноваційні рішення. Саме якісні зміни вимагають від керівника гнучко реагувати на ситуацію, залучати колег до обговорення, здійснювати оптимізацію ресурсів для досягнення нових цілей (Горішна, 2020).

Відзначимо, що ознаками управління змінами саме в освітніх організаціях є такі: особливість освітньої зміни; відмінності між освітніми змінами; складники освітнього процесу; особливість функцій

інноваційного управління освітою. Основним завданням якісного аналізу змін в освіті є виявлення, опис та співвіднесення цих змін з кількісними характеристиками. На думку І. Семенець-Орлової, якість управління змінами можна оцінити через кореляцію управлінських функцій на певній ланці освіти зі стандартними характеристиками змін, їх видами. Для дослідження освітніх змін існують спеціальні методи, серед яких:

- метод угруповань, який дає можливість класифікувати освітні новації, мотиви інноваційно-освітньої діяльності та її атрибутів;
- метод моделювання системи управління освітніми інноваціями на різних рівнях;
- метод ранжування (можливість здійснювати аналіз, визначати та розробляти пріоритети в освітній галузі);
- метод аналогії у сфері інновацій в освіті і управління ними (аналіз та оцінка на основі зарубіжних практик або аналогів в інших галузях) (Семенець-Орлова, 2018).

Слід наголосити, що більшість класифікацій освітніх змін можна вважати загальними, це спричинено прагненням учених максимально враховувати кількість можливих ознак інновацій. Т. Яровенко класифікує зміни поза специфічними характеристиками саме освітніх змін поруч із змінами в інших галузях. Так, власну класифікацію освітніх інновацій дослідниця поділяє за такими групами: зв'язок з іншими інноваціями (часткові, локальні, комплексні, системні); рівень ефективності (успішні, неуспішні); спосіб виникнення (планові, випадкові, стихійні) (Яровенко, 2012).

Зовсім протилежної думки І. Семенець-Орлова, яка зазначає, що розподіл за зв'язком з іншими інноваціями і рівнем ефективності можна назвати когнітивно значущими, проте за способом виникнення є необґрунтованим, оскільки інновації є змінами, які завжди цілеспрямовані та добре спроектовані (Семенець-Орлова, 2018). Наприклад, чинник стихійності або спонтанності в освітніх інноваціях можна припустити, то випадковість інновацій складно уявити. Н. Краснокутська освітні інновації називає змінами і виокремлює їх за предметним змістом, а саме: педагогічні і техніко-технологічні зміни в освіті (підручники, технології, методи, засоби, програми тощо); економічні зміни в освіті (фінансування, інвестування, ціноутворення на освітні послуги тощо); соціальні зміни в освіті (новації в кадровому складі, форми, методи оплати праці і мотивації); інституціональні зміни в освіті (відкриття нових закладів освіти, центрів, нові освітні стандарти, спеціальності тощо); політико-управлінські зміни в освіті (нормативні акти, новації в освітній політиці, в розробленні стратегій управління освітою, зміни в структурах управління тощо) (Краснокутська, 2003).

Зазначимо, що успішне здійснення освітньої діяльності у закладах освіти в умовах змін безпосередньо залежатиме від особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища, а також від своєчасної ідентифікації ризиків та управління ними (Черненко, 2016: 94). Саме тому управління ризиками вимагатиме вдосконалення системи внутрішнього контролю в закладах освіти в умовах змін, що передбачатиме наступне: визначення основ управління ефективністю та якістю освіти (принципи, функції, методи управління ризиками) в умовах підвищення вимог до її якості; розкриття характеристик та чинників, що впливають на діяльність закладу освіти; розроблення та впровадження методології управління ризиками і системи внутрішнього контролю через головні індикатори ризиків, підґрунтям яких виступатиме структурно-функціональна модель системи управління ризиками; розроблення відповідної документації, що регулюватиме процеси та процедури управління ризиками у закладах освіти в умовах змін; розроблення практичних методик діагностики результатів впровадження систем управління ризиками і внутрішнього контролю (Черненко, 2016: 106-107).

Зазначимо, що впровадження змін є складним комплексом процесів і процедур з певними особливостями, а саме: тривалий процес, що вимагає багато часу на підготовку, на сам процес упровадження і контроль після здійснення змін; обов'язково вибір альтернатив, що безпосередньо впливають на майбутню організацію; процес упровадження змін має бути системний і для усієї організації; багато проблем, що виникають під час упровадження змін можуть мати високу невизначеність; людський чинник, оскільки процес торкається усіх працівників (Пічугіна, 2017: 12).

Виявлення думки педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти Одещини щодо впровадження змін у заклади відбувалося за допомогою анкетування.

За результатами анкетування виявлено, що чинниками, які найбільше гальмують процес упровадження змін у заклади освіти є: якісний і кількісний склад педагогічного колективу (37%); кількість учасників освітнього процесу та бажання керівника закладу освіти (по 25%); матеріальні ресурси закладу (13%).

Визначено такі чинники процесу ефективного впровадження змін у заклади освіти: психологічне і

фінансове стимулювання колективу зазначили 29% респондентів, умотивованість керівника закладу освіти та педагогів – по 21% опитаних, на візуалізацію змін указали 14% респондентів, по 7% – обрали постійний моніторинг та аналіз упровадження змін і формування колективного бачення.

Причинами, що заважають ефективності впровадження змін у заклади освіти, є: відсутність історії змін у закладі освіти, що базується на попередньому досвіді змін (13%); низький рівень компетентності керівника управління змінами та невідповідність змін запитам користувачів освіти – по 30%; зовнішні чинники, що впливають на діяльність закладу в цілому – 27%. Слід наголосити, що жоден із респондентів не зазначив варіанти «надмірний контроль адміністрації», «відсутність стратегії розвитку закладу освіти». Такі результати підтверджують те, що в закладах освіти наявна стратегія, на яку вони орієнтуються і працюють.

Виявлено, що найбільш важливими серед складників алгоритму управління змінами є розподіл на чіткі етапи дій (зазначили 58%), отримання бажаного результату за умов послідовного виконання дій – 26%, по 8% – часові обмеження впровадження алгоритму та можливість використання алгоритму для здійснення типових завдань.

Зазначимо, що для ефективного запровадження змін у заклади освіти необхідна підтримка колективу, оскільки жоден керівник самостійно не зможе ефективно запровадити зміни та працювати на них. Результати дослідження підтверджують (57%) необхідність пояснення важливості змін колективу для підтримання змін та сприяння щодо їх упровадження у заклади освіти. 29% – наголосили на залученні людей активно брати участь на всіх етапах запровадження змін, на застосування методів стимулювання та примусу наголосили 14%. Отже, керівнику закладу освіти, впроваджуючи зміни, необхідно мати команду однодумців, яка буде його підтримувати, допомагати та сприяти впровадженню. Саме тому проведена робота з колективом має бути обов'язковою. Обираючи стратегію змін, керівництву закладу освіти слід урахувувати чинники ризику, обсяг необхідної інформації, необхідний час для здійснення змін, повноваження ініціатора змін, ефективність роботи команди із запровадження змін та ін.

Визначено, що ефективність роботи команди із запровадження змін у закладі освіти залежатиме від розподілу функцій та ролей між членами команди (72%), управління функціональними обов'язками членів команди (17%), управління кількісним складом команди (11%). Успіх реалізації запланованих змін залежатиме від керівника організації (20%), команди (20%), організаційної структури (60%). Отримані результати засвідчують, що, плануючи і впроваджуючи зміни у закладі освіти, слід враховувати структуру, від якої залежатиме формування команди, особливості та рівні впровадження змін.

Серед ризиків, що виникають у закладах освіти під час упровадження змін, визначено такі: не підтримка всіх учасників процесу; розчарування у недосягнутому; суперечки у колективі, небажання змінюватись, фінансовий складник, вплив зовнішнього середовища, компетентність членів команди, якісно сформована команда, вмотивованість колективу, досвід та компетентність керівництва закладу та ін.

Висновки. Процес управління змінами є специфічним, оскільки не можна передбачити та запланувати хід перебігу таких заходів, натомість керівник закладу освіти повинен застосовувати сучасні технології та інструменти, враховуючи кадровий потенціал закладу та вплив людського чинника.

Результати пілотного дослідження засвідчують, що педагогічні працівники закладів освіти обізнані з різновидами змін, чинниками, які гальмують або сприяють ефективному впровадженню змін, ризиками, які можуть вплинути на запровадження змін. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні оптимальних шляхів запровадження змін у заклади освіти.

Література

Горішна О. Трансформація концепції управління змінами у практиці врядування в закладах освіти: колективна монографія «Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі» / за загальною редакцією В. П. Кравця, Г. М. Мешко. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 310 с.

Краснокутська Н. Інноваційний менеджмент. К.: КНЕУ, 2003.

Назарчук Т. В., Косіюк О. М. Менеджмент організацій: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 506 с.

Пічугіна Т. С. Управління змінами: навчальний посібник. Харків: ХДУХТ, 2017. 226 с.

Семенець-Орлова І. А. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади: монографія. К.: ЮСТОН, 2018. 420 с.

Черненко Н. М. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками: теорія та практика: моногр. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. 386 с.

Яровенко Т. Види інновацій в освіті та їх класифікація. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. №10/1. С. 20.

Nickols Fred Change Management 101 A Primer, 2016. 17 с.

Changes in the management of an educational institution: factors and risks

Ruchkina Marianna²

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

The functioning of any industry is impossible without constant development and improvement, which, in turn, leads to the introduction of changes. Effective functioning of any organization is impossible without systematic and long-term development, in which the process of managing organizational changes plays the main role. Some changes directly depend on decisions made in an organization, others are related to decisions made from outside, and completely other decisions are only predicted. All changes that were planned or not planned necessarily have consequences for an educational institution. The purpose of the study is the theoretical justification of the management of an educational institution under conditions of changes, the identification of factors inhibiting the process of their implementation.

The research methods used are as follows: analysis, generalization, systematization, questionnaire.

It was revealed that the characteristics of change management in educational organizations are: peculiarity of educational change; differences between educational changes; components of the educational process; functions particularity of innovative management of education. The study of educational changes is carried out with the help of special methods, including: the method of groupings, the method of modeling a management system of educational innovations at different levels, the method of ranking, the method of analogy in the field of innovations in education and their management.

These types of educational changes have been identified: pedagogical, technical-technological, economic, social, institutional, political-managerial.

Factors inhibiting the process of implementing changes in educational institutions were studied, namely: the qualitative and quantitative composition of the teaching staff, the number of participants in the educational process, the desire of the head of an educational institution to implement changes, the level of financial support of an institution.

The following factors for the effective implementation of changes in educational institutions have been determined: psychological and financial stimulation of a team, motivation of the head of an educational institution and teachers, visualization of changes, constant monitoring, analysis of the implementation of changes and formation of a collective vision. The reasons that hinder the effectiveness of implementing changes in educational institutions are: lack of experience in implementing changes, low level of competence of the head of change management and inconsistency of changes with the requests of education users, external factors that affect institution's activity as a whole.

Keywords: changes, change management, educational changes, risks, educational institution.

References

Chernenko, N.M. (2016). *Pidhotovka maibutnykh menedzheriv osvity do upravlinnia ryzykamy : teoriia ta praktyka [Preparation of future education managers for risk management: theory and practice]*. Odesa: Bukayev Vadim Viktorovich [in Ukrainian].

Horishna, O. (2020). Transformatsiia kontseptsii upravlinnia zminamy u praktytsi vriaduvannia v zakladakh osvity [Transformation of the concept of change management in the practice of governance in educational institutions]. *Aktualni problemy upravlinnia zakladamy osvity v konteksti stratehii modernizatsii osvithoi haluzi – Actual problems of management of educational institutions in the context of the strategy of modernization of the educational industry*. Ed. by V.P. Kravts, H.M. Meshko. Ternopil: TNPU named after V. Hnatyuk [in Ukrainian].

Krasnokutska, N. (2003). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovative management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

² PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Education Management and Public Administration at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

- Nazarchuk T.V., & Kosiiuk. O.M. (2018). *Menedzhment orhanizatsii [Management of organizations]*. Kyiv: «Tsentri uchbovoi literatury» [in Ukrainian].
- Nickols, F. (2016). *Change Management 101 A Primer* [in English].
- Pichuhina, T.S. (2017). *Upravlinnia zminamy [Change management]*. Kharkiv : KhDUKht [in Ukrainian].
- Semenets-Orlova, I.A. (2018). *Derzhavne upravlinnia osvithimiy zminamy v Ukraini [State management of educational changes in Ukraine]*. Kyiv: EUSTON [in Ukrainian].
- Yarovenko, T. (2012). Vydy innovatsii v osviti ta yikh klasyfikatsiia [Types of innovations in education and their classification]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*. Vols. 10/1. P. 20 [in Ukrainian].

Accepted: January 05, 2023

Підготовка майбутніх вихователів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у закладі дошкільної освіти

Маліновська Наталія¹

Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна

E-mail: n.malinovska@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7057-7727>

У статті обґрунтовано необхідність забезпечення якісної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) до здоров'язбережувальної професійної діяльності. Окреслено актуальність усвідомлення здобувачами вищої освіти ціннісно-мотиваційного ставлення до проблеми здоров'язбереження, формування у них готовності до здоров'язбережувальної діяльності в освітньому процесі ЗДО.

Формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти готовності до реалізації оздоровчої парадигми в роботі з дітьми дошкільного віку передбачає оволодіння насамперед змістовим компонентом навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти», а також уміннями і навичками організації одного із видів здоров'язбережувальних технологій – фізкультурно-оздоровчої. Розкрито сутність понять «здоров'язбережувальні технології», «фізкультурно-оздоровчі технології», їх вплив на здоров'я дітей та особливості використання. Акцентовано, що необхідним складником фізкультурно-оздоровчої технології є застосування як окремих фізичних вправ, так і їх комплексів. Визначено доцільність упровадження фізкультурно-оздоровчих технологій в освітній процес ЗДО, що має забезпечувати комфортні умови для розвитку рухів дітей та запобігання негативних впливів на стан здоров'я стресового довілля. Ураховано сучасні вимоги до фізкультурно-оздоровчої роботи, що є підґрунтям раціональної організації рухового режиму. Схарактеризовано організаційно-педагогічні умови використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності майбутніх вихователів. Зазначено, що вимогами сучасного ринкового середовища до конкурентоздатності фахівця стає не лише високий рівень засвоєння студентами теоретичного матеріалу та навичок практичної роботи, а й розвиток особистісних якостей. Позиченовані приклади використання індивідуально-дослідницьких завдань (ІНДЗ), зорієнтованих на активізацію освітньої діяльності здобувачів вищої освіти, трансформацію пасивного засвоєння ними знань у їх активне застосування у квазіпрофесійних і реальних ситуаціях освітньої діяльності. Встановлено, що оволодіння майбутніми вихователями знаннями, вміннями і навичками проєктувати та застосовувати фізкультурно-оздоровчі технології сприятиме формуванню здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: підготовка, майбутні вихователі, фізкультурно-оздоровчі технології, здоров'язбережувальні технології, заклад дошкільної освіти, здоров'язбережувальна діяльність.

Вступ. Модернізація освіти в Україні зумовлює потребу у висококваліфікованих фахівцях, спроможних реалізувати одне із головних завдань соціальної програми держави – збереження і зміцнення здоров'я дітей. Отже, актуалізується проблема якісної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до здоров'язбережувальної діяльності.

Сучасний вихователь закладу дошкільної освіти розглядається як професіонал, який орієнтується в наукових досягненнях, інноваціях, володіє сучасними технологіями розвитку, навчання та виховання дітей, здатний не лише проєктувати та реалізувати методики збереження і зміцнення здоров'я, а й упроваджувати їх у педагогічну діяльність завдяки сучасним освітнім технологіям (Артемова, 2008).

Мета та завдання дослідження. Мета статті – розкрити особливості професійної підготовки майбутніх вихователів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

- ✓ Визначити ключові поняття педагогічного конструкту, що досліджується.
- ✓ Розкрити змістове наповнення розділу «Фізкультурно-оздоровчі технології» навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти».

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету

✓ Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови успішного використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності майбутніх вихователів.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо професійної підготовки фахівців дошкільного профілю у вищому закладі освіти засвідчує, що означена проблема висвітлюється науковцями з різних поглядів, а саме: теоретичні та методичні аспекти ступеневої підготовки фахівців дошкільної освіти у ЗВО (Л. Артемова); формування особистості педагога, його фахової компетентності (Г. Беленька, А. Богуш, К. Волинець, Н. Грама, І. Дичківська, Л. Зданевич, Н. Лисенко, Л. Пісоцька, І. Рогальська-Яблонська, Т. Поніманська та ін.); підготовка здобувачів вищої освіти до фізичного виховання дітей дошкільного віку (Т. Андрущенко, О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, О. Курок, З. Нестерова, С. Петренко, Л. Ригова та ін.); формування професійної готовності майбутніх вихователів до здійснення фізичного виховання дітей дошкільного віку на засадах народних традицій (Н. Левінець). Підготовка фахівців до сумлінного виконання професійно-педагогічних обов'язків, різноманітні аспекти застосування з дітьми здоров'язбережувальних технологій розглядаються зарубіжними вченими (Stoik, Sanders, 2018; Futorny, Nosova, Kolomiiets, 2017).

Упровадження здоров'язбережувальних технологій, у тому числі фізкультурно-оздоровчих, в освітній процес закладу дошкільної освіти розглядалось у дослідженнях учених (О. Аксьонової, Т. Андрущенко, О. Богініч, Е. Вільчковський, Т. Григоренко, Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Єфименка, В. Єфремової, Ю. Коваленко, Н. Маковецької, В. Нестеренко, А. Чаговець та ін.). На думку вчених, поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності освітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей. Так, за Л. Герашенко, здоров'язбережувальна технологія – це послідовна цілеспрямована система взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, що включає науково обґрунтовані форми, методи, способи формування і збереження здоров'я, сукупність психолого-педагогічних методів і прийомів роботи з дітьми, підходів до реалізації проблем, пов'язаних з оздоровленням, спрямованих на створення умов для збереження і зміцнення здоров'я дітей, а також для усвідомлення педагогом цінності власного здоров'я та здоров'я вихованців (Онищенко, 2016).

Одним із видів здоров'язбережувальних технологій є фізкультурно-оздоровчі технології. За результатами ґрунтовного аналізу української та зарубіжної науково-методичної літератури в галузі педагогіки, психології, фізичного виховання, спорту і здоров'я людини, власного досвіду в галузі оздоровчої фізкультури та фітнесу вчені (М. Верховська, І. Ляхова) розглядають поняття «фізкультурно-оздоровча технологія» як раціональний спосіб цілеспрямованої взаємодії учасників педагогічного процесу, основою якого є різновиди рухової діяльності, що спрямовані на отримання максимально можливого оздоровчого ефекту, реалізацію потреби людини в русі, здоров'ї та дбайливому ставленні до нього через свідоме регулювання фізичної активності» (Ляхова, Верховська, 2015). Учені підкреслюють, що фізкультурно-оздоровчі технології не є надбанням особистого досвіду поодиноких фахівців чи науковців. Основним інструментарієм у використанні на практиці фізкультурно-оздоровчих технологій є тренування або заняття, у процесі яких завдяки регуляції фізичного навантаження досягається тренувальний ефект.

Водночас аналіз сучасної практики підготовки майбутніх фахівців дошкільного профілю свідчить, що у них недостатньо сформовані професійні компетентності щодо реалізації фахових методик збереження і зміцнення здоров'я дітей (Курок, Шовкопляс, 2008; Маковецька, 2010).

Результати дослідження. Навчальна дисципліна «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти» посідає вагомe місце у циклі дисциплін методичного спрямування і викладається здобувачам вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта університету на третьому курсі. Мета навчальної дисципліни – забезпечити кваліфікаційну компетентність майбутніх вихователів у галузі фізичного виховання та оздоровлення дітей раннього і дошкільного віку, сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти світоглядних позицій щодо власної відповідальності за збереження і зміцнення здоров'я дітей.

У ході вивчення фахової методики студенти ознайомлюються з фізкультурно-оздоровчими технологіями, які використовуються у сучасних закладах дошкільної освіти, що сприяє формуванню у них розуміння пріоритетності фізкультурно-оздоровчої роботи у ЗДО.

У процесі викладання навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти» особлива увага майбутніх вихователів звертається на відмінності фізкультурно-оздоровчих технологій від здоров'язбережувальних, здоров'яформувальних, оздоровчо-рекреаційних технологій навчання здоров'я та інших, оскільки основним засобом фізкультурно-оздоровчих технологій

є фізичні вправи та комплекси фізичних вправ для дітей дошкільного віку, зорієнтовані на їхній гармонійний фізичний розвиток, підвищення рухової активності, функціональних можливостей організму, задоволення потреби в русі (Ляхова, Верховська 2015).

Фізкультурно-оздоровчі технології є передовсім засобом оздоровлення, складниками якого є форми, методи і прийоми фізичного виховання, спрямовані на нормальне функціонування всіх систем і функцій організму дітей, загартування, зниження ризику хронічних захворювань.

У процесі оволодіння програмним матеріалом дисципліни важливо підкреслити, що для вирішення оздоровчих завдань найефективнішим є комплексний підхід до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій (ФОТ), який передбачає врахування низки різноманітних чинників впливу на фізіологічні та психоемоційні процеси в організмі дитини.

Складниками фізкультурно-оздоровчих технологій є: формування рухових умінь та навичок, розвиток фізичних якостей особистості дитини, оптимізація її рухової активності; становлення фізичної культури дитини; розвиток її дихальної системи; профілактика порушення постави та виникнення плоскостопості; виховання потреби у щоденній руховій активності та турботи про власне здоров'я (Кошель, Герман, 2020: 7).

Здобувачів вищої освіти підводять до того, що вибір будь-якої фізкультурно-оздоровчої технології (фітбол-гімнастика, дихальна гімнастика, вправи з релаксації тощо) повинен урізноманітнювати планування здоров'язбережувального освітнього процесу, а також урахувати низку чинників. З-поміж них: матеріально-технічні умови (розташування приміщень, наявність санітарно-технічного, медичного, фізкультурного оснащення, комплектування груп); стан фізичного та психічного здоров'я дітей і вихователів (індекс здоров'я, рівень захворюваності, підвищення емоційного тону); показники рухової підготовленості дітей; цілісність оздоровчих впливів та стабільність результатів, рівень власної професійної компетентності вихователя (прагнути до збагачення власних знань щодо збереження і зміцнення здоров'я, формувати усталені мотиви до ведення здорового способу життя), методи і прийоми співпраці з батьками вихованців (батьки – приклад здоров'язбережувальної поведінки), екологічні чинники (Кошель, 2015: 11).

Одним із завдань освітнього компонента є ознайомлення студентів із інноваційними фізкультурно-оздоровчими технологіями (степ-аеробіка, ігровий стрепчинг, роуп-скіппінг, фітбол-гімнастика, фітнес-гімнастика) (Здоров'язбережувальні технології, 2022).

Ефективними формами та методами фахової підготовки здобувачів вищої освіти є ті, що активізують їхню діяльність, зокрема дискусії, колективне обговорення проблеми, ділові ігри, розігрування ситуацій за ролями, педагогічні брейн-ринги; проблемно-пошукові інтерактивні методи: моделювання ситуації, обговорення в малих групах, робота в парах, мозковий штурм, коло ідей, творчі вправи та завдання, педагогічні ігри, розроблення конспектів нетрадиційних занять із фізичної культури (Маліновська, 2017). У термінологічних джерелах поняття «підготовка» розглянуто як «запас знань, навичок, досвід тощо, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» (Великий тлумачний словник, 2005: 952). Підготовку майбутніх вихователів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у закладах дошкільної освіти розглядаємо як комплекс взаємопов'язаних заходів щодо створення та реалізації педагогічних умов, реалізація яких спрямована на формування у студентів готовності до впровадження здоров'язбережувальних технологій з дітьми дошкільного віку.

За словником, педагогічні умови потрактовано як «обставини, від яких залежить і за яких відбувається цілісний продуктивний процес професійної підготовки фахівців, опосередкований активністю особистості, групи людей» (Словник-довідник, 2006: с. 188). Отже, організаційно-педагогічні умови забезпечують функціонування і розвиток цілісного освітнього процесу.

У дослідженні було визначено низку організаційно-педагогічних умов успішного використання фізкультурно-оздоровчих технологій у професійній діяльності майбутніх вихователів. Розглянемо їх.

Науково-методичне забезпечення освітнього контенту «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти» як одна з професійно-педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців дошкільного профілю передбачає формування у здобувачів вищої освіти компетентностей, що уможливають якісне виконання ними трудових функцій, функціональних обов'язків на основі науково обґрунтованих рішень, що передбачає максимальну спрямованість на індивідуально зорієнтовану траєкторію навчання із врахуванням специфіки майбутньої здоров'язбережувальної діяльності у ЗДО. Водночас, на нашу думку, доцільно розширити основні компоненти науково-методичного забезпечення освітнього процесу, передбачені Положенням про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти. Так, необхідно передбачити анотовані каталоги, відеозаписи лекційних і семінарських занять,

вебінарів, конференцій, «круглих столів», у процесі яких розглядається освітній матеріал в обсязі одного чи кількох модулів. Доцільно осучаснити методичне забезпечення лекцій мультимедійними презентаціями, використанням зарубіжних навчальних та наукових робіт, відеозаписами виступів відомих вітчизняних фахівців із проблеми здоров'язбереження дітей тощо.

Педагогічною умовою підготовки майбутніх вихователів до використання ФОТ у закладі дошкільної освіти було обрано також *цільову змістову наповнюваність завдань для самостійної роботи* здобувачів вищої освіти. При організації самостійної роботи зі здобувачами вищої освіти, зокрема у процесі добирання її змісту, форм і методів, ураховували основні мотивувальні чинники, а саме: підтримання пізнавального інтересу у студентів, розуміння ними кінцевих результатів навчання (цілей професійного розвитку); усвідомлення теоретичної і практичної значущості засвоєння знань; професійна спрямованість освітньої діяльності. З огляду на це, здобувачам вищої освіти пропонували низку завдань для самостійної роботи, зокрема:

- підготувати тексти консультацій для батьків «Як навчити дитину дбайливо ставитися до власного здоров'я» (аукціон знань); «Як організувати спортивну прогулянку у сім'ї?»;
- створити модель організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладі дошкільної освіти;
- розробити програму семінару-практикуму для вихователів «Упроваджуємо сучасні фізкультурно-оздоровчі технології»;
- розробити рекомендації щодо організації та проведення оздоровчої прогулянки; впровадження хортингу у ЗДО;
- скласти орієнтовний план роботи творчої групи «У здорового тіла – здоровий рух»;
- підготувати матеріали для обговорення передового педагогічного досвіду із впровадження фізкультурно-оздоровчих технологій в умовах ЗДО;
- скласти орієнтовну тематику семінарів, семінарів-практикумів оздоровчого спрямування;
- підготувати доповідь на педагогічну раду ЗДО «Методичний скриншот: інноваційні фізкультурно-оздоровчі технології».

Іншою педагогічною умовою підготовки майбутніх вихователів до використання ФОТ в закладу дошкільної освіти було обрано *активізацію і стимулювання виконання здобувачами вищої освіти самостійної роботи* з навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання та валеологічної освіти».

Самостійна робота студентів у процесі виконання індивідуального навчально-дослідницького завдання (ІНДЗ) дозволила активно включати їх у пошуково-пізнавальний процес, оцінити якість і рівень володіння майбутніми вихователями програмним матеріалом. У цьому зв'язку для самостійної роботи було запропоновано виконати такі види роботи:

- розробити і захистити педагогічний проєкт з теми: «Фізкультурно-оздоровчі технології у закладі дошкільної освіти»;
- скласти блок-схему «Оздоровчі технології в освітньому процесі» (Денисенко, 2007);
- підготувати матеріали щодо використання нестандартного фізкультурно-оздоровчого обладнання;
- самостійно дібрати літературу та підготувати реферат на одну із тем: «Використання фізкультурно-оздоровчих технологій із дітьми дошкільного віку в умовах родинного виховання», «Організація занять степ-аеробікою з дітьми дошкільного віку», «Використання дихальної гімнастики у коригувальній та оздоровчій роботі з дітьми»;
- розробити комплекси ранкової й оздоровчої гімнастики з елементами психогімнастики;
- розробити зміст оздоровчих заходів на свіжому повітрі: оздоровча прогулянка, піші переходи; ігри-естафети; ігри спортивного характеру;
- проанонсувати наукові статті та книги із проблеми застосування фізкультурно-оздоровчих технологій у практиці роботи сучасного ЗДО;
- розробити комплекси вправ для корекції постави та стоп у дітей;

Для закріплення та систематизації знань студентів про фізкультурно-оздоровчі технології використовували підготовку міні-доповідей до виступу на семінарі, складання глосарію, заповнення таблиць, укладання опорно-логічних схем, розроблення мультимедійної презентації, рекламного буклету та кросворду, виконання індивідуально-дослідних завдань.

Однією з умов підготовки майбутніх вихователів до застосування фізкультурно-оздоровчих технологій було обрано *культуру здоров'я майбутніх вихователів, їхнє прагнення до здоров'ятворення*.

Культура здоров'я – це не лише сума знань, обсяг відповідних умінь і навичок, але й здоровий спосіб життя. Рівень культури здоров'я визначається обізнаністю з резервними можливостями (фізичні, психічні, духовні) і вмінням правильно їх використовувати.

До компонентів культури здоров'я педагога належать:

- ✓ ціннісно-смысловий (усвідомлення власного здоров'я як професійного ресурсу, прийняття здоров'я дітей як педагогічної цінності);
- ✓ когнітивний (знання педагогами здоров'язбережувальних технологій, шляхів формування досвіду здоров'язорієнтованої поведінки дітей)
- ✓ емоційно-вольовий (відповідальність, усвідомлена спрямованість діяльності педагога щодо здоров'язбереження і задоволення її результатами);
- ✓ практичний (здатність і готовність педагога до реалізації здоров'язбережувальної діяльності в особистому житті й освітньому процесі) (Олендер, Грушко, Бережна, 2010: 6).

На жаль, натепер ще превалює проблема відсутності пріоритету культури здоров'я в суспільстві та структурі педагогічної діяльності вихователя. Педагоги недостатньо усвідомлюють, що рухова активність є запорукою здоров'я. Практика засвідчує, що у багатьох закладах дошкільної освіти переважає малорухливий спосіб життя дітей, тобто пасивний режим. Зменшується кількість і є одноманітними заходи із фізичного виховання в загальному режимі дня (Юрчук, 2012). Майбутні вихователі повинні знати, як забезпечити оптимальний руховий режим у дошкільному закладі, яке місце у ньому треба відвести застосуванню фізкультурно-оздоровчих технологій. На нашу думку, треба звернути увагу на наявність фізичних вправ із використанням не лише ходьби, бігу, а й метання, стрибків, вправ з рівноваги, лазіння. Не слід ігнорувати фізкультурно-оздоровчими технологіями із використанням елементів спортивних ігор та вправ.

Реалізація окреслених педагогічних умов спрямовувалася на обізнаність майбутніх вихователів із теоретичними питаннями щодо здоров'я та його чинників із здорового способу життя; стимулювання мотивації до вирішення завдань здоров'язбереження у ЗДО; формування умінь використовувати ФОРТ у здоров'язберігальному освітньому просторі закладу дошкільної освіти. Водночас уважаємо, що для якісної підготовки майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти до професійної здоров'язбережувальної діяльності доцільно запровадити вивчення освітнього компонента навчальної дисципліни «Здоров'язбережувальні технології у закладі дошкільної освіти», метою якого буде поглиблення і систематизація знань студентів щодо використання фізкультурно-оздоровчих технологій. У процесі підготовки здобувачів вищої освіти до роботи зі збереження здоров'я дітей дошкільного віку, його охорони, зміцнення та реабілітації (Маліновська, 2009).

Висновки. Отже, ефективність кінцевого результату підготовки майбутніх вихователів до використання фізкультурно-оздоровчих технологій у роботі з дітьми дошкільного віку залежить від реалізації окреслених педагогічних умов. Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо із вивченням особливостей упровадження інноваційних здоров'язбережувальних технологій у закладі дошкільної освіти.

Література

- Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: [навч. метод. посіб.] Київ: Кондор, 2008. 272 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і голов. ред. В. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2007. № 7. С. 8-10.
- Здоров'язбережувальні технології у закладі дошкільної освіти / авт.-упоряд. І. І. Нікітіна. Харків: Вид. група «Основа», 2022. 174 с. Серія «Новий Базовий компонент».
- Кошель В. М. Підготовка майбутніх вихователів до навчання рухових дій дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». Чернігів: ФОП Ремізова, 2015. 85с.
- Кошель В. М., Герман Н. В. Зміст і методика використання оздоровчих технологій в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», директорів, методистів і вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів: ФОП Баликіна О.В., 2020. 60 с.

Курок О. І., Шовкопляс О. М. Особливості підготовки фахівців із фізичного виховання для дошкільних закладів. *Фізичне виховання, спорт, культура, здоров'я в сучасному суспільстві: зб.пр.* Луцьк, 2008. Т. 1. С. 200-203.

Ляхова І., Верховська М. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології в системі фітнес-індустрії. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві.* 2015. №2. С. 51-54.

Маковецька І. В. Професійний розвиток фахівців дошкільних навчальних закладів у сфері освітньо-оздоровлювальної діяльності: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 484 с.

Маліновська Н. В. Оздоровчі технології та діагностичні методики фізичного розвитку дітей: програма навчального курсу. Кременець: Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інституту імені Т. Г. Шевченка, 2009. 12 с.

Маліновська Н. В. Підготовка студентів до впровадження здоров'язбережувальних технологій у практику роботи дошкільних навчальних закладів. *Нова педагогічна думка.* Науково-методичний журнал. 2017. №2(90). С. 55-57.

Олендер І. О., Грушко В. С., Бережна Т. І. та ін. Культура здоров'я особистості. Курс лекцій. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 196 с.

Онищенко Н. П., Лиховид О. Р. Здоров'язбережувальні технології у системі підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. *Молодий вчений.* 2016. № 9 (вересень). С. 124-125.

Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса: Пальміра, 2006. 272 с.

Юрчук О. І. Оптимізація рухового режиму як необхідна умова здоров'язберігаючих технологій. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.* Випуск 5 (48), 2012. С. 143-147.

Futoryni S., Nosova N., Kolomiets T. Modern technologies used in the process of physical education and rehabilitation for violations of posture and flat feet in children of older preschool age. *Slobozhanskyi herald of science and sport.* 2017. Vol 5 (61). P. 28-32.

Stoik S., Sanders S. Physical Education in Early Childhood. *The Elementary School Journal.* 2018. Vol. 108 (3). P. 197-206.

Preparation of future educators for the use of Physical Culture and recreation technologies in the Preschool Education Institutions

Malinowska Natalia²

Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine

Article substantiates the need to ensure high – quality training of the future teachers of the preschool education institutions (hereinafter-PEI) for health-saving professional activities. The relevance of awareness by higher education applicants of the value-motivational attitude to the problem of health preservation, the formation of their readiness for health-saving activities in the educational process of Health has been outlined.

The formation of future the preschool education specialists' readiness to implement the health paradigm in working with preschool children involves mastering first of all the content component of the discipline "Theory and Methodology of Physical Education and Valeological Education", as well as the skills and abilities of organizing one of the types of health – saving technologies-physical culture and health. The essence of the concepts of "Health-Saving Technologies", "Physical Culture and Recreation Technologies", their impact on children's health and features of use have been revealed. It is emphasized that a necessary component of Physical Culture and Recreation Technology is the use of both individual physical exercises and their complexes. The expediency of introducing Physical Culture and Recreation Technologies in the educational process of Health has been determined, which should provide comfortable conditions for the development of children's movements and prevent negative impacts on the health of the stressful environment. Modern requirements for Physical Culture and Recreation Work, which is the basis for the rational organization of the motor regime, have been taken into account. Article describes the organizational and pedagogical conditions for the use of Physical Culture and Recreation Technologies in the professional activities of future educators. It is noted that the requirements of the modern market environment for the competitiveness of a specialist are not only a high level of students' assimilation of theoretical material and practical work skills, but also the development of personal qualities. Examples of the use of individual research tasks (IRT) focused on the activation of educational activities of higher education applicants, the transformation of passive assimilation of

² PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Preschool Pedagogics, Psychology and Special Education named after Professor T. I. Ponimanska at the Rivne State University of the Humanities

knowledge into their active application in quasi-professional and real situations of educational activity are positioned. It is established that mastering the knowledge, skills and abilities of future educators to design and apply Physical Culture and Recreation Technologies will contribute to the formation of health-saving competence in preschool children.

Keywords: training, future educators, physical culture and recreation technologies, health-saving technologies, preschool education institution, health-saving activities.

References

Artemova, L.V. (2008). *Pedahohika i metodyka vyshchoyi shkoly [Educational and methodical manual [Pedagogy and methodology of Higher Education]*. Kyiv: Condor publ [in Ukrainian]

Denysenko, N. (2007). Osvitniy protses maye buty zdorov"yazberezhuval'nym [The Educational Process Should Be Health-Saving]. *Doshkil'ne vykhovannya – Preschool Education*. Vols. 7, pp. 8-10 [In Ukrainian].

Futorny, S., Nosova, N., & Kolomiiets, T. (2017). Modern technologies used in the process of physical education and rehabilitation for violations of posture and flat feet in children of older preschool age. *Slobozhanskyi herald of science and sport*. Vol 5 (61). P. 28-32 [in English].

Koshel, V.M. (2015). *Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv do navchannya rukhovnykh diy ditey doshkil'noho viku. Navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv spetsial'nosti «Doshkil'na osvita» [Preparation of Future Educators for Teaching Preschool Children of Motor Actions. Educational and methodical manual for students of the higher educational institutions in the specialty "Preschool Education"]*. Chernihiv: FOP "Remizova" [In Ukrainian].

Koshel, V.M., & Herman, N.V. (2020). *Zmist i metodyka vykorystannya ozdorovchykh tekhnolohiy v umovakh osvith'oho protsesu zakladiv doshkil'noyi osvity: posibnyk dlya studentiv spetsial'nosti «Doshkil'na osvita», dyrektoriv, metodystiv i vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity ta bat'kiv ditey doshkil'noho viku [Content and Methodology of Using Health-Improving Technologies in the Conditions of the Educational Process of Preschool Education Institutions: a manual for students in the specialty "Preschool Education", directors, methodologists and educators of preschool education institutions and parents of the preschool children.]* Chernihiv: FOP Balykina O.V. [In Ukrainian].

Kurok, O.I., & Shovkoplyas, O.M. (2008). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv iz fizychnoho vykhovannya dlya doshkil'nykh zakladiv [Features of Training Specialists in Physical Education for Preschool Institutions]. *Fizychno vykhovannya, sport, kul'tura, zdorov'ya v suchasnomu suspil'stvi – Physical Education, Sport, Culture, Health in Modern Society*. Lutsk, 2008. Vols. 1, pp. 200-203 [In Ukrainian].

Lyakhova, I., & Verkhov'ska, M. (2015). Suchasni fizkul'turno-ozdovchi tekhnolohiyi v systemi fitness-industriyi [Modern Physical Culture and Health Technologies in the Fitness Industry System]. *Fizychno vykhovannya, sport i kul'tura zdorov'ya u suchasnomu suspil'stvi – Physical Education, Sports And Health Culture In Modern Society*. Vols. 2, pp. 51-54 [In Ukrainian].

Makovetska, I.V. (2010). *Profesynnyy rozvytok fakhivtsiv doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv u sferi osvith'o-ozdorovlyuval'noyi diyal'nosti [Professional Development of Specialists of Preschool Educational Institutions in the Sphere of Educational and Health-Improving Activity]*. Zaporizhzhia: ZNU [In Ukrainian].

Malinovska, N.V. (2009). *Ozdorovchi tekhnolohiyi ta diahnostychni metodyky fizychnoho rozvytku ditey: prohrama navchal'noho kursu [Health-Improving Technologies and Diagnostic Methods of Physical Development of Children: Program of the Educational Course]*. Kremenets: Kremenets'kyi oblasnyy humanitarno-pedahohichnyy instytutu imeni T. H. Shevchenka [In Ukrainian].

Malinovska, N.V. (2017). *Pidhotovka studentiv do vprovadzhennya zdorov"yazberezhuval'nykh tekhnolohiy u praktyku roboty doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv [Preparation of Students for the Introduction of Health-Saving Technologies in the Practice of Preschool Educational Institutions]*. *Nova pedahohichna dumka. Naukovo-metodychnyy zhurnal – A New Pedagogical Idea. Scientific and Methodological Journal*. Vols. 2 (90), pp. 55-57 [In Ukrainian].

Olender, I.O., Grushko, V.S., Berezhna, T.I. & others. (2010). *Kul'tura zdorov'ya osobystosti [Culture of Personal Health]*. Ternopil: Navchal'na knyha – Bohdan [In Ukrainian].

Onyshchenko, N.P., & Lykhovydy, O.R. (2016). *Zdorov"yazberezhuval'ni tekhnolohiyi u systemi pidhotovky maybutnikh uchyteliv do innovatsynoyi diyal'nosti [Health-Saving Technologies in the System of Preparing Future Teachers for Innovative Activities]*. *Molody vchenyy – Young Scientist*. Vols. 9 (September), pp. 124-125 [in Ukrainian].

Slovník-dovideník z profesijnoy pedahohiky (2006). [Dictionary-Reference Book on Professional Pedagogy]. Ed. A. V. Semenova. Odesa: Palmira [in Ukrainian].

Stoik, S., & Sanders, S. Physical Education in Early Childhood. *The Elementary School Journal*. 2018. Vol. 108 (3). P. 197-206 [in English].

Yurchuk, O.I. (2012). Optymizatsiya rukhovoho rezhymu yak neobkhdna umova zdorov'yazberihayuchykh tekhnolohiy [Optimization of the Motor Mode as a Necessary Condition for Health-Saving Technologies]. *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vykhovannya v zakladakh osvity: Zbirnyk naukovykh prats'. Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Updating the Content, Forms and methods of teaching and upbringing in educational institutions: a collection of scientific papers. Scientific notes of the Rivne State University of the humanities*. Vols. 5 (48), pp. 143-147 [in Ukrainian].

Velykyy tlmachnyy slovník suchasnoy ukrayins'koyi movy (2005). Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian language. Ed. V. Busel. Kyiv: VTF "Perun" [In Ukrainian].

Zdorov'yazberezhual'ni tekhnolohiyi u zakladi doshkil'noyi osvity (2022). [Health-Saving Technologies in the Preschool Education institution]. Ed. I. I. Nikitina. Kharkiv: Vyd.hrupa "Osnova", Seriya «Novyy Bazovyy komponent» [in Ukrainian].

Accepted: January 11, 2023

Динаміка розвитку хореографічної культури та освіти

Кириленко Інеса Миколаївна¹

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, Україна

E-mail: nadiakurylenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4199-0294>

В умовах реформування вітчизняної системи освіти в цілому й у галузі мистецтва зокрема, де відбувається переоцінка та переосмислення пріоритетних культурних цінностей та ідеалів, постає необхідність звернутися до тих історично сформованих педагогічних традицій хореографічної освіти та культури, які, з одного боку, повинні бути збережені, а з іншого, адаптовані до нових умов українського культурного, економічного та політичного соціуму. Мета статті – проаналізувати особливості динаміки розвитку української хореографічної культури та освіти. Методи дослідження – загальнонаукові: (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення, зіставлення) для уточнення історіографії проблеми, що вивчається; історичні: історико-структурний, історико-генезисний, історико-діахронний, критеріально-комплексний, що забезпечили розвиток дослідницької структури; дозволили розкрити витоки розвитку хореографічної освіти і культури. У статті розглядаються особливості розвитку української хореографічної культури та освіти в контексті загальнокультурних тенденцій певної доби. Особливу увагу приділено національній культурній традиції, духовній сфері суспільства, зміні загальнокультурної парадигми, функціям хореографічної освіти та культури. Зазначено, що проблема динамічного розвитку сучасного танцювального мистецтва тісно пов'язана з невідповідним цивілізаційним і соціокультурним прогресом, зміною формату психолого-педагогічних підходів, методів і засобів хореографічної освіти. Вітчизняна система хореографічної освіти формувалася у процесі тривалої акультурації. Специфіка танцювальної освіти полягає у її двоцентричності: вона однаково тісно пов'язана і з освітньою сферою, і з художньо-виконавською практикою мистецтва. Реформування і становлення сучасної сценічної хореографії відбувалося впродовж діалектичного заперечення академічних традицій і побудови нових хореографічних форм. В умовах культурно-філософської доби постмодернізму феномен сучасної сценічної хореографії розглядається як стильове відображення мистецьких тенденцій синтезу.

Ключові слова: культура, хореографічна освіта, еволюція, танець, тенденції, культурогенеза.

Вступ. Становлення та розвиток педагогічних традицій вітчизняної хореографічної освіти має досить глибоку історію. Еволюція танцювальної культури ніколи не була ізольованою від загальнокультурних тенденцій тієї чи тієї епохи чи особливості національної культури. Танець не тільки був структурним елементом соціокультурної реальності, а жваво реагував на все, що відбувалося в матеріальній і духовній сферах життя людства, саме розвиток танцювальної культури відображає зміну загальної культурної парадигми.

Хореографічна освіта виконує амбівалентну функцію в системі художньої культури: з одного боку, маючи властивість фундаментальності та інерційності, вона зберігає канони академічної школи класичного та народного танцю, стабілізуючи тим самим духовні основи культури, з іншого – хореографічне утворення є джерелом динаміки багатьох сфер художнього життя, оскільки його цінність та технологічна варіативність створює новий тип мислення.

Нормативно-правові засади розроблення хореографічно-педагогічної освіти в Україні визначено в Законах «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», у концепції розвитку педагогічної освіти у сфері культури та мистецтва, у державних програмах розвитку освіти.

У дослідженні орієнтувалися на різноаспектні праці в галузі філософії, історії, педагогіки, психології, теорії хореографічного мистецтва, що стали важливим джерелом вивчення процесів становлення та розвитку хореографічної культури і освіти. Зокрема, у колі нашої дослідницької уваги були філософські погляди мислителів на природу творчості (Г. Гегель, І. Кант, Платон, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, К. Юнг); погляди культурологів (М. Бахтін, Б. Біблер, М. Каган) про дидактичний характер свідомості; еволюційну теорію культури (Л. Морган, Х. Спенсер, Е. Тейлор).

¹ магістр хореографії, магістрант Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

В Україні активізувалися дослідження щодо обґрунтування теоретичних та методичних засад хореографічно-педагогічної освіти (Л. Андрощук, Т. Благова, Ю. Волкова, О. Заболотна, С. Куценко, Г. Николаї, О. Мікулінська, Т. Повалій, О. Реброва, В. Солощенко та ін.).

Мета та завдання дослідження – здійснити аналіз особливості динаміки розвитку української хореографічної культури та освіти.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження представлено використанням загальнонаукових принципів детермінованості, єдності теорії та практики; використання індивідуального, особистісно-зорієнтованого, діяльнісного, аксіологічного, культурологічного, компетентнісного, синергетичного підходів до розвитку системи хореографічної освіти.

Результати дослідження. Хореографічна освіта, як і освіта загалом, детермінується соціально-економічними та суспільно-політичними процесами. Водночас вона є ефективним засобом соціалізації людини, розвитку її світоглядної культури, формування здатності до саморегуляції та самовдосконалення. Першим визначення поняття дав класик еволюціоністського напрямку Е. Тайлор, який розглядав культуру як сукупність її елементів: вірувань, традицій, мистецтва, звичаїв і тощо.

Хореографічне мистецтво чи хореографія (від грецького слова χορεία – хороводний танець і γράφω – записувати) розглядається як мистецтво твору, сценічної постановки танцю. Сам термін «хореографія» виник орієнтовно в 1700 роках для назви системи описування (стенографування) танців, пізніше це поняття стали застосовувати до танцювального мистецтва загалом.

Поняття «хореографічна культура» є досить містким і охоплює різноманітні процеси та окремі події, художні тенденції та діяльність митців, пов'язаних зі сценічним танцювальним мистецтвом тощо. Хореографічна культура – це складник художньої (музично-театральної) культури, відокремлена системою створення та трансляції мистецьких цінностей і позиціонує специфіку формування та функціонування суб'єктно-змістових компонентів балетного мистецтва (Горських, 2017: 65).

У кінці XIX – на початку XX століття поняття «хореографія» розуміли танцювальне мистецтво загалом (Плахотнюк, 2020: 96). Під культурою танцю розуміють рівень «танцювального розвитку» індивіда чи соціуму, міру наявності комплексу танцювальних навичок та звичок, якість дотримання прийнятих у конкретних просторово-часових координатах танцювальних норм (наприклад, етикету) та загальної культури поведінки під час танцювальної діяльності (ставлення до інших танців і тощо). Досвід уявлення культури як полікодової системи й особливої форми реалізації творчих інтенцій людини в усьому їх різноманітті відображено у працях Ю. Лотмана.

Проблема динамічного розвитку сучасного мистецтва танцю тісно пов'язана з невинним цивілізаційним, соціокультурним прогресом, змінами у форматі психолого-педагогічних підходів, методів та засобів хореографічної освіти.

Специфіка освіти в галузі танцю полягає в його біцентричності: вона водночас тісно пов'язана з освітньою сферою та з художньо-виконавчою практикою мистецтва. Історична культурологія, яка концентрує увагу на проблемах походження та мінливості культурних феноменів, сприяє поясненню культурогенезу хореографічної освіти, зумовленості динаміки її форм соціокультурними чинниками.

Окрім універсальної функції, освіта виконує особливу роль у хореографічній системі. Вона пов'язана з інерційністю освіти, яка зумовлена класичними канонами розвитку тіла як інструментом професії. Єдиний культурно-освітній простір регулює традиційну та інноваційну діяльність інститутів освіти та мистецтва. Унікальна функція хореографічної освіти у вітчизняній культурі пов'язана з класичними основами його змісту.

Хореографічне мистецтво пройшло складний шлях еволюційного розвитку. Першоджерелами танцю були різноманітні рухи, жести, що пов'язувалися з трудовими процесами, спостереженнями людини над природою, враженнями від довколишнього світу. Розвиток хореографічної культури відбувався в контексті загальноєвропейських художньо-мистецьких тенденцій.

Здатність до ритмовідчуття та його значення в пізнанні світу і творчості людини усвідомлювалось ще у Стародавні часи, уже в перших ученнях філософів Стародавньої Греції. Поняття гармонії і ритму мислились як універсальні характеристики впорядкувальної тенденції Космосу. Із XVII ст. почала складатися сучасна система сценічного танцю з поділом на класичний (та його різновиди) і народний. Танець розглядався як історико-культурологічний феномен, що є відображенням епохи.

Зародження мистецтва хореографії відбулося в давнину, коли сам танець виконував ритуальні функції (культові та релігійні церемонії, мисливські та інші обряди). Розвиток хореографічного мистецтва відбувався у Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї, Стародавній Греції, Стародавньому Римі та інших, і поступово став сприйматись як видовище. За часів середньовіччя на хореографічне мистецтво

було накладено табу. Заборона була знята лише в Епоху Відродження, проте справжній період світанку мистецтва танцю започатковується із середини XVII століття. Розвиток мистецтва хореографії пов'язують із культурами Західноєвропейських країн – Австрії, Англії, Італії, а особливо Франції. Основні правила та закони класичного балету склались у VII – VIII століттях. На початку IX століття провідні школи класичного балету розвиваються в Італії та Франції. Розквіт мистецтва хореографії у другій половині XX століття пов'язаний із такими іменами, як Г. Уланова, О. Лепешинська, Ю. Григорович, М. Плісецька, Н. Безсмертна, М. Лієпа, В. Васильєв, Р. Нурієв, М. Баришніков та ін. (Плахотнюк, 2020: 25).

Розвиток національних хореографічних колективів, збагачених етнічними культурою та традиціями, визначив шлях розвитку українського хореографічного мистецтва.

Як приклад постнекласичного напрямку в хореографії можна назвати: 1. Сучасний танець (Contemporary Dance). 2. Вільний пластичний танець – новий вид танцю народжується на межі XIX – XX століть і, передусім, завдяки Айседорі Дункан. Модерн танець (Modern Dance) – напрям мистецтва танцю, що розвивався в Європі та США на початку XX століття, провідними представниками якого є Доріс Хамфрі, Чарлз Вейдман, Мері Вігман, Анья Хольм, Хосе Лімон, Лестер Хортон, Ерік Хоукінс, Анна Соколоф, Лої Фуллер, Марта Грем, Айседора Дункан, Рут СенДені, Тед Шон. Постмодерн танець (Postmodern Dance) – напрям мистецтва танцю, що розвивавсь у США та Європі у 1960 – 1970-ті рр., провідними представниками якого є Мерс Каннінгхем, Алвін Ейлі, Таллі Бітті, Дональд Мак-Кейл, Алвін Ніколаї, Тріша Браун.

Еволюцію естетики сучасного танцю XX століття можна позначити як поступове уникнення традицій класичного балету, розвиток танцю модерн із 20-х років XX ст. і постмодерн та сучасного танцю із 60-х. У наступні роки відхід від танцю модерн та різні форми сучасного танцю можна позначити як хореографічний матеріалізм нерепрезентативного авангардного танцю 60-х, розквіт соматичних практик у «новому танці» 70-х, фрагментована драматургія та звернення до глядача у 80-ті, відмова від якого або загальної хореографічної мови, вичерпування руху та концептуальний танець 90-х. У другій половині XX століття розвивається постмодерн, до арсеналу виразних засобів якого увійшли використання кіно- та фотопроекцій, ефекти освітлення, звука, електронна музика, з'явився жанр контактної хореографії, став домінувати одноактний балет-мініатюра тощо. Епоха постмодерну проголосила в танці свободу від будь-яких канонів та оповідань. Найбільш інтенсивним та популярним танцювальним жанром стає contemporary dance. Піонерами сучасного танцю вважаються Рут Сен-Дені, Доріс Хамфрі, Мері Вігман, Франсуа Дельсарт, Еміль Жак-Далькрос, Пол Тейлор, Рудольф фон Лабан, Лої Фуллер, Хосе Лімона та Марі Рамбер. Contemporary dance включає танцювальні техніки та стилі XX – XXI ст. (Плахотнюк, 2020).

Підставами типології історичних моделей хореографічного освіти стали основні теорії класичних еволюціоністів (Г. Спенсера, Л. Моргана, Е. Тайлора та інших). У культурно-історичному розвитку хореографічної освіти домінує прогресивно-поступальний тип руху. Водночас, відповідно до теорій неоеволюціоністів (М. Саллінс, Дж. Стюард, М. Харріс, Л. Уайт та ін.), ускладнення системи може включати періоди культурних зрушень, унаслідок чого соціальна система переходить щоразу на більш високий рівень розвитку, тому кожна наступна освітня модель представляє організовану і результативну інституційну форму. В історії наукової думки ритми, підйоми, спади соціальних та культурних процесів та явищ описано за допомогою хвилеподібної кривої як оборотні процеси (А. Ахієзер, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Н. Кондратьєв, Ю. Лотман, М. Петров, Й. Шумпетер, Ю. Яковець) (Андрощук).

Вітчизняна система хореографічної освіти складалась у процесі тривалої акультурації. Авторські італійські та французькі освітні системи представляли балетмайстри-педагоги Ж. Б. Ланд, А. Р. Фузано, Л. Парадіз, Ф. Гільфердінг, Г. Анжіоліні, Д. Канціані, Ле Пік, Ш. Дідло. Школи взаємодіяли одна з одною на ґрунті ментальності, трансформувалися. Синкретична освітня модель мала структурно просту форму. Освітній процес засвідчував єдність різних типів художньо-танцювальних практик, які ще не оформились в окремі рухові дисципліни (Горбатова, 2017: 68).

У період Романтизму змінилися культурно-ціннісні сенси хореографічного освіти. Вони визначалися культурною політикою «заміни іноземців» та формування вітчизняної системи підготовки кадрів. Освіта у сфері мистецтва танцю, як нова культурна форма першої половини XVIII століття, у єдності з театралью-сценічним мистецтвом виступили засобом європеїзації. У змісті освіти ствердився теоретико-практичний упорядкований курс урочного екзерсису, розроблений К. Блазісом та доповнений Ф. Тальоні. Це сприяло оформленню основної дисципліни – класичного танцю (Андрощук).

Культурні зрушення в соціальній реальності першої половини XX століття, суперечності, що накопичилися в освіті, ініціювали кризу академічної та народження нової, диференційованої моделі освіти. Перша хвиля змін пов'язана з крахом ідей гуманізму, світовими та вітчизняними війнами, девальвацією християнських цінностей, що відбилося в альтернативній естетиці та стилістиці мистецтва модернізму. У національну хореографію широко проникали інновації західноєвропейської хореографії, зокрема в розвитку вільного, ритмопластичного танцю, заснованого на природних рухах, що був передвісником танцю модерн (Андрощук).

Фаза зрілого розвитку диференційованої моделі – кінець 30-х років – середина 50-х (за винятком воєнних років). У цей час вийшла плеяда великих виконавців, це учениці А. Ваганової (Т. Вечеслова, Г. Уланова, Ф. Балабіна, О. Йордан, А. Шелест), В. Пономарьова (А. Єрмолаєв, В. Чабукіані, К. Сергєєв, Н. Зубковський), Н. Тарасова (Ю. Жданов, А. Лапаурі, М. Лавровський) та інших великих педагогів (Касьянова).

Зміна хореографічної освіти опосередковано зумовлена ментальністю культурної доби Постмодернізму. Нова полістилістична культура має множинний та несистемний характер. Відновлення міжкультурних контактів, творча свобода розширила стильове та жанрове різноманіття хореографічного мистецтва, оновила образотворчі засоби за рахунок дифузії стилів, урізноманітнила репертуар (Гуменюк, 2002: 25).

Змінилися культурно-ціннісні смисли танцю: із засобу пропаганди радянської культури, способу збереження національної ідентичності танець розширив функції культурної форми набуття особистої свободи та самовираження. Розмаїття танцювальних жанрів визначило процеси диверсифікації художньо-стильових освітніх напрямів. Із 1970-х років почав активно розвиватися напрям бальної (спортивної) хореографії, із початку 1990-х – сучасне танцювальне мистецтво.

Хвильова динаміка розвитку хореографічного освіти показує, що з 1960-их років відбувалося нестійке народження варіативної моделі. Фаза стабільного функціонування системи освіти спостерігалась у 80-ті – на початку 90-х років XX століття.

Сьогодні в Україні хореографічно-педагогічна освіта функціонує на базі двадцяти одного вишу, дванадцять із яких – педагогічні, а дев'ять – класичні університети. Навчання майбутніх учителів-хореографів здійснюється за спеціальностями: 013 – початкова освіта, 014 – середня освіта, 024 – хореографія; спеціалізації: початкова освіта і хореографія, хореографія, класична хореографія, народна хореографія, сучасна хореографія, сучасна бальна хореографія, художня культура, також відкриті магістратура та аспірантура із хореографії.

Високу результативність освіти демонструють міжнародні традиційні конкурси, фестивалі, огляди професійних та самодіяльних колективів. Початок XXI століття – це час активного впровадження альтернативних форм та авторських методик навчання, сміливого експериментування, співіснування державних та приватних форм освіти, академічних та інноваційних принципів навчання.

Висновки. Отже, розглянуто динаміку розвитку української хореографічної культури і освіти. Розкрито еволюцію хореографічного мистецтва від синкретизму до індивідуалізації образу танцю та встановлено, що індивідуалізація образного простору танцю визначилась вже в епоху Відродження, коли власне культ тіла, антропоцентризм та візуалізація події набули окремих усталених рис. Простежено, що традиційна українська танцювальна культура початку XX століття формувалась під впливом західноєвропейської балетної школи із багатим класичним репертуаром і художньо-стильовим розмаїттям. Реформування та становлення сучасної сценічної хореографії відбувалося такими шляхами, як діалектичне заперечення академічних традицій та побудова нових хореографічних форм. В умовах культурно-філософської доби постмодернізму феномен сучасної сценічної хореографії розглядається як стильове відображення художніх тенденцій синтезування. На майбутнє плануємо дослідити еволюцію хореографічної освіти на Сумщині.

Література

Андрощук Л. Еволюція хореографічного мистецтва як явища культури в контексті аналізу передумов відкриття хореографічно-педагогічних спеціальностей в вищих педагогічних навчальних закладах України. URL: dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4315/1/

Біленька І. Г. Культура в суспільстві споживання: постмодерністські вияви. Культура України. Випуск 37. URL: ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura37/10

Благова Т. О. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів у системі педагогічної освіти. *Збірник наукових праць*. Полтава, 2009. С. 145-153.

- Благова Т. О. Розвиток хореографічної освіти в Україні: історико-педагогічний концепт: монографія. Полтава: ТОВ : АСМІ, 2020. 488 с.
- Горбатова Н. О. Становлення хореографічної освіти в Україні (кінець XIX – початок XX століття). «*YoungScientist*». № 7 (47). July, 2017. С. 67-70.
- Горських Ю. В. Розвиток хореографічно-педагогічної освіти на пострадянському просторі: монографія. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017.
- Гуменюк Т. К. Постмодернізм як транскультурний феномен. Естетичний аналіз: автореф. дис... д-ра філол. наук: спец. 09.00.08. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. 38 с.
- Касьянова О. Диверсифікація хореографічної освіти України в контексті євроінтеграційних процесів URL : <http://glierinstitute.org/ukr/digests/038/8>.
- Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
- Николаї Г. Ю., Реброва О. Є. Теоретико-методологічні засади дослідження хореографічно-педагогічної освіти в Україні [Текст]. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 3. С. 7-12.
- Николаї Г. Ю. Тенденції розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції: інтеркультурний вимір. *Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: інтеркультурний вимір*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. С. 135-138.
- Повалій Т. Л. Історія хореографічного мистецтва: навч.-метод. посібн. Суми: СПДФО Повалій К. В., 2014. 120 с.
- Українське хореографічне мистецтво в контексті світової культури. Сучасний поліжанровий дискурс. Колективна монографія / За заг. ред. О. А. Плахотнюка. Львів: СПОЛОМ, 2020. 316 с.
- Хендрик О. Ю. Хореографічна освіта України: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-т*. Херсон, 2009. Вип. 51. С. 392-398.
- Шариков Д. І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії. Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види. Словник: монографія. К.: КиМУ, 2010. 208 с.

Dynamics of the development of choreographic culture and education

Kyrylenko Inesa²

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

Relevance of research. Under conditions related to the reformation of the national education system in general and in the field of art in particular, when priority cultural values and ideals are being reassessed and rethought, it is becoming necessary to turn to those historically formed pedagogical traditions of choreographic education and culture, which, on the one hand, must be preserved, and on the other hand, adapted to the new conditions of the Ukrainian cultural, economic and political reality. The purpose of the article is to analyse the peculiarities of the development dynamics of the Ukrainian choreographic culture and education. These research methods are used: general scientific (analysis, synthesis, systematisation, comparison, generalisation, comparison) in order to clarify the historiography of the problem under study; historical (historical-structural, historical and genesis-based, historical-diachronic, criterial-complex) ensured the development of the research structure; made it possible to reveal the origins of the development of choreographic education and culture. The content of the study and its results. The article examines the peculiarities of the development of the Ukrainian choreographic culture and education in the context of general cultural trends of a certain era. Special attention is paid to the national cultural tradition, the spiritual sphere of society, the change of the general cultural paradigm, the functions of choreographic education and culture. It is noted that the problem of the dynamic development of modern dance art is closely related to the incessant civilisational and socio-cultural progress, the change in the format of psychological and pedagogical approaches, methods and means of choreographic education. The domestic system of choreographic education was formed in the process of long-term acculturation. The specificity of dance education lies in its bicentricity: it is equally closely connected with the educational sphere and with the artistic and performing practice of art. The reformation and development of modern stage choreography took place through the dialectical denial of academic traditions and the construction of new choreographic forms. Under conditions of the cultural and philosophical era of postmodernism, the phenomenon of modern stage choreography is considered as a stylistic reflection of the artistic trends of synthesis.

Keywords: culture, choreographic education, evolution, dance, trends, cultural genesis.

² Master of choreography, Graduate student Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

References

Androshchuk, L. (2016) *Evolutsiia khoreorafichnoho mystetstva yak yavnyshcha kultury v konteksti analizu peredumov vidkryttia khoreorafichno-pedahohichnykh spetsialnostei v vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The evolution of choreographic art as a cultural phenomenon in the context of the analysis of the prerequisites for the opening of choreographic-pedagogical specialties in higher pedagogical educational institutions of Ukraine]*. Retrieved from: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4315/1/> [in Ukrainian].

Bilenka, I.H. (2018) *Kultura v suspilstvi spozhyvannia: postmodernistski vyjavy [Culture in consumer society: postmodern manifestations]*. *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*. Retrieved from: http://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura37/10 [in Ukrainian].

Blahova, T.O. (2009) *Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv-khoreorafiv u systemi pedahohichnoi osvity [Peculiarities of professional training of future teachers-choreographers in the pedagogical education system]*. *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers*. Poltava (pp. 145 – 153) [in Ukrainian].

Blahova, T.O. (2020) *Rozvytok khoreorafichnoi osvity v Ukraini: istoryko- pedahohichnyi kontsept [Development of choreographic education in Ukraine: historical and pedagogical concept]*. Poltava: TOV: ASMI [in Ukrainian].

Horbatova, N.O. (2017) *Stanovlennia khoreorafichnoi osvity v Ukraini (kinets XIX – pochatok KhKh stolittia) [Formation of choreographic education in Ukraine (end of the 19th - beginning of the 20th century)]*. «*YoungScientist*» – “*Young Scientist*”, 7, 67 – 70 [in Ukrainian].

Horskykh, Yu.V. (2017) *Rozvytok khoreorafichno-pedahohichnoi osvity na postradianskomu prostori [Development of choreographic and pedagogical education in the post-Soviet space]*. Sumy: FOP Tsyoma S.P. [in Ukrainian].

Humeniuk, T.K. (2002) *Postmodernizm yak transkulturnyi fenomen. Estetychnyi analiz [Postmodernism as a transcultural phenomenon. Aesthetic analysis]* *Extended abstract of Doctor's philological sciences*. Kyiv [in Ukrainian].

Kasianova, O. *Dyversyfikatsiia khoreorafichnoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesivie [Diversification of choreographic education of Ukraine in the context of European integration processes]*. Retrieved from: <http://glierinstitute.org/ukr/digests/038/8> [in Ukrainian].

Khendryk, O.Yu. (2010) *Khoreorafichna osvita Ukrainy: sotsialno-pedahohichnyi aspekt [Choreographic education of Ukraine: socio-pedagogical aspect]*. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*. Kherson, 51. 392-398 [in Ukrainian].

Medvid, L.A. (2003) *Istoriia natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini [History of national education and pedagogical thought in Ukraine]*. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].

Nikolai, H.Yu., Rebrova O.Ie. (2016) *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia khoreorafichno-pedahohichnoi osvity v Ukraini [Theoretical and methodological foundations of the study of choreographic and pedagogical education in Ukraine]*. *Mystetstvo ta osvita – Art and education*, 3, 7-12 [in Ukrainian].

Nikolai, H.Yu. (2013) *Tendentsii rozvytku mystetskoï osvity v konteksti yevropeiskoi intehratsii: interkulturnyi vymir [Trends in the development of art education in the context of European integration: intercultural dimension]*. *Mystetska osvita v konteksti yevropeiskoi intehratsii: interkulturnyi vymir – Art education in the context of European integration: intercultural dimension*. Sumy: Publishing house of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko. 135-138 [in Ukrainian].

Povalii, T.L. (2014) *Istoriia khoreorafichnoho mystetstva [History of choreographic art]*. Sumy: SPDFO Povalii K. V. [in Ukrainian].

Plakhotniuk, O.A. (2020) *Ukrainske khoreorafichne mystetstvo v konteksti svitovoi kultury. Suchasnyi poli zhanrovyi dyskurs [Ukrainian choreographic art in the context of world culture. Modern poly genre discourse]*. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].

Sharykov, D.I. (2010) *Teoriia, istoriia ta praktyka suchasnoi khoreorafii. Henezys i klasyfikatsiia suchasnoi khoreorafii – napriamy, styli, vydy [Theory, history and practice of modern choreography. Genesis and classification of modern choreography - directions, styles, types]*. Kyiv: KyMU [in Ukrainian].

Accepted: January 23, 2023

УДК 378.147:[373.5.011.3-051:811.111]:028-021.412.1:[004.738.5:82-92]

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-1-4>

Навчання критичного читання автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань майбутніх учителів англійської мови

Подосиннікова Ганна Ігорівна¹

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, Україна

E-mail: anna.podosinnikova@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6123-4845>

Researcher ID: HNR-8916-2023

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної методики навчання іноземних мов і культур – формуванню умінь критичного читання майбутніх учителів англійської мови на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань. Зокрема, визначено поняття «критичне мислення», «критичне читання». Розглянуто різні трактування поняття «критичне мислення» у психологічній і педагогічній літературі; окреслено ключові ознаки критичного мислення в освітній площині. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах розвитку вмінь критичного читання у майбутніх учителів англійської мови на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань. Окреслено основні методичні типи читання, розкрито особливості критичного читання у порівнянні з аналітичним читанням. Розглянуто вміння критичного читання. Надано характеристику основних етапів розвитку критичного мислення у кореляції з етапами навчання критичного читання. Обґрунтовано методичний потенціал автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань у формуванні вмінь критичного читання майбутніх учителів англійської мови. Визначено, що основною метою формування вмінь критичного читання майбутніх учителів англійської мови на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань є розвиток когнітивних умінь та здатності студентів ефективно вирішувати суспільні, наукові, практичні та професійні проблеми. Розглянуто стратегії формування вмінь критичного читання на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань у майбутніх учителів англійської мови: анування тексту, попередній перегляд, контекстуалізація, постановка питань, рефлексія, виклад тексту в загальних рисах і стислий виклад, висловлення оцінної думки, порівняння та протиставлення текстів, що мають спільну тематичну спрямованість тощо. Запропоновано методичні прийоми розвитку критичного мислення у процесі навчання читання майбутніх учителів англійської мови.

Ключові слова: компетентність у читанні, критичне читання, критичне мислення, вміння критичного читання, автентичні тексти, публіцистичні тексти, інтернет-видання, прийоми розвитку вмінь критичного мислення, англійська мова, майбутні вчителі.

Вступ. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови (АМ) із використанням автентичних матеріалів і новітніх інформаційно-комунікаційних технологій є однією з актуальних проблем сучасної методики навчання іноземних мов і культур. Враховуючи радикальні зміни у світовому інформаційному просторі, за образним висловленням, «young adults have been increasingly submerged in a sea of information available at their fingertips» (Le Van Ha, Wan Roselind, Chong Su Li, 2022), є очевидною необхідність формування у майбутніх учителів умінь орієнтуватися в інформації, обирати, аналізувати, критично оцінювати та шукати її для подальшого використання у своїй науковій та педагогічній діяльності. До завдань навчання читання на рівні іншомовної комунікативної компетентності С (С1-С2) належить формування вмінь *критичного читання* (КЧ): навчити здобувачів освіти працювати із великим обсягом інформації на різні теми, яка подана у різних типах текстів, критично осмислюючи її для професійного, академічного та особистісного розвитку (Бігич, 2019). Відповідно, серед навчальних матеріалів, рекомендованих чинною програмою підготовки майбутніх учителів АМ, визначено різножанрові нехудожні тексти, переважно медійного та суспільно-політичного характеру (Програма, 2001).

Питання розвитку критичного мислення у контексті оновлення змісту освіти і впровадження новітніх освітніх технологій досліджували А. Авершина, К. Бабанов, К. Баханов, О. Белкіна-Ковальчук, Ю. Безвін, В. Біблер, О. Бігич, Л. Брунер, Л. Виготський, Т. Воропай, Н. Вукіна, І. Загашев, І. Зязюн,

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, в.о.завідувача кафедри англійської філології та лінгводидактики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

С. Заїрбек, М. Красовицький, А. Лосєв, В. Макаренко, І. Муштавінська, Т. Непокупна, В. Олійник, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Сиротенко, С. Терно, О. Туманцова, О. Тягло, Н. Цьома, Т. Яковенко та ін. У свою чергу, іноземні педагоги та психологи (У. Аткинсон, Д. Брунер, М. Вертгеймер, Д. Дьюї, Д. Елліс, А. Кроуфорд, Д. Клустер, М. Лімпан, К. Меридіт, С. Метьюз, Ж. Піаже, Р. Пол, Е. Саул, Р. Стернберг, Д. Стіл, К. Тавріс, Ч. Темпл, К. Уейд, Д. Халперн, Дж. Чаффа, Дж. Шерман та інші) розглядають формування навичок критичного мислення крізь призму набуття компетентності та її реалізації особистістю з урахуванням системи індивідуальних і суспільних цінностей та ідеалів. Розвиток критичного мислення є ядром низки освітніх технологій (інтерактивне навчання, медіаграмотність, проектна діяльність тощо) і численних методик, предметом або складником програм вищої освіти багатьох країн світу. Але проблема розробки методики навчання КЧ майбутніх учителів АМ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань ще не отримала цілісного теоретико-методологічного та практичного вирішення.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – дослідити теоретико-методичні засади розвитку вмінь критичного читання у майбутніх учителів АМ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань. Завдання дослідження – визначити поняття «критичне мислення», «критичне читання»; розглянути різні трактування поняття «критичне мислення» у психологічній і педагогічній літературі, його ключові ознаки в освітній площині; розкрити особливості критичного читання у порівнянні з іншими методичними типами читання; схарактеризувати вміння критичного читання; визначити основні етапи розвитку критичного мислення у кореляції з етапами навчання критичного читання; обґрунтувати методичний потенціал автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань у формуванні вмінь критичного читання майбутніх учителів АМ; визначити мету формування вмінь критичного читання майбутніх учителів англійської мови на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань; розглянути стратегії формування вмінь критичного читання на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань у майбутніх учителів АМ та відповідні методичні прийоми розвитку критичного мислення.

Методи дослідження. У статті використано такі методи досліджень: теоретичні (узагальнення та систематизація інформації з наукової літератури; синтез і узагальнення науково-теоретичних та методичних даних, екстраполяція тощо), емпіричні (спостереження за освітнім процесом), прогностичні (експертна оцінка), експериментальні (вивчення результатів діяльності студентів, пошуково-розвідувальний етап педагогічного експерименту).

Результати дослідження. На етапі теоретико-методологічного дослідження було визначено таке.

Читання – це важливий засіб мовленнєвої комунікації, передання досвіду, особистісного розвитку; формування компетентності у читанні є одним із ключових компонентів мети навчання майбутніх учителів АМ (Програма, 2001). Читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, основу якого складають сприйняття, перероблення та осмислення письмового тексту (Методика, 2013). Процес читання значною мірою зумовлений особливостями читача: минулим досвідом; так званим «лінивим читанням» та «упередженим читанням», за термінологією Д. Спірс (Deanne K. Milan, or Deanne Spears); впливом середовища та впливом світогляду на прочитане (Spears, 2012). "Ліниве читання" (lazy reading) можливе за умови читання з неповним розумінням тексту, використанням здогадки значення окремих слів. Слова можуть бути неправильно зрозумілі, а думки помилково інтерпретовані. "Упереджене" читання (reading with bias or prejudice) відбувається у разі наявності у читача вузького, незначного досвіду або параноїдальних цінностей, які втручаються у процес критичного читання. Запобігти цьому може розвиток прагнення бачити події з іншого погляду (Безвін, 2017; Spears, 2012). Неточна інтерпретація основної думки прочитаного може виникати, якщо автор тексту немає на меті маніпулювати думкою читача, але сам читач може помилково трактувати ту чи ту думку, спираючись на власний минулий досвід. Як результат, збалансований публіцистичний текст, в якому автор презентує та коректно обґрунтовує кілька поглядів, щоб об'єктивно висвітлити події, може трактуватись як упереджений (Безвін, 2017: 38).

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють такі основні види читання: «ознайомлювальне», спрямоване на розуміння основного змісту тексту, теми / ідеї («skimming»); «переглядове», яке відбувається для пошуку необхідної інформації або інформації, що зацікавила («scanning»); «вивчаюче / аналітичне», спрямоване на повне, глибинне розуміння основного змісту, детальне розуміння тексту не лише на рівні змісту, але і сенсу («reading for detail») (Методика, 2013; Harmer, 2015). Виокремлюють також «екстенсивне читання» («extensive reading»), «інтенсивне читання» («intensive

reading»), «послідовне читання» («reading sequences») (Halpern, 2014; Harmer, 2015 та ін.) та «критичне читання» («critical reading») (Безвін, Подосиннікова, 2019; Spears, 2012; Wallace, 2003 та ін.).

Д. Спірс пояснює відмінність аналітичного читання від критичного: аналітичне читання вимагає пильної уваги до багатьох елементів (основна та другорядні ідеї автора, структура, вибір слів і їх конотація тощо). З практикою досвідчений читач може майже без зусиль розуміти потік слів автора, і на цьому етапі потрібно володіти достатнім досвідом для пошуку основної ідеї, усвідомлення напряду думок автора, розрізнення типів мовлення, методів розвитку, тону і тощо (Spears, 2012). Зміст КЧ автор розуміє ширше: виходячи за межі аналітичного читання, «хороший читач» має також розвинути в собі здоровий скептицизм, здатність оцінювати точність, справедливість, релевантність, значущість інформації, ідей, суджень автора тексту (Spears, 2012: 262). Як наголошує Д. Спірс, прикметник «критичне» у складі терміна «критичне читання» не означає применшення авторитету чи прискіпуння, а радше ретельне оцінювання інформації, формулювання логічних суджень і застосування мисленевих умінь і навичок. Це потребує відкритості мислення, відмови як від безапеляційного прийняття прочитаного, так і від заперечення ідей лише тому, що вони відрізняються від переконань читача (Spears, 2012: 262-263).

До мовленнєвих умінь компетентності у читанні відносять уміння: знаходити основну інформацію у тексті, прогнозувати його зміст; вибирати головні факти, ігноруючи другорядні; вибіркового розуміння необхідної інформації прагматичних текстів, з опорою на здогадку та контекст; пропускати невідомий та несуттєвий для розуміння тексту мовний матеріал. Компенсаційні вміння – використання мовної та контекстуальної здогадки для розуміння тексту, ігнорування невідомого матеріалу, що є несуттєвим для розуміння. До інтелектуальних умінь читання належать ймовірне прогнозування, критичне оцінювання того, що прочитано, поєднання під час зорового сприйняття тексту мнемічної та логіко-смиислової діяльності, класифікація та систематизація здобутої інформації тощо. До навчальних умінь читання відносять організаційні вміння (самостійне опрацювання), використання електронних засобів навчання тощо (Методика, 2013: 370).

До *вмінь КЧ* Д. Спірс відносить базові вміння аналітичного читання (розширення словникового запасу з особливим акцентом на використанні контекстних підказок; визначення головної ідеї в абзаці і в тезі есе, визначення мети автора та провідного типу мовлення; доведення правильних висновків; розрізнення методів розвитку абзаців, організаційних зразків та логічних зв'язків між ідеями; розуміння й аналіз конотативної та фігуральної мов; визначення тону автора, зокрема вміння розпізнати різноманіття відтінків і тонкощів іронії), і поряд з ними – специфічні вміння КЧ: знаходження нессформульованих припущень, ідентифікація аргументів, зважування доказів, розрізнення індуктивного та дедуктивного мислення; розпізнавання помилкових закликів, тверджень і типових логічних помилок; отримання задоволення від читання творів короткої форми (Spears, 2012: 12). У свою чергу, М. Уоллес характеризує критичних читачів («critical readers») як активних суб'єктів, які піддають сумніву, підтверджують й оцінюють те, що вони читають. Щоб читати критично, потрібно активно виявляти й аналізувати докази, які наводить автор тексту; вміти розпізнавати мету автора, розуміти тон й елементи переконання, а також ідентифікувати ознаки упередженості, доходити висновків з наявних у тексті доказів (Wallace, 2003).

Вміння КЧ невідривно пов'язані з розвитком умінь критичного мислення, тож розглянемо його детальніше. У психолого-педагогічній літературі поняття «критичне мислення» розглядають як: властивість активності розуму, як прояв самостійності мислення особистості, оцінний та контролюючий компонент інтелектуальної діяльності, як уміння визначити проблему і окреслити оптимальну стратегію її розв'язання, як складник, що сприяє формуванню моральних якостей індивіда, як засіб успішної адаптації в умовах змін тощо. Серед учених, які досліджували роль критичного мислення із філософського, психологічного та педагогічного поглядів, можна виділити таких дослідників, як Е. де Боно, Дж. Дьюї, Д. Халперн, Д. Клустер, Р. Джонсон, Дж. Стіл, К. Меридіт, С. Плаус, Р. Поль.

За Д. Халперн, критичне мислення – це свідоме використання когнітивних умінь або стратегій, які збільшують вірогідність бажаного результату; воно є цілеспрямованим, раціональним, аналітичним, спрямованим на творче вирішення проблеми (Halpern, 2014). Р. Пауль наголошує на важливості соціального аспекта критичного мислення: критичне мислення є дисциплінованим, демонструє досконалість відповідно до особливого способу думки; якщо дисциплінованість слугує інтересам окремого індивіда або групи, ігноруючи інших людей або групи, – це софістичне або слабке критичне мислення; а якщо дисциплінованість ураховує інтереси різноманітних людей або груп – це досконале або сильне критичне мислення (Paul, 1990: 51). О. Тягло стверджує, що критичне мислення – це процес

оцінки достовірності, точності або цінності чого-небудь, здатність шукати і знаходити причини й альтернативні погляди, сприймати ситуацію в цілому і змінити свою позицію на основі фактів і аргументів (Тягло, 2017). За С. Терно, критичне мислення – це наукова оцінка позитивних та негативних рис дійсності, здатність використовувати певні прийоми оброблення інформації, що дозволяють отримувати бажаний результат (Терно, 2011). У навчанні іноземних мов, за О. Бігич, критичне мислення є сукупністю якостей і вмінь, які зумовлюють високий рівень дослідницької культури суб'єктів освітнього процесу; в такому рефлексивному / оцінювальному мисленні знання, як складник компетентності, є не кінцевим, а відправним пунктом (Бігич, 2019).

Загальновізнано, що головне призначення критичного мислення – рішення проблем (завдань), а його головним результатом – є судження.

У науковій літературі запропоновано теоретичні засади навчання та учіння, які зорієнтовано на *стадії реалізації критичного мислення* як складного ментального процесу: воно започатковується стадією виклику – формулювання певної проблеми чи питання, пробудження інтересу, прогнозування змісту нової інформації; продовжується стадією осмислення – пошуком та розумінням інформації, інтеграцією нових ідей, знань, навичок і вмінь до власного досвіду; завершується стадією рефлексії – аналізом здобутої інформації, творчим синтезом і прийняттям логічно обґрунтованого зваженого рішення, що стосується шляхів розв'язання проблеми (Halpern, 2014). На цій основі американські дослідники (А. Кроуфорд, Е. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер) розробили навчальну технологію «Розвиток критичного мислення через читання і письмо», яка спрямована на формування навичок роботи з інформацією з опорою на критичне мислення, підготовку учнів, які вміють логічно мислити, спілкуватися, чути і слухати інших. Це система фаз роботи та методичних прийомів, які спонукають учнів до дослідницької творчої активності, створюють умови для засвоєння матеріалу, узагальнення здобутих знань (Crawford, Makinster & Mathews, 2005).

Автентичні публіцистичні тексти інтернет-видань мають значний методичний потенціал відносно формування вмінь КЧ майбутніх учителів АМ. Публіцистичні тексти висвітлюють новини, події, проблеми різних сфер життя світу та регіону – це забезпечує особистісно-зорієнтований підхід до навчання, розвиває інтелект, розширює світогляд студентів, поглиблює соціокультурні знання та залучає до діалогу культур (Ю. Безвін (2018), Ю. Британ (2014), В. Волік (2014), В. Храброва (2014), Н. Цибкова (2010) та ін.). Автентичні електронні газети та журнали подають актуальну інформацію сучасними засобами, що створює мотиваційну базу оволодіння читанням АМ (Подосиннікова, Огієнко, 2020) та майбутньою професією, комунікативну та проблемну ситуацію спілкування, стимулює мислення, провокує обмін думками, залучає до природного мовленнєвого середовища. З іншого боку, навіть ЗМІ «якісного типу» (quality press) не тільки відображають події наявної дійсності, але й інтерпретують, позиціонуючи масовій аудиторії бачення того, що відбувається, кризь призму певної системи культурних цінностей та політичних орієнтирів (Безвін, 2017: 59). Майбутнім учителям АМ важливо навчитися, здобувачи інформацію у процесі читання автентичних публіцистичних текстів, зіставляти її з минулим досвідом і фактами, розрізняти упередженість думок чи суперечності, тобто розвивати критичне мислення.

Обговорення результатів. Як показали дослідження О. Бігич (Бігич, 2019) та результати власних розвідок (наукове спостереження та серії розвідувального етапу експерименту, проведені у 2018-2021 н.р. серед студентів 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (англійська)) факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного університету імені А. С. Макаренка), екстраполяція ідей технології розвитку критичного мислення на підготовку майбутніх учителів АМ як з теоретичних, так і практичних фахових дисциплін дає змогу підвищити ефективність сприйняття студентами нової інформації, посилити інтерес до конкретного матеріалу та самого процесу учіння, розвивати аналітичне мислення, вміння виділяти причинно-наслідкові зв'язки, нехтувати непотрібною / хибною інформацією, розуміти взаємозв'язок різних її частин, мислити самостійно, творчо й співпрацювати з іншими.

Метою формування вмінь КЧ майбутніх учителів АМ (на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань) є удосконалення розумових здібностей, формування навичок і вмінь використання спектру стратегій, які дають змогу працювати із вилученою у процесі читання інформацією задля ефективного вирішення соціальних, наукових і практичних проблем.

Запропоновані *етапи та завдання навчання критичного читання* майбутніх учителів АМ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи, мета та завдання навчання критичного читання майбутніх учителів англійської мови на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань

Стадія реалізації критичного мислення / фаза розвитку критичного мислення / етап навчання критичного читання	Мета та завдання навчання критичного читання у процесі роботи з автентичним публіцистичним текстом інтернет-видання
Виклик. Фаза актуалізації (передбачення). Передтекстовий етап	Викладач спрямовує студента на те, щоб розмірковувати над темою, проблематикою тексту, типом інтернет-видання і формулювати запитання. Завдання: 1) актуалізувати в пам'яті наявні знання про проблему, інтернет-видання, 2) неформальним способом оцінити те, що студенти вже знають (включаючи їхні хибні уявлення), 3) визначити цілі навчання, 4) сфокусувати увагу на темі, пов'язаних проблемах, репутації видання 5) представити контекст для розуміння нових ідей, 6) прогнозувати зміст тексту.
Осмислення. Фаза побудови знань. Текстовий етап	Викладач спрямовує студента на аналіз проблеми, пошук та обґрунтування відповідей на запитання. Завдання: 1) порівняти очікування учнів з інформацією тексту, 2) переглянути очікування й сформулювати нові, 3) визначити основні інформаційні блоки та проблеми, 4) відстежити процеси мислення учнів, 5) дійти висновків щодо матеріалу, 6) поєднати зміст тексту з особистим досвідом, 7) поставити запитання щодо вилученої інформації, 8) з'ясувати деталі, 9) обміркувати матеріал, відповіді на попередні питання, 10) шукати нові запитання та відповіді на них.
Рефлексія. Фаза консолідації. Післятекстовий етап	Викладач спрямовує студента на рефлексію. Завдання: 1) підсумувати основні ідеї тексту, 2) інтерпретувати ці ідеї, 3) поділитися власними думками, 4) дати особисті відповіді, 5) перевірити ці ідеї, 6) оцінити процес навчання, 7) поставити додаткові запитання, 8) осмислити проблеми, що вивчили, та поставити самим собі запитання про те, що це значить для них, як це змінює їхні попередні думки, і як вони зможуть це використати.

Список стратегій розвитку критичного мислення у процесі формування вмінь КЧ базується на загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (Загальноєвропейські рекомендації, 2003: 84) і включає: анування тексту, попередній перегляд, контекстуалізація, постановка запитань учнями, рефлексія, виклад тексту в загальних рисах і стислий виклад, вираз оцінної думки, порівняння та протиставлення різних текстів, що мають загальну тематичну спрямованість тощо. 1. *Анотація* здійснюється безпосередньо на сторінках тексту; включає в себе підкреслення ключових слів, написання коментаря або запитань на берегах, висновків окремих частин тексту, висування гіпотез за допомогою ліній різного кольору і стрілок, нумерацію послідовності подій, позначки всього того, що є незвичайним або суперечливим. 2. *Попередній перегляд* готує студентів до розуміння нового тексту, знайомство з ним перед читанням; ця стратегія допомагає зрозуміти тему і структуру тексту; в цьому випадку нову інформацію можна почерпнути із заголовка або переглядового читання. 3. *Контекстуалізація* – це осмислення тексту в рамках історичного, біографічного або культурного контексту; при читанні тексту студенти розглядають і оцінюють події крізь призму свого особистого життєвого досвіду, почасти забуваючи про те, що в тексті описуються події в інших реаліях, і для його критичної оцінки необхідно зрозуміти різницю між сучасними уявленнями і тими, про які йдеться у тексті, з їх системою цінностей, мораллю і особливостями. 4. *Складання запитань до тексту* допомагає більш глибоко проникнути в зміст тексту і краще запам'ятати прочитаний матеріал; важливо, що кожне запитання має бути сформульовано самостійно і зосереджено на основній ідеї тексту. 5. *Рефлексія* – це осмислення тексту на особистісному рівні; рекомендується робити особливі позначки на полях тексту, якщо його зміст не відповідає думці, поданням або переконанням студента. 6. Виклад у загальних рисах і стислий виклад – різні, хоча й пов'язані види діяльності. *Виклад у загальних рисах*

може бути частиною процесу анування, він спрямований на розуміння головних ідей тексту, а також подій, фактів, що підтверджують ці ідеї. *Стислий виклад* не обмежується простим переліком ідей, а повністю реконструює текст і представляє його в новому вигляді на основі творчого переосмислення, що демонструє критичне розуміння того, що було прочитане. 7. *Висловлення оцінного судження* про текст – важливий прийом, який використовується для формування вміння висунути гіпотезу, дійти висновків, спираючись на конкретні факти, які містяться в прочитаному матеріалі в прямому і завуальованому вигляді у формі підтексту; саме розуміння імплікації є глибинним осмисленням матеріалу. 8. *Порівняння і протиставлення* подібних за темами текстів допомагає студентам краще проникнути в їх тематичні особливості, а найголовніше, навчитися доходити інформованих обґрунтованих висновків на основі аналізу та синтезу інформації з різних джерел. Зауважимо, що стратегії можуть бути перенесені з інших навчальних предметів, сфер життя, діяльності.

У процесі формування вмінь КЧ у майбутніх учителів АМ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань можна використати низку прийомів інтерактивного навчання іноземних мов (Подосиннікова, 2012), що сприяють розвитку критичного мислення: створення кластерів при введенні нових тем, що створюють асоціативне поле; мозковий штурм; визначення причинно-наслідкових зв'язків подій або взаємин героїв тексту, висловлювання умовивисновків на основі особистої інтерпретації; створення медіатекстів, оголошень, написання продовження тексту або власної кінцівки; визначення факту і вимислу, простежування зв'язків між змістом тексту, особистим досвідом учня і реальним світом. До відповідних прийомів розвитку критичного мислення, які є ефективними для формування вмінь КЧ, віднесено «Інсерти», «Фішбон», «Ідеал», «Кошик ідей», «Дерево прогнозів», «Читання із зупинками» та інші (Нікітченко, Тарасова, 2017).

Висновки. Науково обґрунтована організація формування вмінь КЧ майбутніх учителів АМ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань із використанням відповідних стратегій і прийомів дозволяє не лише підвищити ефективність навчання читання а, головне, досягати головної мети навчання – розвивати особистість здобувачів освіти, готувати їх до побудови успішної індивідуальної особистісної і професійної життєвої траєкторії у сучасному інформаційному суспільстві. Залучені до процесу критичного мислення вони самостійно здобувають знання, спілкуються, разом висувують ідеї, використовують набуті знання і вміння в нових ситуаціях, творять, навчаються формулювати власні думки та поважати думки інших.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні та експериментальній перевірці цілісної методики формування англомовної компетентності у КЧ на матеріалі автентичних публіцистичних текстів інтернет-видань у майбутніх учителів АМ.

Література

Безвін Ю. Г., Подосиннікова Г. І. Особливості формування соціокультурної компетентності в майбутніх викладачів англійської мови засобами інформаційно-дослідницького проекту. *Іноземні мови*. 2019. №4. С. 24-37.

Безвін Ю. Г. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх викладачів англійської мови засобами проектної діяльності: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.02 / КНЛУ. Київ, 2017. 216 с.

Бігич О. Б. Модерація й розвиток критичного мислення майбутніх учителів іспанської мови як технології формування методичної компетентності. *Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та психологія*. 2019. № 31. С. 43–52.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2003. 273с.

Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: Підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

Нікітченко О. С., Тарасова О. А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник. Харків: "Друкарня Мадрид", 2017. 104 с.

Подосиннікова Г. І., Огієнко Д. С. Методична характеристика англомовних автентичних текстів періодичних он-лайн видань як матеріалу для формування компетентності у читанні учнів профільної школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Т. 7. № 101. С. 191–207.

Подосиннікова Г. І. Методична характеристика інтерактивного навчання іноземних мов. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 3. С. 196-208.

Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання: (проект) / Ніколаєва С. Ю. та ін. Київ, Вінниця: The British Council, Нова книга, 2001. 245 с.

Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): посібник для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2017. № 2 (21). С. 240-257.

Halpern D. F. *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. 5th ed. New York: Psychology Press, 2014. 654 p.

Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. 5th ed. London: Pearson Education ESL, 2015. 446 p.

Le V. H., Wan R., Chong S. L. Critical Reading in Higher Education: A Systematic Review. *Thinking Skills and Creativity*. 2022. 44 (5-6). Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/359598473>

Paul R. W. *Critical Thinking: What Every Person Needs To Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park: Foundation for Critical Thinking, 1990. 572 p.

Spears D. M. *Developing Critical Reading Skills*. 9th Edition. Boston: McGraw-Hill College, 2012. 592 p.

Teaching and Learning Strategies for The Thinking Classroom / A. Crawford, J. Makinster, S. Mathews, W. Saul. New York: The International Debate Education Association, 2005. 244 p.

Wallace C. *Critical Reading in Language Education*. New York : Palgrave Macmillan, 2003. 226 p.

Teaching critical reading of authentic Publicistic texts from the internet editions to pre-service English teachers

Podosynnikova Hanna²

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

The article deals with one of the current problems related to modern foreign language and culture teaching methodology – the development of pre-service English teachers' critical reading skills on the material of authentic publicistic texts from the Internet editions. Particularly, the notions of critical thinking and critical reading are defined. Various points of view in the psychological and pedagogical literature concerning the concept "critical thinking" are described; the key features of critical thinking in the educational dimension are outlined. The attention is focused on theoretical methodological background of developing pre-service English teachers' critical reading skills on the material of authentic publicistic texts taken from the Internet editions. The main methodological types of reading are outlined, the peculiarities of critical reading as compared to analytical reading are revealed. The critical reading skills are considered. The main stages of developing critical thinking skills in correlation with building up critical reading skills are characterized. It is substantiated that the potential of authentic publicistic texts from the Internet editions in developing pre-service English teachers' critical reading skills is considerable. It is determined that the main goal of developing pre-service English teachers' critical reading skills on the material of authentic publicistic texts from the Internet editions is to expand students' cognitive skills and competencies to solve social, scientific, practical and professional problems effectively. The article considers the strategies of forming pre-service English teachers' critical thinking skills on the material of authentic publicistic texts from the Internet editions that are annotating, pre-scanning, contextualization, putting questions, reflexion, outlining and summarizing, evaluating statements, comparing and contrasting of thematically relevant texts, etc. The teaching techniques of developing critical thinking skills in the process of teaching critical reading to pre-service English teachers are offered.

Keywords: *reading competence, critical reading, critical thinking, critical reading skills, authentic texts, publicistic texts, the Internet editions, stages of teaching critical reading, strategies of developing critical reading skills, techniques of forming critical thinking skills, the English language, pre-service teachers.*

References

Bezvin, Yu.H., & Podosynnikova, H.I. (2019). Osoblyvosti formuvannya sotsiokul'turnoyi kompetentnosti v maybutnikh vykladachiv anhliys'koyi movy zasobamy informatsiyno-doslidnyts'koho proektu [Peculiarities of the formation of sociocultural competence in future teachers of the English language by means of an information and research project]. *Inozemni movy – Foreign languages*. Vols. 4, pp. 24-37 [in Ukrainian].

Bezvin, Yu.H. (2017). Formuvannya sotsiokul'turnoi kompetentnosti u maibutnikh vykladachiv anhliiskoi movy zasobamy proektnoi diialnosti [Formation of socio-cultural competence in future teachers of the English language by means of project activity]. *Candidate's thesis*. Kyiv: KNLU [in Ukrainian].

²PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Acting Head of the Department of English Philology and Linguodidactics at the Sumy Makarenko State Pedagogical University

Bihych, O.B. (2019). Moderatsiia y rozvytok krytychnoho myslennia maibutnikh uchyteliv ispanskoi movy yak tekhnolohii formuvannia metodychnoi kompetentnosti [Moderation and development of critical thinking of future teachers of the Spanish language as a methodical competence formation technology]. *Visnyk KNLU. Serii Pedagogika ta psykhologhiia – Bulletin of KNLU. Pedagogy and psychology series*. Vols. 31, pp. 43-52 [in Ukrainian].

Crawford, A., Makinster, J., Mathews, S., & Saul, W. (2005). *Teaching and Learning Strategies for The Thinking Classroom*. New York: The International Debate Education Association [in English].

Halpern, D.F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. 5th ed. New York: Psychology Press [in English].

Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching*. 5th ed. London: Pearson Education ESL [in English].

Le, V. H., Wan, R., & Chong, S. L. (2022). Critical Reading in Higher Education: A Systematic Review. *Thinking Skills and Creativity*, 44 (5-6). Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/359598473> [in English].

Nikitchenko, O.S., & Tarasova, O.A. (2017). *Formuvannia navychok krytychnoho myslennia na urokakh inozemnoi movy [Formation of critical thinking skills in foreign language lessons]*. Kharkiv: "Drukarnia Madryd" [in Ukrainian].

Nikolaieva, S.Yu. (Ed.). (2003). *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [All-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Nikolaieva, S.Yu., Solovey, M.I., Petrashchuk, O.P., Golovach, Yu.V., & Inozemtseva, I.O., et al. (2001). *Prohrama z anhliiskoi movy dlia universytetiv / instytutiv (piatyrichnyi kurs navchannia: (proekt) [English language program for universities / institutes (five-year study course: (project))]*. Kyiv, Vinnytsia: The British Council, Nova knyha, [in Ukrainian and English.]

Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka: Pidruchnyk dlia studentiv klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv. S. Yu. Nikolaieva (2013). [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: Textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities]. Ed. Bihych O.B., Borysko N.F., Boretska H.E., Haponova S.V., Maier N.V., et al. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Paul, R. W. (1990). *Critical Thinking: What Every Person Needs To Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park: Foundation for Critical Thinking* [in English].

Podosynnikova, H.I. (2012). *Metodychna kharakterystyka interaktyvnoho navchannia inozemnykh mov [Methodical characteristics of interactive foreign language learning]*. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice: coll. of science works*. 3, 196-208 [in Ukrainian].

Podosynnikova, H.I., & Ohienko, D.S. (2020). *Metodychna kharakterystyka anhlovnykh avtentychnykh tekstiv periodychnykh on-lain vydan yak materialu dlia formuvannia kompetentnosti u chytanni uchniv profilnoi shkoly [Methodical characteristics of English-language authentic texts of periodical online publications as material for the formation of reading competence of special school students]*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, Vol. 7, 101, 191–207 [in Ukrainian].

Spears, D.M. (2012). *Developing Critical Reading Skills*. 9th Edition. Boston: McGraw-Hill College [in English].

Terno, S.O. (2011). *Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii) [The theory of development of critical thinking (on the example of teaching history)]*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian]

Tiahlo, O. (2017). *Dosvid zasvoiennia krytychnoho myslennia v ukrainskii vyshchii shkoli [The experience of learning critical thinking in Ukrainian higher education]*. *Filosofiiia osvity – Philosophy of Education*, 2 (21), 240-257 [in Ukrainian].

Wallace, C. (2003). *Critical Reading in Language Education*. New York: Palgrave Macmillan [in English].

Accepted: February 06, 2023

Форма та формоутворення в мистецтві живопису

Басанець Лука Валерійович¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail bassa.net@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3407-5572>

Маслова Тетяна Миколаївна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail tanikaoil@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8893-3352>

У змісті статті акцентовано на необхідності вивчення і засвоєння поняття «форма-формоутворення» в мистецтві живопису, спираючись на їх непересічне значення у процесі створення художнього зображення (образу). Аналізуючи сучасний стан проблеми, розуміючи її роль у майбутній професійній діяльності художників-педагогів, змушені констатувати, що цей важливий розділ художньої педагогіки і досі залишається поза межами фахової уваги, незважаючи на активний запит студентської молоді.

Натомість, визнаємо, що інтерес до вивчення «форми-формоутворення» здобувачів художньо-графічного факультету (далі – ХГФ), і неможливість його реалізації в освітньому процесі, залежить не тільки від професійних бажань викладачів і студентів, а й від браку програмного забезпечення, дефіциту спеціальної літератури і трудоемкості вилучення з її об'єму необхідних даних, і головне – складність засвоєння матеріалу під час самостійного вивчення. Подібні чинники змусили авторів статті скласти і запропонувати скорочений варіант текстової інформації з теоретичних положень і прикладів формоутворення у світовому мистецтві живопису, з подальшим аналізом якості його сприйняття студентською аудиторією. Задля практичного здійснення заходу було розроблено низку етапних тем.

Ключові слова: живопис, форма, формоутворення, зображення, художня форма, стиль, стилізація, трансформація.

Вступ. Сучасна художня педагогіка, підпорядковуючись рушійній силі історико-культурного розвитку вітчизняного і світового мистецтва, невтомному руху до створення нових оригінальних художніх образів, дійшла висновку щодо необхідності поглиблення методичних аспектів вивчення важливих теоретичних положень образотворення, серед яких – проблема форми і формобудови в мистецтві живопису. Вона потребує особливої уваги саме тому, що її теоретичні норми не лише закладені в основі художнього творення, а й формують усвідомлення практичної цінності творчих і педагогічних задач.

Наявність знань форми і формоутворення як ключової необхідності у творчому процесі доведена і студентами, які наполегливі в питанні – «як засобами живопису досягти певних вражень і що ці враження максимально підсилює, або навпаки, нівелює до несприйняття?». Задоволення цієї слушної цікавості на шляху пізнання основ і правил формобудови, особливо здобувачами старших курсів ХГФ, які успішно засвоїли первинні навички живописного творення і прагнуть творчого підходу до нових ускладнених завдань.

Допитливість студентів щодо форми і формоутворенням базується ще на початкових стадіях навчання. Програмне забезпечення 1-2 років навчання передбачає знайомство з матеріально-об'ємним зображенням гіпсових форм і атрибутів простих натюрмортів із максимальною подібністю оригіналам. На цьому знайомство з теоретичними і практичними положеннями «форми-формоутворення» завершується. Надалі впродовж 3 років, коли ускладнюються академічні завдання і здійснюється перехід до живої натури, необхідні теоретичні знання з формоутворення доступні лише за короткою

¹ старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² викладач кафедри образотворчого мистецтва Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

довідкою викладачів, які за браком часу позбавлені максимальної докладності.

До педагогічних незручностей змушені внести і традицію вивчення досвіду формоутворення лише на прикладах зарубіжних пам'яток, ба більше – зразках російського і радянського мистецтва. На часі звернутися і до українського живопису, чий солідний вік існування, здобутки і міжнародне визнання досягли європейського і світового контексту, особливо в галузі модерного мистецтва.

Мета та завдання дослідження: Спираючись на викладені вище пояснення, прагнемо довести необхідність поглибленого вивчення здобувачами ХГФ, основ і правил формоутворення – важливої складової теоретично-практичного курсу живопису, контексту їх майбутньої професійної діяльності.

Завдання дослідження:

- виокремити з наявних літературних джерел матеріали, що складають сенс поняття «форма» і «формотворення» у процесі історико-культурного розвитку суспільства;
- під час ознайомлення із відібраним матеріалом, надати інформацію щодо поняття «зображення» та «художнє зображення» – першооснови візуального сприйняття;
- морфологічно пояснити поняття «форма» і «формоутворення», безпосередньо задіяних у мистецтві живопису, в усталених явищах стилю, напрямів, течій тощо;
- схарактеризувати прикладні функції найбільш відомих форм живописного творення в перебігу історичних часів (західна Європа, Україна).

Матеріали та методи дослідження. Передовсім визначимо з поняттям «форма», який достатньо широко використовується в побутових і соціальних сферах. Не викликає заперечень, наприклад, понятійність визначення форми предметів, безлічі форм бюрократичної документації, форм одягу в інституціях обслуговування широких верств населення, в морському і воєнному відомствах. Знайомі і вирази: форма поведінки, навчання, виховання тощо (Булатов, 2009: 187, 548-550). Натомість аналіз і вивчення форми, як константи важливих життєвих параметрів людства, виник не з простих речей повсякденного вжитку – всього, що сприймає зір, або здатність тактильної взаємодії, або увага до «просторової будови речі, як системи матеріальних відношень точок, ліній, граней, кутів, поверхонь, фігур, об'ємів, які мають певну величину» (Пасічний, 2007: 481). Було задіяно більш величні і значущі сфери пізнання. Форма, як категорія теоретичних визначень, підлягала аналізу діями античної культури, які формували греко-римську теоретичність. Вони заклали підвалини таких філософських понять, як ідеї «форми буття», «форми людського устрою і гармонії космосу», «часової довготривалості форм вербальних ознак і мовних традицій», «форм і фігур предметів, що віддзеркалюють реальність буття» (Демокрит, Платон, Аристотель, Піфагор, Сенека).

Філософію форм мислення, логіки, пізнаваності мети і цілей, понять і суджень розробляли лідери європейської школи XVIII-XIX століть, які на протигагу античним колегам, сприймали життя як прояв довготривалого і змінного часу, впродовж якого відбуваються суттєві трансформації багатьох сфер буття. Гегель, наприклад, стверджував, що до форми належить «все взагалі визначене; «воно» – визначення форми, оскільки «воно» дещо покладне і тим самим відмінне від того, форму чого воно становить», дійшовши до визначення різних ступенів свідомості людини – «форми духу», «форми мислення» і, врешті-решт, наявності форми історії. Види свідомості крізь способи життя людини, розвитку індивідуумів – визнано «етапністю часу» і множинністю «форм духу» (Гегель, 2004: 211, 203).

Один із перших, хто розглядав з широким теоретичним обґрунтуванням поняття «форма» в мистецтві, був Фр.-В. Шеллінґ. Автор стверджував, що мистецтво – «реальний прояв абсолюта», а синтез «абсолюта» з «окремими кінцевими речами», «обмеженнями» – причина «виникнення світу ідей мистецтва». При цьому автор власному запитанню: «Яким чином загальна матерія переходить до особистої форми і стає матерією особливого витвору мистецтва?» дає відповідь: «...за допомогою нового синтезу презентувати матерію і форму поза будь-яких відмінностей» (Шеллінґ, 1966: 160).

Німецький архітектор і науковець мистецтв Готфріда Земпера започаткував естетичну теорію об'єднавчих умов формобудови в архітектурі і традиційному образотворчому мистецтві. Форма – закономірне явище природи, що майже завжди підпорядковує тривимірності. Від неї відштовхується художня форма, наближаючись до естетичної категорії «... завдяки чого всі естетичні якості формально-прекрасного – гармонія, евритмія, пропорції, симетрія і таке інше – повинні діяти разом», що стало первинною цеглиною поняття «стиль» (Земпер, 1970: 176).

Цілеспрямовано до вивчення і аналізу формоутворення в мистецтві підійшов наприкінці XIX століття німецький скульптор і теоретик мистецтв Адольф фон Гільдебранд, опублікувавши свою працю «Проблеми форми в образотворчому мистецтві», в якій виклав кілька власних теорій щодо творчої діяльності взагалі. Учений перший, хто презентував «дві настанови зору» – як основу творчого процесу:

дотикову – розгляд предмета зблизу і здалеку – з певної відстані, включивши цю норму в загальну проблематику формоутворення. Гільдебранд стверджував, що сутність образотворчого мистецтва не в копіюванні дійсності, а в послідовному перетворенні окремих зорових вражень у дещо, що створює «нове ціле». Те, що художник спостерігає у природі, необхідно «перетворити способом відображення», тобто користуватися формоутворенням, аби створити «подальшу можливість сприйняття». Способи такого відображення автор назвав архітектонічним, водночас визнав «архітектонічну форму» як особливу цілісність «функційних і просторових цінностей», художня змістовність яких у єдності «рухомих уявлень форми і зорових вражень» (Гільдебранд, 1991: 67-71).

Акцентуючи зміни формоутворення культури (видів мистецтва) у просторі минулих і сучасної епох, іспанський філософ Ортега-і-Гассет дав більш модерне пояснення тезам щодо історичності процесу змін формобудови творів мистецтва у просторі і часі. Щоб по-новому сприймати мистецтво, особливо його сучасні форми, автор закликав «... нам залишається скоріше знайти або зімпровізувати зовсім іншу форму взаємовідношень з речами, абсолютно відмінну від нашого звичайного життя» і далі, «...змінена форма взаємодії з новим баченням речей буде даром художнього сприйняття» (Ортега-і-Гасет, 1994: 178).

У власних педагогічних настановах «форкурсу» художник і теоретик сучасного мистецтва Й. Іттен розглядає низку елементів форм і зводить їх до визначення за рухом вертикалей і горизонталей, діагоналей, перетинів, характерами зігнутості тощо. Й. Іттеном було сформульовано геометричні, експресивні, суб'єктивні типи форм і можливість їх композиційної рівноваги на площині; розкрита психоемоційна роль і сприйняття кольору як такого, кольорових ефектів темного і світлого (Іттен, 2021, 2022).

Фундаментальне вивчення теорії формоутворення з помірним зверненням до живопису розпочалося як похідна обставина після становлення майже всіх типів дизайну, у просторі якого його трансформація розглядається як прояв мистецтва, художнє явище у традиціях промисловості. Дизайн став спроможним окреслити проблеми «форми-формоутворення» в навчальній документації та підручниках курсів художнього дизайну, де цей процес пріоритетний, водночас суттєво відрізняється від формотворчих ідей живопису.

Творчість багатьох авторів предметного та архітектурного дизайну відомих європейських шкіл (Веркбунд, Арт-деко, Де Стейл) вийшла з живописно-графічних майстерень. В колі українського представництва нові форми образотворчих ідей, що корелюються з дизайнерськими (Арт-дизайном), сформувалися в першій чверті ХХ ст., завдячуючи формотворчим експериментам у галузі живопису, графіки і сценографії Г. Нарбута, В. Кричевського, В. Єрмілова, А. Страхова (Браславського), О. Хвостенко-Хвостова, М. Жука, українсько-французького художника А. Жан-Марі Мурона (Павлевич, 2017).

Поняття «форми» щодо розгорнутих вище логічних категорій в історично побудованих філософських концепціях, у теоріях художнього образотворення і саме в дизайні, різняться доволі чітко. В основу відомих філософських концепцій пояснення форми, як ідеї відображення буття, зв'язків реалій із гармонією всесвіту тощо, є суто *умоглядні відчуття*. Дизайн створює *можливість єднання, співіснування* технічно-інженерного проектування із традиційними видами художньої діяльності. Образотворення засобами живопису, вимагає *практичної дії формоутворення*, яка максимально окреслює практичний цикл і стверджує численну варіативність художнього творення за видами і жанрами.

У відповідності до мети дослідження було обрано і *методи дослідження*:

- теоретичний – пошук і вивчення літературних джерел, що містять інформаційні, наукові, аналітичні відомості з обраної теми; виокремлення даних, що торкаються проблематики художнього формоутворення засобами образотворчого мистецтва;

- аналітичний – аналіз і узагальнення ознак формотворчих елементів, що притаманні культурній спадщині образотворення;

- емпіричний – виокремлення із суми культурної європейської і української спадщин образотворення характерних елементів, що здатні за певними показниками формоутворення визначити візуальну специфіку живопису і окреслити його значення у створенні певного образу;

- історико-аналітичний – у зв'язку із вивченням і аналізом форми і формоутворення у просторі й часі, здійснити спробу визначити етимологічні аспекти цих явищ і їх практичне застосування у світовому мистецтві з опорою на національну художню школу (поява і зміни стилів, композиційних прийомів, методів трансформації і стилізації).

Результати дослідження. Хід дослідження можна умовно поділити на два етапи. Перший – ознайомлення з теоретичними засадами теми «форма і формоутворення», від філософських витоків до образотворчості в галузі живопису. Другий – прикладні ознаки художньо-образних структур, які з'явилися завдяки сумі формоутворюючих елементів зображення, що виникали в історичному просторі художньої діяльності людини.

Увесь зібраний матеріал було запропоновано 12 студентам старших курсів, які зголосилися пройти ознайомчий курс з набуття первинних знань форми і формоутворення в живопису, акцентуючи їхній інтерес не тільки прикладами світового мистецтва, а й творами національної спадщини.

Задля здійснення поставленої мети було запропоновано теми, кожна з яких – складник мозаїки щодо цілісного сприйняття теми:

I. Поняття форми в культурно-історичному розвитку.

II. Прикладні аспекти формотворення в живописі.

1. Живописна форма на прикладах світового мистецтва, до якого належить і українська живописна практика.

2. Форма і стиль

3. Стилзація і деформація на прикладі мистецтва кінця XIX-XX ст.

4. Композиція як візуальна основа твору.

III. Практична діяльність із формоутворення (за бажанням студента).

Під час знайомства з інформацією першого розділу, яка стосується загальної історії «форма-формоутворення» в культурно-філософському значенні – проблем у засвоєнні майже не було, за виключенням додаткових роз'яснень щодо форми як «життєвої ідеї», звідки вийшли такі загальнолюдські поняття, як «форми буття, існування, спілкування» тощо.

Щодо вивчення і пізнання художньої форми, а отже, і усвідомлення прикладної функції формоутворення, виникли непередбачені труднощі загального розуміння поняття «зображення», як штучно створеного «відбитку» дійсності, навіть більше – зображення художнього. Для більшості здобувачів «зображення» не мало, а ні наукового, а ні художнього сенсу і сприймалось як сама в собі наявна. Тому виникла необхідність посиленої уваги і до цієї важливої похідної процесу формоутворення і його візуального сприйняття. Важливо усвідомити – саме із зображення започатковується відлік головних якостей формоутворення: від простих його типів до «художнього», який формує твір мистецтва як унікальний. Тому другий етап – вивчення прикладних форм у процесі формоутворення, раціонально починати саме із вивчення понять «зображення» і «художнє зображення».

Зображення. Пізнання людиною світу, практика виживання, забезпечення життєвих функцій створило кілька форм зображення. Перші з них прийшли з Палеоліту і Неоліту у вигляді тотемів та ідолів – «дублювання», що не є художнім образом, проте вважається художньою творчістю людини, яка намагалася відтворити побачене навколо. В цей час з'являються і перші «комунікативні» типи зображень, які формують орнаментальну абстракцію знаків-понять. Давній Єгипет, Давня Греція і Рим створили «документальні» зображення – ідеалізовані портрети «героїв» і портрети діячів культури, науки, політики – реальних представників свого часу. Класичне мистецтво XVII-XVIII ст. синтезує «документальні» і «пізнавальні» типи зображення і обґрунтовує категорії живопису за певним видом і жанром. Модерне мистецтво XIX-XXI ст. використовує умовно-фігуративне й абстрактне зображення як специфічну художню форму. Існують і так звані «зображальні знаки» побутового призначення: логотипи, картографічні знаки; «комунікативні» – дорожні, «іконки» комп'ютерних програм, що постійно поповнюються. Натомість, вести мову про наявність художнього образу в цих моделях буде зайвим. Зображення стає художнім лише тоді, коли перетворюється в художній образ. Задля набуття художньої форми засобами формоутворення треба пам'ятати, що образ – має бути предметом унікального значення на відміну від образів спеціального призначення. Зображення набуває художнього образу, коли воно відтворює щось надзвичайне, реалізоване певними формотворчими ідеями, що надає зображенню виразності. Р. Архейм – психолог і мистецький критик, вивчаючи виразність з боку художньої творчості, довів, що «Художня виразність є специфічним явищем... Вплив сил (виразність), переданих візуальною моделлю, є внутрішньою властивістю об'єкта сприйняття, як форма і колір. Виразність може бути представлена як первинний зміст сприйняття» (Архейм, 1974: 374-376).

Живописна форма – формоутворення, цілком залежить від виду і жанру живописного зображення. Проте і там, і там – єдина умова формотворення: засобами живопису у двовимірних площинах відтворити/імітувати просторово-об'ємні форми довколишнього світу, інтерпретувати події історії, її персонажів – усього того, що бере участь у створенні нової візуальності, або використовує арсенал уже

відомих умовних зображень для створення нової інформації. Важливою формотворчою категорією живопису є колір. З його допомогою здійснюється живописна імітація світлоповітряного середовища, об'ємів, перспектив, зорових планів, усього того, що має підсилювати відчуття реальності, або, навпаки, ірреального.

Розглянемо найбільш популярні формотворчі концепції живописних структур. Так звана, *класична*, де художнє творення зберігає ознаки реалістичного бачення і максимальну схожість з об'єктами дійсності. *Умовно-фігуративна*, де більш-менш деформовані форми не руйнують природну пізнаваність. *Абстрактна*, за якою втрачаються ознаки реального і створюються специфічні прикмети видів авангардної творчості.

Первинним прикладом формоутворення зображення вважаються орнаментальні візії Палеоліту і Неоліту. Це, так звані, «організовані» орнаменти, де присутні симетрія, центричність, діагональність, паралельність тощо. «Неорганізовані» – розрізнені начерки геометричних форм без будь-яких ознак об'єднання. Із часом знакові аналоги космогонічної групи: сонце, зорі, місяць тощо, і земні аналоги – вода, поле, рілля стали незмінним архетипом орнаментальних образів. Так, орнаментика кераміки Трипільської культури (5-3 тис. до н. е.), яка господарювала на теренах сучасної України, складалася з меандру, спіральних смужок (символ безкінечності), що огортали тулуби грушоподібного посуду, простих геометричних візерунків, виконаних різнокольоровими вохрами, білою і чорною фарбами (Шедеври трипільської культури, 2004: 12-15).

Одним із перших формотворчих засобів був давньогрецький вазопис. Лінійний малюнок сюжетного зображення на світлому, або темному тлі із внутрішнім забарвленням червоною або чорною фарбою, що набуло традицій живописно-графічного канону.

Римський живопис був розвинений у двох напрямках: розфарбування об'єктів архітектурних споруд, майже не збереглося до наших часів, і живописні композиції у стінописів (фресок), де формотворча система, візуально імітувала дійсність. Так, третій і четвертий Помпеянські стилі досягли повної ілюзії тривимірного інтер'єрного простору на двовимірній площині стіни, з найдрібнішими архітектурними деталями і матеріальною визначеністю предметів – меблів, текстилю, побутової атрибутики.

Середньовіччя, послуговуючись релігійними догматами і особливо в художніх практиках мистецтв іконопису, стінопису, мініатюрі, категорично відмовилось від натурної достовірності. Її формотворча концепція перевела зображення у максимальну умовність: домінування площинної двовимірності, статичності фігур, зворотної перспективи, орнаментально-знакової символіки. Давньоруське мистецтво орієнтувалось на художньо-культурні здобутки Візантії. Проте в деяких рішеннях живописного оздоблення власних церков, місцеві художники відходили від канонічних правил, що звільняло від норм жорстко-раціональних характеристик зображень Візантії. Так, Г. Логвин під час описів класичних візантійських прикмет, зауважував «...Софія Київська водночас має багато свого. Тут вперше зустрічаємо таке органічне поєднання мозаїк і фресок». «...Мотиви на теми колядок, різноманітних ігрищ, змагань на іподромі, вихід цариці отримали додатковий акцент. А образ св. Оранти, достеменно має риси з «народних образів» (Логвин, 1971: 3, 60).

Ренесанс і «Нова доба» повернули до життя систему об'ємних форм, досконалість тривимірного зображення простору і перспектив, складних і динамічних рухів людських персонажів, святкову орнаменту з рослинних елементів. Нові барокові можливості західноєвропейського живопису добре висвітлено науковою і науково-популярною літературою. Вивчення формотворчих рис українського образотворення доби «козацького бароко» почалося лише у другій пол. XIX ст. (Ф. Білоус, Г. Богуславський, С. Голубів, Є. Горницький, Н. Думітрашко, І. Шараневич). Як визначна культурна спадщина отримала серйозну підтримку низкою наукових праць у другій пол. XX ст. (П. Білецький, П. Жолтовський, Д. Степовик, Ф. Уманцев, П. Біляшівський, Л. Міляєва).

Коротко зупинилося на обраній проблематиці, беручи за приклад певний перелік формотворчих рис, що візуалізують формальну і культурно-історичну ідентичність українського живопису XVII-XVIII ст. і передовсім, найбільш популярного – портретного (Білецький, 1968). Завдяки появі нових формальних якостей, які виникали завдяки ідеї обслуги нових громадських і життєвих потреб суспільства, в ньому активно зростало жанрове розмаїття. Від барокової ікони з пізнавальними персонажами до світських портретів: погрудних, парадних, родинних або парних, меморіальних і неабияких за популярністю «Козака Мамає» – своєрідного символу шанування національного війська і козацтва. Між цими жанрами довгий час існував певний формальний зв'язок – наявність парсунних рис: статурність, скованість рухів, площинність взаємодії фігур і тла, переважне зображення обличчя героїв у чверть обороту до глядача,

того, що було майже відсутнім у меморіально-родинних портретах. Їх погребальне призначення вимагало максимальної схожості з небіжчиком без будь-яких прикрас.

Формоутворення, як аргумент активного розвитку нових живописних ідей, припадає на кінець XIX – поч. XX століття, і творчість імпресіоністів, постімпресіоністів. Головним компонентом образної будови їхніх творів, визнавалися світлоповітряні задачі (К. Моне, Е. Мане, В. Ван Гог, П. Гоген, П. Сезан, І. Труш, О. Мурашко, К. Костанді, П. Левченко) Постімпресіоністичні ідеї і творення природних форм, наприклад, пейзажно-ландшафтного характеру, здійснювались на підставі вивчення простих геометричних сполук, закладених у їх візуальність самою природою. Зацікавленість цією концепцією створила широкий простір для розвитку кубізму. Паралельний, спрощений до умовно-площинного характеру зображення прийом формоутворення, став дієвим експериментом у живописно-декоративному напрямі – фовізмі і деяких формах абстракції і сюрреалізму.

Форма і стиль. Які ж формотворчі елементи здатні забезпечити живописному твору ту чи ту стилістику, яка несе б інформацію щодо часу створення, цілей, задач, авторських прагнень тощо. Насамперед, треба розглянути поняття «стиль» у контексті наявності певної художньої форми зображення. І тут знову звертаємось до учасників експериментальної групи, оскільки поняття «стиль» вони почасти ототожнювали з тією чи тією формою зображення. І це не випадково. Занурюючись в історію виникнення поняття «стиль», постає факт відсутності чітких критеріїв. «Стиль» в «Енциклопедичному словнику-довіднику», як врешті-решт, у багатьох інших словниках, визначено як «спільність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів, зумовлена єдністю ідейно-художніх засобів» (Енциклопедичний довідник, 2007: 432,481). Це скорочене формулювання, на відміну від дійсності, звужує поняття «стилю» до *сталої* схеми, яка навряд чи передбачає рух розвитку формальних змін. О. Ф. Лосєв визначає стиль «як принцип конструювання всього потенціалу художнього твору на основі його тих або тих надструктурних і поза художніх «заданостей» і його первісних моделей відчутних іманентно самою художньою структурою твору» (Лосєв, 1994; 226). Щодо художнього стилю у мистецтві, – це історично сформована спільність мистецьких принципів, які притаманні творам живопису (і не лише) в ту чи ту епоху. Саме ця спільність породжує і береже (використовує) більш або менш усталену систему художніх форм. Видається – твердження неперечне, але кожна епоха від Неоліту і до сьогодення налічує у власному «тілі» кілька стильових ознак, демонструючи не лише спільність, а й різновиди. Завдяки ним чіткість стилів як історичної норми втрачала неперечність саме появою нових формальних прикмет. У середині XIX, початку XX століть ситуація змінюється. Вже не громадськість, а саме художники починають диктувати свої умови суспільству, пропонуючи власне бачення мистецтва живопису, яке стає в авангарді його формально-стилістичних змін. Класичні стилі і формальні риси модерного мистецтва, між тим, не застигли форми образотворення. Навпаки вони активно змінювались, перетікали одна в іншу, створюючи, як залежні від домінуючого стилю формобудови (стиль бароко і його похідні – рококо, рокайо), так і потужні стильові напрями, як у системах умовно-фігуративного мистецтва, так і безпредметного. З приводу цього, слушно прийняти до відома зауваження авторитетного філософа: «У мистецтві повторення – ніщо. Кожен стиль, який з'являється в історії може породити певну кількість різних форм» (Ортега-і-Гассет, 1994: 243). Таким чином, можна констатувати: поява певного стилю залежить від явних формобудовних / формотворчих конструкцій, де стиль існує доти, доки форма є незмінною. Мобільність формозміни в живописі стала запорукою трансформації стилю у нову художню образність, яка на бурхливих хвилях формальних зрушень, змінилася на динаміку конкуруючих художніх напрямів і течій. В авангарді цього процесу був абстракціонізм, який стояв у витоків нефігуративного або безпредметного мистецтва.

Наявність десятків типів абстракції – її формотворчих варіацій, дають право існування безлічі живописних форм поза традицією будь-яких реалістичних зображень. Абстракція володіє унікальною здатністю, власною природою, яка існує сама по собі, активно втручається в майже всі прояви авангардних мистецтв. За слушними висновками Емі Демпсі, «Стилі, напрями, школи рідко бувають самодостатніми або простими для визначення; вони подекуди суперечливі, подекуди почасти збігаються та завжди складні. Однак поняття стилів, шкіл і напрямів все ж існує, і їхні смисли залишаються вирішальними...» (Демпсі, 2021: 6). Так, пізній фовізм, своїм декоративізмом і увагою до спрощення форм і максимальним узагальненням упритул наблизився до абстракції. Кубізм, тяжіючи до геометрії форм і складних конфігурацій ліній, опинився в лоні абстрактних форм супрематизму К. Малевича і його послідовників. Неопластицизм П. Мондріана дійшов до оптичних формобудов В. Вазареллі. Із деформованих візій пізнього експресіонізму вийшов, так званий, експресивний

абстракціонізм. І тут виникає головне питання – які візуальні ідеї творення розвинули ці напрями? Щоб з'ясувати цей процес, звернемося до найбільш популярних форм трансформації.

Стилізація і деформація. Фактичні свідчення художньо-естетичних прийомів живописного творення засобами стилізації і деформації – були започатковані мистецтвом наприкінці XIX – поч. XX століття. Натомість, існування їх оригінальних взірців доводять давні епохи – часи формування людської спільноти і її первісні спроби скласти власне уявлення довколишнього світу. Вони були відображені в системах солярних знаків, у стилізованих зображеннях тварин і подібних до себе людських істот, у зображеннях верховних сил і духів, які управляють всесвітом.

Формотворчі ідеї стилізації і деформації, які виникли на межі XIX-XX віків, мали за мету щось інше, а саме – засобами мистецтва відобразити «естетичну опозицію» сталим формам академізму, оновити погляди на мистецтво. Модерні прояви активно формували новий художній світогляд із панівними формами суб'єктивного самовираження, збагачуючи творчий процес креативністю різнобарв'я асоціативних характеристик, візуальними і оптичними змінами зорових ефектів з активними чуттєво-емоційними експериментами, що й стали «родинними» низці стильових напрямів, художніх течій, персоніфікованих авторських мов тощо. В цілому стилізація і деформація у живописному зображенні можуть бути розглянуті як трансформація/перетворення природних форм низкою змін, як наприклад, збільшення або зменшення форми; акцентування його геометричних основ зображення; зміни абрисів предметів; спрощення або ускладнення конструкцій; зміна об'ємних форм на плоскі і навпаки; зміна реального освітлення і кольорів тощо. Метод трансформації здебільшого спонукає творчий потенціал. Зазвичай у роботі над формою одночасно застосовують трансформацію і стилізацію, оскільки один прийом доповнює інший та працює на розвиток основної пластичної ідеї, теми. Подекуди ці два поняття ототожнюють, не дивлячись на помітні розбіжності.

Стилізація та деформація в живописі мають низку подібних характеристик – можливість трансформації тривимірності реальних об'єктів задля створення умов щодо появи особливого живописного середовища, розрахованого на активну емоційну реакцію і неоднозначне враження. Другий аспект – втрата орієнтації на академічні норми формоутворення, а процес самовираження має переважати над будь-якими нормами класичності. І третій – акцент зображення на формальних якостях самого живопису – кольорі, лініях, плямах, пластичних формах, ніж на його змістовій значущості. Натомість були й кардинальні відмінності.

Найчастіше стилізація є декоративним узагальненням об'єктів зображення за допомогою умовних прийомів зміни форми, об'ємних і колірних відношень. Так, першовідкривачі живописної стилізації – фовісти, надавали перевагу виключно відкритим яскравим та насиченим кольорам, недостатньо приділяючи уваги процесам їх гармонізації і таким речам, як повітряне середовище, лінійна перспектива, проблеми простору. Увага була спрямована на максимальне живописне узагальнення, що позбавляло конкретики зовнішньої схожості – реальних пропорцій і форм, об'ємів, про що свідчать роботи найяскравіших представників фовізму (А. Матісса, А. Дерена, Р. Ван Донгена, М. А. Вламінка, А. Марке, рання творчість українців О. Богомазова, Д. Бурлюка, В. Єрмилова).

Під час стилізації зникає реальна подібність природи. Її формотворчі елементи спрощуються, подекуди до схеми. Одне вагоме зауваження: не можна змішувати термін «стилізація» зі «стилізаторством», що означає – наслідування будь якого стилю, поза часом його виникнення і успішної реалізації.

Деформація (трансформація) означає великий ступінь перетворення кардинальним утрируванням предметних форм. Художня деформація – пряме похідне від живопису експресіонізму. На відміну від «безконфліктного» фовізму. Елементи деформації були здатні декларувати відгуки на негативні реалії буття. Крихкість світобудови, відчуття деструкції світового хаосу, безвихідь складних ситуацій позначені експресивним живописом з надмірними контрастами кольорових рішень, ламаними і деформованими площинами і об'ємами. Творення образів подібними художніми прийоми відіграло первісну роль щодо глибинних розумінь ідейної змістовності творів, сприяло активному емоційному сприйняттю. Подібні концепції сформували творчі долі Х. Сутіна, Е. Мунка, О. Кокошко, Ж. Руо. Часом винайдена автором «художня реальність» мала натяжки на існування важливого змісту саме живописною деформацією, що зміщувала логіку реальної предметності у бік суб'єктивного, суто формального бачення форми. Такий підхід мав акцентувати задуми автора про те, що форма твору має віддзеркалювати його зміст, що стало визначним у мистецтві абстракції. Наближали до цього – кубізм Р. Пікассо, Ж. Брака, Р. Делоне, С. Делоне, Ф. Леже, Ф. Пікабія. В українському списку треба назвати О. Екстер, К. Малевича, В. Пальмова, В. Меллера, К. Редько. Творчість прямих представників ідей

живописної деформації (О. Дікса, М. Бекмана, Г. Гросса, Ф. Марка, Е. Нольда) відрізнялась особливою «занепокоєністю» навмисно створеної гротескності зображення, спотвореним простором картинного середовища, хаотичним вихором дисонуючих кольорових мазків.

Певним чином до формотворчих можливостей, про які йшлося вище, дотична і синестезія – досить широко трактований феномен сприйняття певної форми мистецтва з його, наприклад, музичним аналогом. На цьому наполягав і В. Кандинський, спираючись на безсумнівне існування емоційних властивостей форми, лінії, кольору, які він «міг слухати і відчувати». На прикладі власних синтезій художник розробив і використовував у своїй живописній практиці теорію гармонії кольорів (Цвіль, 2017). Відомий литовський художник М. Чюрльоніс навмисно створював власні живописні композиції за рахунок «ритмічних рухів» кольорів. Свідком синергії є музичний зміст композицій з П. Мондріана «Бугі-вугі на Бродвеї» і «Ритми руського танку» Тео ван Дусбурга, композиції з музичними інструментами Р. Пікасо і Ж. Брака. Синергія відіграє більш відчутну роль у творах модерного мистецтва, де зміст і тема домислюється або асоціативно сприймаються самим глядачем, незалежно від «текстуальної» думки автора, і де абстрактне досягає свого апогею – *форма зображення стає його змістом*.

Композиція. В контексті теми «Форма і формоутворення» важлива роль належить композиції, яка відокремлена у спеціальну дисципліну під час художнього навчання (Яремків, 2009: 90). Проте дотично формоутворення, композиція відіграє свою особливу роль у процесі гармонізації всіх частин художнього твору і його візуально-емоційної дії, що часто не збігається з основними правилами в реалістичних зображеннях, натомість вельми доречно в умовно-фігуративних і абстрактних зображеннях. Порівняємо, просторові рішення у творах класичного пейзажу XVII – XVIII століття, де умовний простір поділявся на майже рівні горизонтальні частини – земну твердь, море і небеса, тим самим максимально наближуючи глядача до реального сприйняття краєвиду. У творах фовізму, де просторова проблематика не відіграє основної ролі, навпаки, «композиційне відчуття гармонії» залежить переважно від сполучень кольорових плям і розмаїття їх форм, вертикалі і горизонталі мазків фарбового шару, розташування об'єктів зображення в хаотичному, чи підпорядкованих певній динаміці рухів.

У супрематизмі, відкривачем якого став український художник Казимир Малевич, композиційні «колізії» завжди залежать від геометричної рівноваги окремих частин зображень, що створюють загальну композиційну картину. Тут рівновага кольорових і лінійних об'єктів, геометрична виразність кутів, перетинів тощо відіграє основну візуально-емоційну і композиційну роль (К. Малевич, Л. Маголі-Нагі, П. Мондріан, С. Делоне). Таким чином, композиція як поняття має кілька різних визначень. У реалістичному живописі – це вміння правильно розташувати предмети зображення відносно очей глядачів, які повинні сприйняти його як реальність, обмежуючи власні асоціації і припущення. В умовно-образних формах живопису, навпаки, глядачеві дається можливість не лише прочитати наміри художника, а й відкрити у його творах власні відчуття бачення емоцій і змісту. Знайшовши консенсус в такій амбівалентності, умовно-фігуративні і абстрактні твори мають здатність максимально поглиблювати свої художні образи, навіть тоді, коли твір живопису обходить певні літературні налаштування. Треба зазначити, що композиції авангардного живопису, на протигагу всім формам реалістичного, завжди несуть ознаки майже всіх елементів композиційного творення – такий собі мікс із складних конфігурацій площино-об'ємних елементів, форм, рівноваг (від статичної до «неузгодженої»), від форм «вільного розміщення» до прилягань, перетинів, від лінійно узгоджених до оптичних. Натомість у таких зображеннях годі шукати правил «золотого перетину», бажаного упорядкування контрастів малого і великого, низького і високого, вузького і широкого тощо. Тут існує інша гармонія, яка є цілісним надбанням автора, що виступає поза сталими правилами, створюючи нову реальність. Майже така сама картина складається і з кольорово-кolorистичними рішеннями творів. Тут графічність прямих і кривих, має досягати гармонії із фактурними складниками живопису, хроматичні і ахроматичні кольори досягають певної взаємодії, а похідні кольори від змішування мають сприяти ефектам відкритих фарб. Таким чином, досягнувши певного враження «неканонічними» засобами композиції, автори активно впливають на стан глядача, підсилюючи його поверхневі і приховані емоції.

Підсумовуючи якість сприйняття всього текстуального матеріалу здобувачами, треба зазначити – найактивніший інтерес викликали розділи саме з прикладних форм живописного формотворення. І цьому є пояснення. В набутих знаннях стилізації, деформації і їх композиційних упорядкувань закладено незаперечний акт творчості, який несе безліч експериментальних можливостей і максимально наближує до практичного втілення самого завдання – створення художнього образу. А наочна демонстрація взірців живопису видатних художників світу, поглибила візуальну конкретику теоретичного блоку інформації.

Обговорення результатів. Двозначна будова статті – викладення матеріалу і скорочені підсумки засвоєння кожного розділу, дало змогу окреслити загальні риси сприйняття слухачами всієї інформації таким чином:

- в першій частині «Поняття форми» виникли питання, які обмежились коротким додатковим роз'ясненням щодо уточнення форми як культурно-філософської категорії, наближеної до мистецтвознавчих і культурологічних аспектів;

- більш проблемною виявилася друга частина, де йшлося про прикладні можливості формоутворення. Тут змушені були розширити інформаційний складник роз'ясненням понять «зображення» і «художнє зображення», що не входило в загальну схему інформації, а було додане окремо як необхідні компоненти зорового сприйняття форми;

- викликали деякі непорозуміння визначення поняття «стилю» в контексті формоутворення. На це існують об'єктивні причини. В сучасному мистецтвознавстві «стиль» не має твердого, однозначного і чітко визнаного формулювання, що змусило нас звернутися до найбільш вживаного варіанта, чим і закрили питання;

- третя, заключна частина «Стилізація, деформація: композиція» викликала активний творчий резонанс, бо спрямовувала до практичних дій у контексті викладеного теоретичного матеріалу.

І хоча створення самостійних живописних композицій не входило в загальний хід роботи, а було запропоновано студентам за власним бажанням, – всі 12 осіб зголосилися відпрацювати власні композиції, де намагалися використовувати ті чи ті набуті теоретичні знання.

Висновки. Незважаючи на те, що проблематика формоутворення в живописі найменш поширена, зона художньої педагогіки, а загалом – один із найскладніших теоретичних і практичних складників образотворення, знання про неї не лише необхідні, а напроцуд корисні. Зацікавленість студентів формотворенням, прагнення знань і відповідної професійної компетентності, дає право стверджувати, що теорія і практика формоутворення живописом, не повинні пройти повз випускників ХГФ, які налаштовані не лише на педагогічну діяльність, а й активну творчість. Вдаючись до короткого аналізу заходу в цілому, можемо констатувати, що було виявлено позитивний характер, а увага до практичних можливостей формоутворення повинна стати об'єктом окремих експериментів у групах здобувачів, а з часом і аудиторних заняттях вітчизняної художньо-педагогічної освіти.

Література

- Архейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 386 с.
- Білецький П. Український портретний живопис XVII-XVIII ст. Київ: Мистецтво, 1969. 158 с.
- Булатов М. Філософський словник. Київ: СтилоС, 2009. 575 с.
- Гегель Г. Феноменологія духу. Пер. з нім. П. Таращук. Київ: Основи, 2004. 278 с.
- Гильдебранд А. Проблема формы в изобразительном искусстве и собрание статей. М.: Изд. МПИ, 1991. 137 с.
- Демпси А. Сучасне мистецтво. Пер. з англ. А. Вестель. Київ: BOOKCHEF, 2021. 176 с.
- Земпер Г. Практическая эстетика. М.: Искусство, 1970. 320 с.
- Іттен Йоганнес. Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва. [Itten, Johannes. Kunst der Farbe: subjektives Erleben und objektives Erkennen als Wege zur Kunst. Studienausgabe]. Пер. з нім. С. Святенко. Київ: ArtHuss, 2022, 96 с.
- Іттен Йоганнес. Наука дизайну та форми: Вступний курс, який я викладав у Баугаузі та інших школах. [Itten, Johannes. Gestaltungs- und Formenlehre. Mein Vorkurs am Bauhaus und später]. Пер. з нім. С. Святенко. Київ: ArtHuss, 2021, 136 с.
- Логвин Г. Н. Софія Київська: Державний архітектурно історичний заповідник. Альбом. Київ: Мистецтво, 1971. 48 с. тексту + 274 с. іл.
- Лосев А. Ф. Проблема художественного стиля. Київ: Collegium, 1994. 288 с.
- Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори: Дегуманізація мистецтва. Пер. з ісп. О. Товстенко. К.: Основи, 1994. 424 с.
- Павлович К. Назад до витоків: основоположники українського дизайну. 31.08.2017. Сайт «Telegraf.design». URL: <https://telegraf.design/nazad-do-vitokiv-osnovopozhniky-ukrayinskogo-dizajnu>
- Пасічний А. Образотворче мистецтво: Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник. Київ: Факт, 2007. 678 с.
- Шедеври трипільської культури (V–IV тис. до н. е.). 100 найвідоміших шедеврів України / Авт.: О. Ламонова, Т. Романовська, М. Русяєва та ін.; За ред. М. Русяєвої. Київ: Автограф, 2004. 496 с.

Шеллинг Фр.-В. Философия искусств. М.: Мысль, 1966. 496 с.

Цвіль В. Невідомий Кандинський. Київ: вид. Києво-Могилянської академії, 2017. 240 с.

Яремків М. Композиція: творчі основи зображення. Навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 112 с.

Form and form creation in the art of painting

Basanets Luka³

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

Maslova Tetiana⁴

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

The article draws attention to the need to study and master the concepts "form – form creation" in the art of painting, relying on their unique importance in the process of creating an artistic image. Analysing the current state of the problem, and understanding its role in the future professional activity of artist-pedagogues, we are forced to state that this important section of art pedagogy still remains outside the boundaries of professional attention, despite the active request of student youth.

However, we admit that the interest in studying the "form – form creation" expressed by the students of the Faculty of Arts and Graphics as well as the impossibility of its implementation in the educational process depend not only on the professional wishes of teachers and students, but also on the lack of software, the shortage of special literature and the laboriousness of extracting necessary data from its volume, and, most importantly, – on the difficulty of assimilating material during independent study.

Similar factors forced the authors of the article to compile and offer a shortened version of the textual information from theoretical provisions and examples of form creation in the world art of painting, giving further analysis of the quality of its perception by the student audience. For the practical implementation of the event, a number of milestone topics were developed, which made it possible to create a certain methodical course for solving strategically selected issues.

Keywords: painting, form, form creation, image, artistic form, style, stylisation, transformation.

References

- Arkheym, R. (1974). *Yskusstvo y vyzualnoe vospryyatyie*. [Art and visual perception]. Moscow: Prohress [in Russian].
- Biletskyi, P. (1969). *Ukrainskyi portretnyi zhyvopys XVII-XVIII st.* [Ukrainian portrait painting of the 17th-18th centuries]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Bulatov, M. (2009). *Filosofskyi slovnyk* [Philosophical dictionary]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Dempsey, A. (2021). *Suchasne mystetstvo* [Modern Art: Art Essentials Series]. (A. Vestel, Trans). Kyiv: BOOKCHEF [in Ukrainian].
- Hehel, H. (2004). *Fenomenolohiia dukhu*. [The Phenomenology of Spirit] (P. Tarashchuk, Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Hildebrand, Adolf von (1991). *Problema formy v izobrazitelnom iskusstve i sobranie statey* [The problem of form in the visual arts. Das Problem der Form in der bildenden Kunst]. Moscow: MPI [in Russian].
- Itten, Johannes. (2022). *Mystetstvo koloru: Subiektyvnyi dosvid i obiektyvne piznannia yak shliakh do mystetstva*. [Kunst der Farbe: subjektives Erleben und objektives Erkennen als Wege zur Kunst. Studienausgabe]. (S. Sviatenko, Trans). Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
- Itten, Johannes. (2021). *Nauka dyzainu ta formy: Vstupnyi kurs, yakyi ya vykladav u Bauhauzi ta inshykh shkolakh*. [Gestaltungs- und Formenlehre. Mein Vorkurs am Bauhaus und spater]. (S. Sviatenko, Trans). Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
- Lamonova, O., Romanovska, T., Rusiaieva, M., Riabova, V., Sedak, O., & Kharchenko, et al. (2004). *100 naividomishykh shedevriv Ukrainy* [Shedevry trypilskoi kultury (V–IV tys. do n. e.)]. [100 most famous

³ Senior Lecturer at the Department of Fine Arts at the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

⁴ Lecturer at the Department of Fine Arts at the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

- masterpieces of Ukraine: Masterpieces of Trypillia culture (V–IV millennium BC)*. Kyiv: Avtohrاف [in Ukrainian].
- Lohvyn, H.N. (1971). *Sofiia Kyivska [Saint Sophia Cathedral of Kyiv]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Losev, A.F. (1994). *Problema hudozhestvennogo stilya [The problem of artistic style]*. Kyiv: Collegium [in Russian].
- Ortega y Gasset, J. (1994). *Vybrani tvory: Dehumanizatsiia mystetstva [The Dehumanization of Art and Other Essays on Art, Culture, and Literature]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Pavlevych, K. (2017/08/31) *Nazad do vytokiv [Back to the origins]*. [Site of journal *Telegraf.design*]. Retrieved from <https://telegraf.design/nazad-do-vitokiv-osnovopolozhniki-ukrayinskogo-dizajnu>
- Pasichnyi, A. (2007). *Obrazotvorche mystetstvo: Entsyklopedychnyi iliustrovanyi slovnyk-dovidnyk [Visual arts: Encyclopedic illustrated dictionary-reference]*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
- Semper, G. (1970). *Prakticheskaya estetika. [Practical aesthetics. Praktische Ästhetik]*. (V. Kalish, Trans). Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- Shelling, Fr.-V. (1966). *Filosofiya iskusstv [The Philosophy of Art]*. Moscow: Myisl [in Russian].
- Tsvil, V. (2017). *Nevidomyi Kandynskiy [Unknown Kandinsky]*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian].
- Yaremkiv, M. (2009). *Kompozytsiia: Tvorchy osnovy zobrazhennia [Composition: Creative basics of the image]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

Accepted: March 15, 2023

Effective ways to form the artistic creative abilities of students in the organization of didactic games

Suleymanova Shahla¹

Nakhchivan Institute of Teachers, Nakhchivan, Azerbaijan

E-mail: shahla.suleymanova@bk.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2499-7197>

This article notes that the purposeful, organized organization of didactic games in elementary grades is of great importance for the development of artistic creative abilities of younger schoolchildren. Also, the issues of using effective ways for the development and formation of talented, artistically creative children in this area were brought to attention. In this case, didactic games were shown by teaching under create conditions for the development of artistic and aesthetic taste, positive moral qualities, physical health, aesthetic education, and worldview in other students.

Children with special talents are a national treasure for the future of every country. For this, it is acceptable to use a number of methods and ways to detect children with special creativity. In the learning process, interaction with students, their involvement in active interactive training, assessment of creative products, individualization of interactive learning methods, training tools, enrichment in content and form are of great importance. At this time, it was pointed out that there are ample opportunities to develop useful personalities for society by timely discovering the potential in them.

The important importance of the correct writing of the scenarios of didactic games, the correct conduct of the distribution of roles, the need to reveal in advance what artistic creative abilities the students have, the pedagogical and psychological foundations in this direction are shown.

The article examines that didactic games are of particular importance in teaching the subjects "Azerbaijani language", "Life science", "Fine arts", "Music", especially in primary school. In the course of teaching these subjects, along with the development of artistic creative abilities in younger schoolchildren through the correct selection of topics and the organization of didactic games on national and moral values, they acquire such moral qualities as patriotism, humanity, friendship, companionship, collectivism.

It is true that didactic games are educational in nature. According to the direction studied in the article, along with the educational aspects of didactic games, it also plays a role as a tool in revealing the talent qualities of young schoolchildren.

The purpose of the article is to mentions the didactic game scenario with the participation of students who have the ability to draw, recite poetry, and act in the direction of the formation of national and moral values. It was shown with examples what roles should be given to students, in what direction their talents should be revealed, it was noted that the measurement of the talents level of students studying in primary grades, starting from a young age, the development of artistic creative abilities is important for the future development of talented young people. Development of scenarios for the organization of didactic games, taking into account their age and individual characteristics, the correct development of the pedagogical, psychological foundations for this work is to achieve the disclosure of students' artistic creative abilities. It is the clarification of ways, directions for revealing the artistic creative abilities of students by organizing didactic games in elementary grades of general education schools. It is also to achieve the progress of talented students in this regard, starting from an early age.

Keywords: *pedagogical, student, talent, artistic creativity, didactic game, primary school*

Introduction. The president of the Republic of Azerbaijan signed an order on approval of the "State program for the development of creative potential of children (youth) with special talents (2006-2010)" in order to reveal talented children and young people, develop their potential opportunities and create the necessary conditions for their effective education. The main purpose of this order is to determine the talent potential in the republic's general education institutions in time, to implement special measures to ensure its development, to direct the attention of the country's public to close participation in the solution of this important issue, and to strengthen the state care for the development of talented children and youth. The main tasks put forward in the program are as follows:

¹ PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Senior teacher of the Department of pedagogy and psychology at the Nakhchivan Institute of Teachers

Research objectives. To determine the optimal ways of revealing talented children and young people; to create an effective mechanism of action in accordance with modern requirements in the field of work with talented children and young people; to ensure that fundamental research is conducted in order to improve the work with these children and youth (Decree of the President).

The solution of the tasks arising from the signed order indicates the implementation of certain works in the direction of revealing and forming the creative abilities of talented students. In this regard, the identification of effective ways to form the artistic creative abilities of students is one of the important issues.

Main part. “In special literature, as a rule, they distinguish several categories of talented children: children with high indicators for special intelligence tests (intellectual talent); children with a high degree of creative abilities (creative talent); children who have achieved achievements in any field of activity (young musicians, artists, mathematicians, chess players, etc.); this category of children is usually called talents; children who do well in school (academic talent) (Decree of the President: 7).”

So, choosing talented children, it is imperative that they achieve success and success in the future in accordance with their abilities.

In order to create a new content of personality-oriented education, serious tasks are also set before primary school teachers. In order to solve these tasks in a way that can meet today's requirements, development and application of new models of didactic games in order to achieve the creation of new content of personality-oriented education in the process of teaching the subjects “Azerbaijani language”, “Life science”, “Music”, “Fine arts” in primary classes, it is considered appropriate to do so. Due to the fact that in the process of teaching subjects on curriculum training in our country, there are wide opportunities for the formation of artistic creative abilities of students during the teaching of individual topics.

In the organization of didactic games in teaching subjects in primary school, there are ample opportunities for identifying the main factors that affect the disclosure, development and formation of students' artistic creative abilities. We should take into account that in the process of organizing didactic games, there are many factors that ensure, first of all, the disclosure of the most necessary creative abilities of students. Also, the basis for the comprehensive development of aesthetic education of younger schoolchildren is formed. The process of organizing didactic games in the learning process is one of the effective ways in the formation, development of students' artistic creative abilities. It can be explained by the fact that didactic games are both educational in nature, which allows students to perceive new material through the game in the process of the lesson, as well as to reveal the creative abilities they have. In the upbringing of children in general, games have a very important place. Games make the learning process for children more fun and interesting. Games support the motor, intellectual, creative, emotional, social and cultural development of children through education.

Game: includes the concepts of freedom, seriousness, tension, order, sharing and pleasure. Through a game, the child gets the opportunity to learn many concepts, experiences, thoughts, social skills, conflicts and etc. in a free environment (Abdullah? 2011).

At this time, if primary school teachers use didactic games during the learning process, conditions are created for revealing creative beliefs of students.

Within these games, they are role-playing games that teachers prefer. There are many reasons for this. One of the main reasons is that in a number of methodological literature, role-playing games are indicated as a method of training. For example, Professor Yahya Karimov, who conducted more extensive research on training methods in elementary grades and published significant works, presents role-playing games as one of the leading training methods. The second reason is that role-playing games are shown as one of the main stages of the lesson in the teaching of the course “Education based on vital skills” taught in schools in the first years of independence. Therefore, primary school teachers prefer the organization of role-playing games in the learning process.

It is no coincidence that the curriculum materials specifically mention the importance of using role-playing games in teaching the Humanitarian disciplines. It is shown that “*Role-playing games require an approach to any problem from different points of view, getting into different roles. This method allows students to become participants in events and look at the current situation through the eyes of others. Basically, role-playing games can be used to deepen understanding of what you read in literature, history, life science, English classes*” (Huseynova, 2017: 82). It happens so because role-playing games not only teach children the basics of knowledge, but also increase their physical-physiological development, intellectual activity and, most importantly, the level of personality orientation.

It is from this point of view that in the organization of didactic games, students acquire theoretical

knowledge, acquire relevant skills, and also acquire elements of physical culture by mastering physical movements. So, if children sing, perform, show dance elements, they have acquired aesthetic and artistic tastes.

The work carried out in this direction is also distinguished by its result orientation.

Result-oriented is the determination of the training achievements that are intended to be achieved in advance. There are educational stages, classes and training results in disciplines that are designed to determine in advance the results that the student will achieve at the end of the training. In other words, every teacher knows in advance what result they will prepare their students for at the end of the teaching process. For example, it can be shown that according to the results of primary education, a student who has completed primary education should be able:

- to read age-appropriate artistic, scientific-mass and informational texts in a prescribed manner;
- to grasp the main content of the text he/she reads and express his/her opinion on it;
- to use articles, information materials, computer equipment;
- to express their thoughts clearly in oral and written forms;
- to think logically, to put forward ideas, to comment on other people's opinions;
- to apply the necessary mathematical knowledge in life, to perform simple algorithms;
- to describe observed objects and events, to distinguish them according to their characteristic features;
- to communicate, to cooperate, to act as part of a team;
- to follow simple, cultural behavior, personal hygiene and necessary safety rules (Huseynova, 2017:

15).

By using the game phase, teachers achieve their goals faster and increase students' interest in learning. If the students are not interested, the students get tired before the end of the lesson. At this time, their interest in learning will decrease more clearly. Their mood will drop.

It should not be forgotten that the mood of students cannot be improved without the use of visual, technical means, without taking advantage of the power of pedagogical technologies and innovations, as well as without organizing didactic games. If the mood does not improve, it can lead to a decrease in students' interest in learning.

Mood is an emotional state that occurs very weakly. For example, a person can be in a sad, happy, depressed, cheerful, sad, etc. mood, but since they are weakly developed, they are not so clearly noticeable and do not have a very sharp external expression (Bayramov, 2002: 163).

Therefore, the failure to conduct the lesson in stages, especially the failure to organize didactic games, causes the students' mood to deteriorate. This reduces their interest in training.

From this point of view, in the lessons we observed, the students were tired and their mood was disturbed according to the work model presented by the teachers.

Moods can last for a considerable period of time: weeks, months. Sometimes the reason for the mood is not entirely clear. So, a person sometimes cannot clearly realize in himself/herself the reason for this or that mood, how it is formed. Because even very weak irritants can change the mood. For example, when a person is angry, even the smallest things (someone laughing loudly, touching the table, etc.) upset his/her mood. Therefore, moods can be sthenic and asthenic (Bayramov, 2002: 163). As psychologists have noted, the teacher's standard actions in literacy classes irritate students and upset their mood.

In this regard, the organization of didactic games should arouse enthusiasm and interest in children so that it is possible to achieve the set goal. For this, the organization of students' cultural recreation through didactic games in the "Azerbaijani language", "Life science", "Music" and "Fine arts" classes taught in primary school plays an important role.

For example, in the "Azerbaijani language" lesson, we can show the didactic games organized under the names "Game with bayatis", "Baglamas", "Who will tell the tongue-twisters?", "Grandfather's tale", "Grandmother's cheers" and other games. During the didactic games organized on these topics, conditions have been created for students to increase their activity, engage in independent activities, develop their cultural speech, perform physical exercises exemplary, perform rhythmic movements correctly, listen to mugham pieces with interest, listen to various musical examples. In such conditions, the formation of their artistic creative abilities is carried out purposefully, planned, and organized.

Therefore, in order to reveal talented students through didactic games, it is necessary to start with the period of literacy training in the first grade. We recognize that organizing the small-scale plot-role games under the names "Our alphabet", "Voice race", "Sounds and letters", "Dance of letters", "Song of sounds and letters", "Game with flags", "Little driver", "Traffic rules" is more useful in the formation of students' artistic creativity.

Within didactic games, didactic games on national-moral values are of great importance in terms of the formation of artistic creative abilities of younger schoolchildren, as well as the development of their moral and spiritual qualities. During the organization of didactic games, the upbringing of the aesthetic and artistic tastes of students, as well as the organization of their cultural leisure, is of great importance. So, in the organization of didactic games on national and moral values, younger schoolchildren acquire both rich artistic creative abilities, aesthetic and artistic taste, and have cultural leisure. That is why it is considered acceptable to organize didactic games on national-moral values in the process of teaching all subjects in elementary grades.

Each of the fine art materials presented in the “Fine arts” lessons of didactic games is valued as having a greater impact on the formation of students’ artistic creative abilities. Secondly, in the process of teaching the subject “Fine Arts”, students are more likely to acquire aesthetic and artistic taste. Thirdly, the examples of fine arts related to our national and moral values have a dynamic effect on the formation of all the mentioned qualities in students. It is from this point of view that the organization of didactic games about our national-spiritual values in the “Fine Arts” classes has a more serious effect on the formation of artistic creative abilities of young schoolchildren, so it can be considered appropriate to give methodical recommendations to primary school teachers regarding the organization of such games. It can be presented with the theme “Native Land” by preparing a scenario for the organization of didactic games on national and moral values.

14 students participate in the game. Two of them are announcers (one girl, the other one – a boy), and 12 are active participants in the didactic game (6 girls, 6 boys). The teacher announces the name of the didactic game. He/she invites the presenters and participants of the game, which will be organized according to the scenario, to come forward and participate in the game. He/she gives the floor to the announcers to start the game:

Announcer boy: – Dear children, the didactic game we will present today is called “Native Land”.

Announcer girl: – We in this play will present the most outstanding, most valuable works of art of the native land.

Announcer boy: – In this play, we will show you the source of our native art, ancient monuments, national and spiritual values of our land, Novruz traditions of our country, patterns of our carpets, images of our stone figures in colors.

Announcer girl: – We will present to you the ancient tombs, mausoleums, temples, bridges, castles, caravansaries of the Azerbaijani people in their colors.

Announcer boy: – Today, we will introduce you to the secrets of our fine art in the language of the play participants.

Announcer girl: – Today, we will demonstrate the artistic creativity of the participants of the play.

Announcer boy: – Members of each team will present to you the embodiment of our works of fine arts in colors.

Announcer girl: – Members of our teams will present to you the aesthetic and artistic value of works of fine arts, the power of artistic creativity. So, the team “Colors of nature” is invited to the game first. A team of 6 girls is coming forward.

Announcer boy: – A second team of boys is invited to the game. They are called “Marvelous images”.

Announcer girl: – Today, members of the “Colors of nature” team of our girls will tell us about the world of colors in nature. They will present to us the secrets of colors that reflect the secrets of nature with the power of their brushes.

Announcer boy: – And our team of boys “Marvelous images” will present you colorful and miraculous images of our national values.

First girl: – Our team will ask you a few questions. So, this is our first question. Where does the Araz river get its source?

Second girl: – What is the color of the mountains around Bingöl?

Third girl: – Can you describe the colors of the waters of the lakes in the area called Bingöl?

Fourth girl: – What can you say about the colors of Araz river?

Fifth girl: – Can you tell me what happened after the waste was discharged into the Araz river?

Sixth girl: – What river does Araz connect to? Then what is it called? Where is it poured? How would you describe this statement?

The boys pretend to draw pictures on the boards in front of them with brushes in their hands.

The first boy: – The Araz River takes its source from the Bingöl range located in the high mountains of the Erzurum province of the Republic of Turkey. The picture shows the mountains where Bingöl is located and the view of the source of Araz. The mud color of Araz attracts attention. The Ogtay Rajabov’s song “Azerbaijan”

(lyrics by Emil Mahmudoglu) is played. In the song, when the stanza “Mocuzeli qishi-yazi, Mughamati, telli sazi, Goyche golu, Kur-Arazi, Azerbaycan, Azerbaycan” is played, the participants of the play and the students in the audience applaud the song.

The second boy points to the picture showing the blue-white clouds in the sky, the gray and reddish colors of the rocky rocks, the blue, green and gray colors of the other mountain ranges and says: – This is the color of the mountains around Bingol.

The third boy: – The colors of the waters of the lakes in the area called Bingol are similar to each other. In other words, the so-called mud color of Araz is one of the leading colors of those lakes. I have described the color shades of one of those lakes. Then he presents a small work in his hand.

The fourth boy: – chemical waste is discharged into the Araz River in some areas. As a result of the chemical waste discharged, the color of the water in the Araz occurs. The death of living organisms living in the water is observed. Then he shows the color picture he drew to the opposing team. The changing color of the Araz river due to the effect of chemical substances and the dead picture of some living organisms on the surface of the water after chemical wastes are described.

The fifth boy: – Due to the chemical waste discharged into the area, the greenery on both the right and left banks of the river is also drying up. I have described what happened in that area in the way you painted. Everyone applauds the fifth student's picture of the fading greens on both the right and left banks after the chemicals dumped in Araz.

The sixth boy: – The Araz river joins the Kura river near the village of Sugovushan, Sabirabad region of the Republic of Azerbaijan. Araz's name after meeting Kur is called “Mother Kura”.

The singer's song “Mother Kura” (words and music by Ashug Panah) is playing on the monitor. Under the accompaniment of music and song, the images of Mother Kura attract attention.

In the second stage of the game, the presenters announce the start of the second stage.

Announcer boy: – Dear children, as you can see, the questions asked by the girls' team “Colors of nature” were answered in detail by the boys' team “Marvelous Images”. They animated their answers not only with words, but also with their brushes.

Announcer girl: – Now it's the boys' turn. “Marvelous Images” team can submit their questions.

The first boy: – In which region is Gutlu-Musa tomb located and what is its current condition?

The second boy: – What can you say about our most famous bridges?

The third boy: – We would like to know your thoughts about one of our oldest cities.

The fourth boy: – How would you describe what you know about the Azerbaijani artist Mirza Gadim Yerevani?

The fifth boy: – What are your general ideas about Azerbaijani carpets?

The sixth boy: – Tell us your thoughts about the current state of the Karabakh carpets.

The song “Karabakh” is played on the monitor, a number of monuments of Karabakh are demonstrated. The presenters turn to the girls to answer the boys' questions.

Announcer girl: – And now the word belongs to the team of the girls “Colors of nature”. We ask the members of the team to answer the questions of the boys.

The first girl: – Gutlu-Musa tomb is located in Khachindarbandli village of Aghdam district. This village is a relic from the 14th century. It is a tomb built on the grave of Gutlu Khaja Musa, who was an influential person of the Khachin province of Karabakh. There is information about the completion of this tomb on July 15, 1314. Our team prepared a color picture of that tomb. Now we present it to you. The first student holds up a picture of the tomb of Gutlu-Musa and promises the second student to present the work he has done for her team.

The second student: – As you can see, the construction of the stone tomb built between the Kura-Araz rivers is described on a low mound. It is covered with an octagonal pyramid-shaped dome. On the tomb, you can see images of bulls, lions, deer and rabbits. By painting these pictures, we create an idea of the belonging of the tomb to the architectural monument corresponding to its time. Khachindarbandli monument also has an underground part. The colored borders of the doors and windows of the mausoleum were built according to the architectural monuments of that period.

The second girl: – We want to answer your question about the bridges according to the picture we drew. We drew pictures of our oldest bridges, “Gozbel bridge” in Nakhchivan, “Gozbel bridge” in Gazakh, “Curved bridge” in Gadabay, and Khudafarin bridge. However, today we present to you the picture of the “Khudafarin bridge” in Jabrayil district, occupied by the hated Armenians. You see the previous image of the Khudafarin bridge in this picture, which I raised over my head. We have depicted the foundation stones of this bridge built

during the Safavids in gray, and the colors of the arches and their borders in red. We used blue and green colors on the top floor of the bridge. Since these colors are the colors of our national flag, which is our pride, we have used them.

Third girl: – Speaking about our oldest cities, we should first mention the city of Shabran, which was recently discovered as an underground city. I want to present you some episodes from the images of the city of Shabran, described by our team. Since the city of Shabran is located on the banks of the Davachichay, we depicted the city on a hill, and from the middle of the city we painted the Davachichay, which divides the city into two parts, in blue. The description of the houses you see in different colors also reflects the use of these colors by ancient people. We also gave a description of the place where the river flows into the Caspian Sea in different colors.

Fourth girl: – Mirza Gedim Iravani is one of the most prominent Azerbaijani artists who lived in the XIX century. As a team, we have created a painting that corresponds to the nickname Iravani, which he provided as his last name. We named the work *Iravan Castle* because this castle was built by the order of Shah Ismail Khatai under the leadership of his first vizier Ravangulu Khan. Shah Ismayil Khatai, who came to the inauguration of the magnificent fortress built on the banks of the Zangi River, named the fortress after his vizier Ravangulu Khan. That is, he called it Ravangala. Later, settlements were built around the fortress and these settlements were called Iravan. When the army of Tsarist Russia occupied the Caucasus, the Armenians moved to Iravan according to the agreements of 1813 and then 1828. Later Armenians introduced the word “Iravan” as “Yerevan”. Now you can see the image of Ravangala, which our team painted with colored paints. Unfortunately, Armenian executioners destroyed Ravangala. We will present this small painting to the Local History Museum of our school.

The fifth girl: – We really like the question you asked about the Azerbaijani carpets because rare carpets have been woven in all regions of Azerbaijan. Our carpets, woven both before the Middle Ages, after the Middle Ages, and in the XIX-XX centuries, are exhibited in the most famous museums in the world. Among them, the Khovlu of Tabriz, Khonchali of Ardabil, Shah Ismail, Darband, Karabakh and Nakhchivan carpets woven by Usta Muhammad as a gift for Shah Ismail's wedding are famous as decorations and adornments of our houses, apartments, and weddings. But today we would like to inform you about the Karabakh carpets, which were falsified by the Armenians and presented as their own carpets. I would like one of the members of our team to provide information about the Karabakh carpets.

Sixth girl: – Some of the Karabakh carpets are presented as woven, the Malbeyli, Muradkhanli, Dashbulag, Jabrayil, Horadis carpets in the mountainous part of Karabakh. Both the Shusha carpets and carpets woven by Jabrayil, Aghdam, Barda and Fuzuli masters are also recognized as products of the Karabakh carpet weaving school. The Aran carpet, the Bagchadag flower carpet, the Balig carpet, the Buynuz carpet, the Ranbaran carpet, the Mugham carpet, the Khangarvand carpet, the Khantirma carpet etc. are famous as the Karabakh carpets in the world. Even the Zangezur and Nakhchivan carpet production centers are included in Karabakh carpet schools. Now I'm starting to weave in this shana, where you see one of those carpets, – he approaches shana and begins to weave the loops with a special tool. Everyone applauds him. The presenters enter.

Announcer girl: – Just as our boys gave decent answers to our girls' questions, our girls also gave decent answers to the boys' questions. In the end, our joy knew no bounds when the team of our girls began to weave a carpet that matched the Zangezur-Nakhchivan carpets included in the Karabakh carpet weaving school.

Announcer boy: – If today our little girls learned how to weave a carpet, we should say “Well done!” to our masters. We students should always benefit from today's representatives of the carpet weaving school inherited from great grandmothers in Nakhchivan.

Announcer girl: – We will gain even more creative abilities.

Grandmothers, women and girls weaving carpets to the sound of the song “Nakhchivan” are depicted on the monitor. Didactic game ends.

Through this game, students who are interested in art, reveal their creative abilities and have moral and spiritual feelings. In addition to having ecological knowledge, students who have developed aesthetic and artistic taste participate with interest and enthusiasm in the organization of didactic games.

Approbation of research results. The main provisions of the article are reflected in the author's theses submitted to scientific conferences in Azerbaijan and abroad, as well as in scientific articles published in various journals in Azerbaijan and abroad.

Conclusion. Every child lives with his/her abilities inside. The disclosure, detection of these abilities

can be carried out through didactic games in the learning process. In this case, both the learning process and the directions of abilities development are carried out. The development of the artistic creative abilities of the shagrs brings up self-confident people. The participation of each student in the didactic game should be ensured according to his/her abilities. The psychological characteristics of students should be taken into account. Conditions must be created for the performance of students' creative work. During didactic games, students should be encouraged, shown what positive qualities their talents will instill in them in the future.

A properly planned musical-didactic game, taking into account the educational significance, has a significant impact on the comprehensive development of students, instills in them feelings of patriotism, homeliness, protection of the land from foreign eyes, courage, struggle, determination to win, hatred of the enemy, respect and esteem for our martyrs.

Didactic games, designed to glorify national and moral values, along with developing artistic creative abilities of younger schoolchildren, have a significant impact on raising their moral and spiritual level. During the organization of didactic games, the upbringing of the aesthetic and artistic tastes of students, as well as the organization of their cultural leisure, should also be kept in mind.

Purposeful, planned, organized organization of didactic games plays the role of a tool for shaping students' artistic creative abilities. In principle, in the process of properly organized didactic games, students are involved in creative activity. Along with their aesthetic and artistic tastes, the creative activity of students also affects the regulation of moral standards. Such creative activity of students has more stimulated the development of comprehensive abilities in them, including artistic creative abilities.

References

Abdullah, A. (2011). Art and painting as a game in child development. *Journal of Electronic Social Sciences*. Volume:10, Edition 37, pp. 303 – 316. [in English].

Alizade, A.A. (2005). Talented children. *Pedagogical issues: essays, studies*. Baku: ASPU, 352 p. [in English].

Bayramov, A.S. (2002). *Psychology*. Textbook for higher schools. / A.S.Bayramov, A.A.Alizade. Baku: Chinar-Chap, 376 p. [in English].

Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the approval of the "State Program for the development of the creative potential of children (youth) with special talents (2006-2010)" [in English].

Huseynova, G.A (2017). Practical view of curriculum training [III edition]. Baku: Hadaf. 356 p. [in English].

Ефективні способи формування художньо-творчих здібностей учнів в організації дидактичних ігор

Сулейманова Шахла²

Нахічеванський інститут вчителів, Нахічевань, Азербайджан

У статті зазначено, що особливого значення для розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів має цілеспрямована організація дидактичних ігор у початкових класах; розглянуто питання щодо використання ефективних шляхів розвитку та формування талановитих, художньо творчих дітей у цій сфері. У цьому випадку дидактичні ігри визначили шляхом навчання створення умов для розвитку художньо-естетичного смаку, позитивних моральних якостей, фізичного здоров'я, естетичного виховання, світогляду в інших учнів.

Діти з особливими талантами – національний скарб для майбутнього кожної країни. Для цього прийнятно використовувати ряд методів і способів виявлення дітей з особливою творчістю. В освітньому процесі значення має взаємодія з учнями, залучення їх до активного інтерактивного навчання, оцінювання творчих продуктів, індивідуалізація інтерактивних методів навчання, засобів навчання, збагачення за змістом і формою. Зазначено про можливості для розвитку корисних для суспільства особистостей, які своєчасно розкривають в них потенціал.

Показано важливе значення правильного складання сценаріїв дидактичних ігор, проведення розподілу ролей, необхідності заздалегідь виявити, якими художньо-творчими здібностями володіють учні, показано педагогічні та психологічні основи цього напрямку.

У статті досліджено, що дидактичні ігри мають особливе значення у викладанні предметів «Азербайджанська мова», «Життєзнавство», «Образотворче мистецтво», «Музика», особливо в початковій школі. У процесі викладання цих предметів поряд з розвитком художньо-творчих

² кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Нахічеванського інституту вчителів

здібностей у молодших школярів шляхом правильного підбору тем і організації дидактичних ігор на національно-моральні цінності вони набувають таких моральних якостей, як патріотизм, людяність, дружба, товаришування, колективізм. А отже, дидактичні ігри мають навчальний характер. Відповідно до досліджуваного в статті напряму дидактична гра, поряд з виховними аспектами, відіграє роль засобу розкриття талантів молодших школярів. Мета статті – висвітлити сценарій дидактичної гри за участю учнів, які володіють уміннями малювати, декламувати вірші, діяти в напряму формування національно-моральних цінностей. Творчі здібності важливі для майбутнього розвитку талановитої молоді. Розробка сценаріїв організації дидактичних ігор із урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, правильна розробка педагогічних, психологічних основ цієї роботи полягає в досягненні розкриття в учнів художньо-творчих здібностей – це з'ясування шляхів, напрямів розкриття художньо-творчих здібностей учнів шляхом організації дидактичних ігор у початкових класах загальноосвітньої школи. Це також досягнення прогресу талановитих учнів, починаючи з раннього віку.

Ключові слова: педагогічний, учень, обдарованість, художня творчість, дидактична гра, початкова школа.

Accepted: March 15, 2023

Materials for English learning for the students of medical specialties**Rusalkina Lyudmila¹**

Odessa National Medical University, Odesa, Ukraine

E-mail: l_rusalkina@ukr.netORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2826-7439>**Grigoryev Evgeny²**

International European University, Kyiv, Ukraine

E-mail: gea.od.ua@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4577-2511>

The current stage of development of Ukraine's international relations with other countries requires a revision of the foreign language teaching process in higher school. Special emphasis should be paid to the effectiveness of foreign language learning. The expansion of international contacts highlights the need for training a specialist who can communicate with representatives of other countries not only at the domestic level, but also in professional activities. First of all, this concerns specialists in those professions in which there is intercultural communication (international internships, participation in international conferences). The English learning process of many Ukrainian medical colleges and universities is mainly based on non-authentic materials. Few studies have been conducted to explore the implications of authentic and non-authentic materials in learning English for Specific Purposes (ESP), for medicine in particular. The current study explores students' perception of these resources in learning medical English. In order to optimize the learning process, a comparative analysis of English language manuals for medical professionals was made. The data were obtained on the basis of a questionnaire filled out by medical students of two universities. The students were required to assess different aspects of both authentic and non-authentic materials. The ultimate goal of the analysis is to determine the educational efficiency of the afore-mentioned textbooks and the students' motivation for English learning.

Analyzing the effectiveness of training future medical specialists for professional communication, the following methods were used: descriptive, statistical and empirical methods: observation, testing, and questionnaires. The findings showed that the participants had positive attitudes toward using authentic resources and that they preferred them to non-authentic ones. Authentic resources provide a beneficial effect on the development of students' language skills in their professional area. The prospects of further studying in the in-depth analysis of different ways of optimizing English language proficiency.

Keywords: authentic textbooks, non-authentic textbooks, professional communication, English for Specific Purposes (ESP).

Introduction. The knowledge of English is extremely important for modern healthcare professionals, as it helps them gain new opportunities for learning and share experience with colleagues abroad. Moreover, the problems of teaching a foreign language to students of medical institutions of higher education are extremely important. This is primarily due to the need for specialists in various fields of medicine to communicate, study in foreign medical institutions and share experience. In fact, there has been a gap between the language taught in the university and the language used in real life. It is suggested that the language taught in a learning environment should reflect how it is used by native speakers. Thus, authentic materials have become popular.

The topicality of the research is determined by:

- the need of modern society for highly qualified specialists capable of constructive communication in a professional environment and the development of the communicative competency of medical students;
- the need to update the professional communication training aimed at future doctors and pharmacists.

The purposes and tasks of the research are to optimize the educational process, perform a comparative analysis of English language manuals for medical professionals; to obtain the data on the basis of a questionnaire filled out by medical students of two universities; to assess different aspects of both authentic and non-authentic materials. The ultimate goal of the analysis is to determine the educational efficiency of the

¹ Doctor of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor, Professor of the Department of Philosophy, Bioethics and Foreign Languages at the Odessa National Medical University

² PhD in Medicine (Candidate of Medical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of clinical disciplines with courses in Internal Medicine, Surgery, Obstetrics and Gynecology at the International European University

afore-mentioned textbooks and the students' motivation for English learning.

Research materials and methods. Analyzing the effectiveness of training future medical specialists for professional communication, the following methods were used: descriptive, statistical and empirical methods (observation, testing, and questionnaires).

Research results. Along with the reform of the health care system and the implementation of the Bologna process, there are also changes in medical education, which significantly expands the functions of medical staff. However, the availability of only subject knowledge is no longer the key to successful professional activity. Graduates will work in a changed structure of medical care, with a significant increase in the publication of professional medical literature in a foreign language and the wider introduction of modern medical and diagnostic equipment in the health care system. As a result, the professional competence of a medical professional includes not only general care for patients, but also the knowledge of a foreign language.

At the present stage, scientists are paying more and more attention to improving the existing methods of teaching foreign languages for specific purposes and the development of new technologies in the process of educational, independent and individual activities.

The problem of authentic materials and the need for their use under modern conditions of learning a foreign language, which contributes to the formation of communicative and cognitive motivation and the formation of intercultural competence, has been studied by many Ukrainian and foreign scholars.

Recent research shows that it is the use of authentic manuals that will help students develop the skills they will need in their future careers, ensure competitiveness, and help them adapt to today's world. Such scholars as Gilmore (2007) and Guo (2012) argue that the prime teaching content of textbooks does not fulfill the learners' needs for communication skills. They claim that using authentic materials is more effective than non-authentic textbooks. Gilmore (2007) mentions that non-authentic resources do not present real language but authentic texts do, because they reflect the natural language as it is spoken (Gilmore, 2007).

The purpose of this article is to determine ways to optimize English learning for medical students using authentic and non-authentic resources.

The basis of learning any language is not only the possession of lexical and grammatical material, but above all the ability to communicate in a professional environment. Communication reveals the level of vocabulary awareness, the ability to competently construct structures and the ability to operate with professional vocabulary depending on the topic and situation.

Firstly, an analysis of current non-authentic English textbooks for medical students was made, in order to determine the quantity and quality of exercises, as well as tasks aimed at developing professional English communication skills.

The basic textbooks for medical students were: "Textbook of English for medical students" edited by T. Shchedrina, alongside "English in Medicine" and "Practice of reading and speaking" by the same author. The content of these professional materials of the textbooks makes them useful for all faculties of medical higher educational institutions. The main task of these textbooks is to create language and speech (practical) training which enables students to further improve their ability to read and translate English scientific literature, to prepare reports and messages, as well as to participate in discussions, and to write summaries and articles in English. Accordingly, these textbooks include textual and reference materials, as well as training exercises on the main sections of grammar and the ones aimed at mastering general medical vocabulary. Each section of the textbooks includes a workshop, text material, commentary on texts and exercises that allow medical students to expand their information field on the topic and to get acquainted with the specifics of the medical social environment in English-speaking countries. The tasks formulated with a focus on the activity approach in the learning process include elements of independent work. Regarding the shortcomings of these manuals, they lack variability of exercises aimed at developing communication skills.

The manual by M. Muraviova, L. Orlova "English for Physicians: This textbook for students, graduate students, doctors and researchers" is intended for graduate students, doctors and researchers working in various fields of medicine. The purpose of this manual is to teach students to read and understand original literature in various fields of medical science. Despite the currently widespread untranslatable method of teaching a foreign language, the authors of the manual adhered to the traditional structuring of educational material and paid special attention to the development of translation skills. The manual contains a large number of exercises for translation from Russian into English. Unfortunately, the analyzed manual is aimed at Russian-speaking audiences, and this may cause some difficulties in the process of teaching Ukrainian-speaking students. In addition, this manual does not contain professional communicative situations which motivate students to implement various creative tasks.

The textbook by G. Ogarkova "Modern medicine potential", recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, considers a wide range of issues related to modern medicine: well-known practices, the latest developments in this field and the main types of traditional and alternative medicine. The aim of the manual is to improve the skills of reading and understanding professional texts in English, expanding learners' professional vocabulary and developing conversational skills in the medical field. The main achievement of the textbook, in our opinion, is the provision of information on issues that are not usually covered in academic medical journals.

Thus, this review of the textbooks suggests that modern manuals written for Ukrainian higher medical educational institutions are focused mainly on the development of reading and translation skills of specialized literature and do not have a sufficient practical basis for the formation of the English professional communication skills needed for future doctors, nor do they provide a sufficient scope of material for KROK-1 preparation, which is one of the main tasks of the national medical education in terms of creating a common European educational space.

Therefore, our analysis has shown that in higher medical educational institutions full-fledged professional English-language training of future medical professionals is not provided. This necessitates an improvement of the content of the discipline "Foreign Language" in higher medical schools by using authentic English textbooks for more effective development of the English language skills.

The formation of speech competence, as an important component of teaching a foreign language in a professional field, is provided by authentic materials.

Authentic materials are materials taken from original sources, characterized by natural lexical content and grammatical forms and situational adequacy of language use that illustrate cases of authentic word usage and which, although not intended specifically for educational purposes, can be used in foreign language teaching (Banchuk, 2007: 25).

Authentic textbooks are the best source of development and improvement of communicative and discussion skills based on acquired knowledge, a good reason to create a certain situation that provokes dialogue, discussion, etc. involving some elements of reflection, assertion, debate and beliefs. The possibility to get closer and feel a foreign language environment through a certain authentic material has a positive effect on students' motivation in learning a foreign language, gives an opportunity to show acquired knowledge in formulating evaluative and comparative judgments, and develops the ability to form an authentic text.

The current relevance of using authentic materials in a foreign language study lies in the content, informativeness and modern orientation of the text selected for study and analysis which reflects the characteristics of the people whose language is studied or establishes a contact with a foreign culture. It is the authentic text that can convey the full depth and diversity of a professional foreign language.

The information and training function of authentic materials is expressed through the fact that they recreate the conditions of natural speech communication and transmit information about the country of the studied language, thus allowing a clearer presentation of a communication situation.

The organizing-controlling or motivating function is manifested through the fact that the authentic materials providing a "presence effect" or "complicity effect" stimulate speech act identity.

An integrative function is manifested because authentic materials serve as a link between parts of their work, thus contributing to the organization and systematization of educational stages.

An illustrative and visual function is actualized because authentic materials are a synthesis of all types of visualization and serve as a means of deep immersion into natural environment at all stages of learning, thereby most often compensating for the lack of full, daily physical immersion.

In the process of learning English for professional purposes with medical students and pharmacists, teachers use these authentic textbooks: "*English for Specific Purposes (Medical, Nursing, Medical Equipment Repair, Physiotherapy, Physician Assistant)*", "*Professional English in Use (Medicine)*", "*Medicine 1, 2 (Oxford English for Careers)*", "*English for the Pharmaceutical Industry (Oxford Business English)*" and others.

"*The Career Paths: Medical*" is a new English language course for medical students and medical professionals who want to improve their professional language skills. The textbook is organized into three levels of difficulty. Each level contains 15 two-page units and English-English vocabulary of above 400 terms and phrases. Each thematic section of the textbook gives step-by-step instructions that immerse students in the four key language components: reading, listening, speaking and writing. All units start with speaking "Get ready!". This pre-reading exercise offers some questions for discussion to find out how knowledgeable students are about this topic. Short realistic texts are followed by three exercises (true/ false statements; definitions; and correct choice of the word or word-combination). The book consists of 45 professionally-oriented dialogues and tasks for

listening practice.

The next book under analysis is “*Professional English in Use (Medicine)*” by Eric H. Glending and Ron Howard. It was published by Cambridge University Press in 2007. It is intended for medical students in the clinical phase of their studies, doctors and other medical professionals who need to use English at work to communicate with patients, their relatives and medical colleagues either in their own country or abroad. The authors aim at preparing medical staff to learn to use English for career purposes.

Each unit of the textbook is divided into two sections: theoretical and practical which include realistic activities to practice all different kinds of skills. The first part introduces useful lexical material on different medical topics which present diseases and symptoms, investigations, treatment, examining and prevention. The second part of each unit consists of different exercises, such as matching medical terms with definitions, filling in blank spaces using active vocabulary extracts taken from real patients’ complaints or doctors’ examinations.

The practical part in each unit finishes with a speaking activity which is called “Over to you”. This section allows learners to apply the vocabulary they learn to their own studies and working lives. Some chapters include photographs and schemes related to the content. The book also introduces general medical vocabulary related to parts and functions of the body, medical and paramedical personnel, education, training and research, as well as presentations. There are no special grammar activities or explanations, as it is assumed that students already know English grammar, though some tasks require the usage of appropriate grammar forms. Finally, the book is completed with six appendices which provide medical terms and abbreviations, types of medications, symptoms and pain, a list of the verbs used in instructions, lay terms and definitions.

This book includes a coverage of functional language and communication skills such as “Discussing treatment” and “Giving bad news” which give students valuable practice. Lastly, “*Professional English in Use (Medicine)*” has been carefully researched using the Institute for Applied Language Studies medical corpus; it is a must for medical professionals in their work.

The language of the book is authentic and appropriate for medical students and medical personnel who want to use English in their work as well as when reading special medical literature. The real-life English situations are rather motivating for medical students. According to the authors, all extracts are taken from authentic medical histories or cases and were drawn from a variety of specialties such as neurology, dermatology, gynecology, etc.

The textbook “*Medicine (Oxford English for Careers)*” is a new, up-to-date course where students can learn what they need to know for a future career in medicine. Medicine is aimed at training medical specialists to be qualified, the ones who intend to get a job in medicine. It equips them with English from a wide variety of medical fields and situations, develops their communication skills and provides them with background in major medical and care concepts.

This manual includes two parts: Medicine 1 and Medicine 2. The first part (Medicine 1) presents the language, information and develops skills necessary to start a career in medicine. It includes the topics as follows: “Presenting complaints”, “Working in general practice”, “Instructions and Procedures”, “Explaining and reassuring”, “Dealing with medication”, “Lifestyle”, “Parents and young children”, “Communication”, “Working in Psychiatry”, “Terminal illness and dying”, “Working in a team,” and “Diversity at work.”

Medicine (Part 2) provides everything needed for developing a medical career and working in medicine. In this part, these topics are under discussion: “Emergency medicine”, “Accidents”, “Sports medicine”, “Obstetrics”, “Psychiatry”, “Geriatrics Dermatology”, “Surgery”, “Cardiology”, “Respiratory medicine”, “Tropical diseases”, and “Technology”.

The textbook contains several sections. The section “Check-up” is designed as a warm-up activity to the unit. It usually consists of a number of pictures and often introduces key vocabulary and concepts to focus students on the topic. In the section “It’s my job”, the information is based on authentic interviews and sources. Students will read about a variety of people in different medical environments and gain insight into the skills required. General focus questions for “It’s my job” are: “What do you think his / her job involves?”, “What skills and experience does he / she need?” and “Would you like to do it?”. Then students need to build up a portfolio of other “It’s my job” features and do a project. This encourages students to take an active role in the learning process both in terms of their English language work and the subject of medicine itself.

It is not enough for medical practitioners to have technical skills, qualifications and knowledge of the field. Doctors must be skilled communicators, not only with fellow care professionals but with patients, their families and friends. They also need to be able to convey instructions to patients in a sympathetic but clear way, which can be extremely demanding. The section “Patient Care” provides students with the above-

mentioned important skills. The section “Signs and symptoms” focuses on common diseases and conditions that are relevant to a particular unit providing students with the vocabulary for describing common signs and symptoms of illness.

Listening, Reading, Speaking and Writing tasks give realistic and communicative practice of language skills needed in medicine. In the listening activities, students are exposed to situations related to medicine, including doctor patient consultations, conversations with colleagues, and presentations. They also hear a variety of English accents, from both native speakers and non-native speakers. In the reading sections, students meet a variety of medicine-based texts. Speaking sections involve some discussions. Writing practice is designed as a consolidation and extension of the topic with structured, meaningful writing tasks.

The “*Teacher's Book*” assumes that a teacher of English for medicine is unlikely to be a doctor, and information is given throughout to help with medical terminology. The “*Teacher's Resource Book*” provides everything required to teach English for medicine with confidence: background information and specialist knowledge of the subject, photocopiable class activities and grammar tests and other resources.

In addition, the textbooks under discussion include two CDs which can be used to improve students' listening skills.

In our opinion, such authentic textbooks have certain advantages. They offer step-by-step instructions for mastering four key speech activities at once: reading, listening, speaking and writing. These series of textbooks are organized by levels of difficulty, which greatly simplifies the mastery of basic lexical and grammatical skills from elementary to the most difficult levels. Extracts for reading and given vocabulary are selected from real medical articles and texts. Each topic includes listening recordings which allow speakers to hear the correct pronunciation of each word and orally reproduce vocabulary and text intonation. In addition, these textbooks offer tasks for understanding the information heard: choosing the correct version of the sentences, answering questions, determining false or correct statements, etc. They are aimed at developing the skills of auditory perception and communication skills.

These authentic resources have an appealing colorful glossy cover and are perfectly structured in a successful “in use” format. They recreate natural speech communication conditions, give the information about the country of the studied language, allowing a clearer presentation of the communicative situation. The studied materials provide a “presence effect” or “complicity effect” which stimulates speech acts of identity. Such textbooks cover a wide variety of medical vocabulary that gives learners the confidence and ability to function in English in a medical environment.

To identify students' attitude and motivation to learn English for specific purposes by medical students, the research was conducted.

The survey was aimed to solve the tasks as follows:

- to determine the motivational level of students to study a foreign language for specific purposes;
- to compare the level of students' knowledge of a foreign language obtained at the university with previous school knowledge;
- to identify whether a professional foreign language course was taught at a sufficient and accessible level;
- to define difficulties that arose during the study of a foreign language for specific purposes;
- to find out the students' opinion about the use of authentic materials in the process of learning a professional foreign language;
- to analyze the advantages and disadvantages of using authentic materials.

Conclusions. The use of authentic materials in foreign language lessons allows teachers to carry out training more effectively, to simulate immersion in natural speech environment, and to form students' abilities to take part in the process of real communication in compliance with the national-cultural specifics of the target language country. Moreover, authentic materials can be regarded as beneficial tools in teaching English for specific purposes since they reflect the naturalness of the language, contain cultural content and improve communicative competence. We see the prospects of our further study in the in-depth analysis of different ways of optimizing the English language proficiency.

References

Banchuk, O.P., Volosovets, I.I., Feshchenko, T.M., Boychuk, & etc. (2007). *Suchasnyi rozvytok vyshchoyi medychnoyi ta farmatsevychnoyi osvity I problemni pytannya zabezpechennia yakisnoi podhotovky likariv u provizoriv [Modern development of higher medical and pharmaceutical education and problematic questions of providing high-quality training of doctors and pharmacists]*. Medychna Osvita, 2, 5-13 [in

Ukrainian].

Boonyasai, R.T., Windish, D. M., Chakraborti, C., Feldman, L. S., Rubin, H. R., & Bass, E. B. (2007). *Effectiveness of teaching quality improvement to clinicians: a systematic review*. JAMA, 298(9), 1023-1037 [in English].

Budgen, C., & Gamroth, L. (2008). An Overview of Practice Education Models. *Nurse Education Today*, 28(3), 273-283 [in English].

Golding, C. (2009). Integrating the disciplines: Successful interdisciplinary subjects. Centre for the Study of Higher Education. Melbourne: The University of Melbourne [in English].

Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teach*, 40, 97-118 [in English].

Himanshu, P. (2011). Professionalism and Communication in Medical Practice. *Medicine Update*, 21, 544-548. Retrieved from

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.691.1677&rep=rep1&type=pdf> [in English].

Kolomyitseva, N.V., & Sizova, Yu.S. (2016). Effektivnost' ispol'zovaniya otdel'nykh autentichnykh videomaterialov kanala YouTube v obuchenii inostrannomu yazyku [The effectiveness of using individual authentic YouTube channel videos in teaching a foreign language]. *Pedagogika vysshey shkoly – Pedagogy of higher education*, 1, 87-94 [in Ukrainian].

Korotka, N.V. (2018). Rol avtentychnykh materialiv u vyvchenni dilovoi anhliiskoi movy [The role of authentic materials in the study of business English]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia» – Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy": Philology Series*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 4 (72), 124-127 [in Ukrainian].

Krekoten, O.V., & Baidak, L.I. (2020). Multymodalnyi pidkhid do roboty z avtentychnymy resursamy na zaniatti z inozemnoi movy [Multimodal approach to authentic texts use in foreign language class]. *Naukovyy zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal "Innovative pedagogy"*. Odesa: Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii, 20 (2), 56–61 [in Ukrainian].

Makaruk, L.L. (2018). Konstruyuvannya anhlomovnykh mul'tymodal'nykh tekstiv: eksperymental'ni tendentsiyi chy nove bachennya pysemnoyi interaktsiyi [Constructing English-language multimodal texts: experimental trends or a new vision of written interaction]. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*. Vols. 34, Issue. 2, pp. 130–136 [in Ukrainian].

Rusalkina, L., & Tomashevskaya, A. (2022). Theoretical and Methodological Principles of Teaching Professional English to Future Doctors. *East European Journal of Psycholinguistics*, 9 (1) [in English].

Werner B. (2000). Fremdsprachen in der Grundschule: Grundlagen und Praxisbeispiele. *Schroedel Verlag GmbH* [in English].

Матеріали для вивчення англійської мови для студентів медичних спеціальностей

Русалкіна Людмила Георгіївна³

Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна

Григор'єв Євген Олексійович⁴

Міжнародний європейський університет, Київ, Україна

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин України з іншими країнами вимагає перегляду процесу викладання іноземних мов у вищій школі. Особливу увагу слід приділити ефективності вивчення іноземної мови. Розширення міжнародних контактів актуалізує необхідність підготовки фахівця, здатного спілкуватися з представниками інших країн не лише на побутовому рівні, а й у професійній діяльності. Насамперед це стосується фахівців тих професій, у яких існує міжкультурна комунікація (міжнародне стажування, участь у міжнародних конференціях).

Процес вивчення англійської мови в багатьох українських медичних коледжах та університетах переважно базується на неавтентичних матеріалах. Було проведено небагато досліджень для вивчення впливу автентичних і неавтентичних матеріалів на вивчення англійської

³ доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету

⁴ кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри клінічних дисциплін з курсами внутрішньої медицини, хірургії, акушерства та гінекології Міжнародного європейського університету

мови спеціального призначення, зокрема для медицини. Поточне дослідження вивчає сприйняття студентами цих ресурсів під час вивчення медичної англійської мови. З метою оптимізації навчального процесу проведено порівняльний аналіз англійськомовних посібників для медичних працівників. Дані були отримані на основі анкети, заповненої студентами-медиками двох університетів. Студенти повинні були оцінити різні аспекти як автентичних, так і неавтентичних матеріалів. Кінцевою метою аналізу є визначення навчальної ефективності зазначених підручників та мотивації студентів до вивчення англійської мови.

Для аналізу ефективності підготовки майбутніх спеціалістів-медиків до професійного спілкування використовувалися такі методи: описовий, статистичний та емпіричний: спостереження, тестування, анкетування.

Висновки показали, що учасники позитивно ставляться до використання автентичних ресурсів і віддають перевагу їм перед неавтентичними. Автентичні ресурси сприятливо впливають на розвиток мовних навичок студентів у їхній професійній сфері. Перспективи подальшого вивчення в поглибленому аналізі різних способів оптимізації володіння англійською мовою.

Ключові слова: автентичні підручники, неавтентичні підручники, професійне спілкування, англійська мова спеціального призначення.

Література

Банчук М. В., Волосовець О. П., Фещенко І. І., Бойчук Т. М., Булах І. Є. та ін. Сучасний розвиток вищої медичної та фармацевтичної освіти й проблемні питання забезпечення якісної підготовки лікарів і провізорів. *Медична освіта*. 2007. № 2. С. 5-13.

Коломийцева Н. В., Сизова Ю. С. Ефективність використання окремих автентичних відеоматеріалів каналу YouTube в навчанні іноземній мові. *Педагогіка вищої школи*. 2016. № 1 (4). С. 87-94.

Коротка Н. В. Роль автентичних матеріалів в навчанні ділової англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72). С. 124-127.

Крекотень О. В., Байдак Л. І. Мультиmodalний підхід до роботи з автентичними ресурсами на занятті з іноземної мови [Електронний ресурс]. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Херсон: Гельветика, 2020. Вип. 20. Т. 2. С. 56-62.

Макарук Л. Л. Конструювання англійськомовних мультиmodalних текстів: експериментальні тенденції чи нове бачення писемної інтеракції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 34. Т. 2. 2018. С. 130-136.

Gilmore A. Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *LanguageTeach*, 2007, 40, 97-118.

Rusalkina L., Tomashevskaya A. Theoretical and Methodological Principles of Teaching Professional English to Future Doctors. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2022, 9 (1).

Werner B. Fremdsprachen in der Grundschule: Grundlagen und Praxisbeispiele. Schroedel Verlag GmbH, 2000. 152 p.

Boonyasai R. T., Windish D. M., Chakraborti C., Feldman L. S., Rubin H. R., Bass E. B. Effectiveness of teaching quality improvement to clinicians: a systematic review. *JAMA*, 2007. 298(9), 1023-1037.

Budgen C., Gamroth L. An Overview of Practice Education Models. *Nurse Education Today*, 2008. 28(3), 273-283.

Golding C. Integrating the disciplines: Successful interdisciplinary subjects. Centre for the Study of Higher Education. Melbourne: The University of Melbourne, 2009.

Himanshu, P. Professionalism and Communication in Medical Practice. *Medicine Update*, 2011, 21, 544-548. Retrieved from

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.691.1677&rep=rep1&type=pdf>

Accepted: March 28, 2023

Formation of student's self-education and competence in the process of developing mental skills

Aliyeva Ruhangiz Mammad¹

Nakhchivan Institute of Teachers, Nakhchivan, Azerbaijan

E-mail: Aliyeva-ruhangiz@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9466-4822>

Self-education is aimed at heights and perfection, self-education puts simpler issues. An impulsive person with an explosive character gets used to not yelling, self-control helps – this is self-education. A calm and adequate person teaches himself/herself wisdom – this is self-education. The child teaches himself/herself not to lie and not to fight – this is self-education. A young graduate of the conservatory willingly performs transitions masterfully day after day – this is self-improvement. Self-education is the first step towards self-development. Self-education is one of the very necessary links of a single complex of intellectual labour. This type of activity, which includes the elements of independent activity, has been the centre of attention in all structures and stages of social life as a means of improving a person's socio-political and professional-specialization training and acquiring knowledge, it has always engaged people with progressive views and has been highly valued based on its usefulness “coefficient”. It is necessary to perform the opposite operation in the mental work process. In addition to giving these operations a great place in training, the teacher should also take care of their formation in students. Insufficient development of students' analysis-composition activities negatively affects not only the depth of their knowledge, but also the level of their skills.

The purpose of the article is to examine the high demands placed on school preparation in the era of scientific and technical progress, in a situation where information is growing rapidly. In addition to arming the young generation with scientific knowledge, the school should teach them to acquire independent knowledge, free work habits, intellectual work culture, independence of thought, self-education habits, and better prepare for independent work activities. This is one of the important directions of educational reforms.

Keywords: *self-education, student's competence, mental skills*

Introduction. Pedagogical-psychological studies show that the mental development of students in the learning process is characterized not only by what is reflected in his/her mind, but also by how it is reflected. Compared to the billions of years of Earth's history, 6,000 years of human existence is like the first second of a new era in the formation of the planet. It is true that the 6,000 years we are considering is a very long time compared to our short existence. As it was two thousand years ago, the understanding of the time that is remembered by a person as a memory creates such an association that everything is still ahead: But a person can ask the question – “is not the whole history of mankind a passing episode in the history of the earth?” When this question coincides with a person's desire to reach the truth, the picture of the future can be seen more clearly. Provided that the new interpretation of the world is in harmony with the predictions dictated by education.

Formulation of the problem. Psychological research materials make it possible to determine the following conditions necessary for the mental independence of students:

- a) the student must have the necessary knowledge to solve a certain training issue;
- b) the student's effort in training and having the appropriate skills and principles;
- c) that the student has the ability to check the results of his/her own learning activities.

Hence the importance of instilling in students effective principles of intellectual activity. The more proficient a student is in mental work principles, the better he/she can master those mental work skills.

Research objectives. Since mental work skills are based on relevant principles, special attention should be paid to teaching mental work principles to students. There are many methods of mental work. It includes the principles of thinking, the principles of memory, the principles of observation and attentiveness.

The principles of mental work are based on the principles of thinking. It includes logical principles, which are means of mental operations. Analysis and composition take a leading place in the work of thinking processes. As academician I. P. Pavlov showed, the mental activity of a person is an activity of analysis and composition. Searching for an answer to every question, solving every problem requires that a person should analyze and compose operations.

¹ Doctor of Philosophy in Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology at the Nakhchivan Institute of Teachers

Main part. The principles of abstraction and concretization occupy a special place in the training process. Abstraction is the process of moving away from the non-essential signs of a body and an event and separating important features from the idea. Any understanding in training is created through abstraction. Any analysis activity involves making this and other abstractions.

The ability to abstract is closely related to the ability to concretize. If in abstraction the object and the event lose their completeness, then the abstract concept enters into various connections and dependencies through concretization. Concretization serves as a kind of example for visualizing, confirming any abstract issue. If in abstraction the transition from concrete to abstract takes place, then the process of transition from abstract to concrete takes place in concretization.

In the process of training, the method of concretization should be applied and taught in unity with the method of abstraction. A relatively common type of concretization in school practice consists in understanding the patterns in concepts and rules on the basis of specific material. Concretization is more often used in the application of grammatical and mathematical rules, in finding and analyzing specific cases. It is of great importance for students to learn the principle of a concretization in terms of their ability to apply theoretical knowledge; this helps students to form more conscious and solid habits.

The teacher should try to teach students how to use this method, as well as giving wide coverage to the principle of concretization in education. In this case, it is useful to refer to the following rules:

1. It is necessary to find examples from a textbook or other sources on the general provision under study (try to make the examples numerous and colourful).

2. It is necessary to select specific facts, examples from the examples given on the general provision under study.

3. It is necessary to explain specific facts or examples according to the general provision.

When teaching students the methods of abstraction and concretization, special attention should be paid to the transition from concrete to abstract and from abstract to concrete during the lesson. The more such transitions, the more consciously and deeply the program material is assimilated.

Methods of abstraction and concretization are taught in close association with methods of systematization and generalization. As it is known, systematization is the arrangement of objects and events in a certain system based on any signs in accordance with the set goal. The opportunity to use systematization in the training process is available in almost all subjects.

The teacher should try to teach students the method of systematization starting from elementary grades. At this time, it is appropriate to take these rules as a basis:

1. Getting to know the goal.

2. To determine on what principle to systematize the given objects.

3. Analyzing objects according to that principle, finding their similarities and differences and putting them into a system.

During the teaching of systematization method, certain conditions should be expected: a) to envisage the given objects in interaction, to teach to look at each specific object as a part of the whole system; b) using systematization not only to organize existing knowledge, but also to obtain new information and draw conclusions; c) make extensive use of schemes and tables in the training process.

The method of systematization should be taught together with classification. Classification is the ability to group certain objects according to their main characteristics (Aghayev, 1985: 98)

Students' mastery of the considered thinking processes (comparison, abstraction, systematization, classification, etc.) prepares them for the ability to generalize, which indicates a high level of analysis-composition of thinking. Any concept, rule and law is formed as a result of generalization. As you know, generalization is the process of mentally combining objects and events that have a common property. Conscious assimilation of training materials, application of theoretical knowledge to studies is closely related to the formation of students' correct generalization skills.

The book plays a big role in training. The book is the main source of knowledge: through the book, students acquire the system of knowledge and find answers to the questions they think about. The book helps to consolidate and expand the acquired knowledge. By regularly working on the book, students acquire self-study skills. It is impossible to master knowledge in the full sense without acquiring the skills to use the book independently.

Experience and observations show that one of the main reasons why students fall behind in learning is their inability to work on the book. This also distracts children from self-education. There are even students who do not read texts from the book themselves. She/he asks his/her parents or older siblings to read a text

and a task from the book, and she/he also listens. Taking into account all this, it is important to teach students the skills of working on books from primary school. If such skills are not taught on time, students acquire them too late and have difficulties in training.

There are many skills for working on a book: reading the text consciously and correctly, understanding what is read, approaching them critically, thinking about the material and drawing conclusions from it, determining the main ideas, making a plan, etc.

The skills of working on the book should be inculcated gradually. The scope of these skills should be expanded as we move from grade to grade. It is important to specify the skills of working on the book for individual classes. This can help the teacher in determining the learning level and development of students.

In order to teach students self-study skills on books, advanced teachers use many tasks: a) read the text again and make a plan; b) read the text and prepare to answer basing on the plan; c) choose the main ideas in the passed text or prepare answers to the logical tasks given by the teacher; d) implementation of textbook studies and practical work, etc.

Such tasks, on the one hand, ensure the conscious and solid mastering of the text, and on the other hand, they allow students to create self-study habits on the book.

Homework also plays a big role in teaching students self-study skills over books. When giving homework to students, teachers should give instructions such as how to study a lesson effectively, what issues to pay special attention to, how to collect information from additional literature related to the subject that is not included in the textbook, etc. When assigning homework, it is very important to understand its purpose and how it should be read and studied. The student should know for what purpose he/she should read the given text (first introduction, compare, tell a story, summarize, etc.). During the instruction, the teacher should instruct the students to pay special attention to the topic of the text, the sequence of the content, and the main result. Students should also know the conditions for reading the text from the book silently or aloud (Aghayev, 1985: 7).

It is known that the texts given in literature textbooks are abbreviated. In order to increase students' self-education skills, it would be more appropriate if the teacher instructs them to read, analyze and systematize the original works. This will also lead to the formation of beautiful speech and enrichment of vocabulary. In order to develop speech, it is recommended to read the given text aloud. Silent reading of the text is useful when re-reading the text, studying and performing other logical tasks on the text. During reading aloud, the student usually gets tired quickly, the reading speed decreases and it becomes difficult to understand the text. At this time, it is necessary to familiarize the parents with the specified conditions for the performance of homework.

The skills of using the book should be applied and reinforced in the student's reading process outside the classroom. Apart from these, teachers and parents should give appropriate advice to students. Such advice should be devoted to choosing a book for further reading, book handling rules, taking notes from the reading material, etc. Ganja City, M. A. Sabir Secondary School No. 5 gives the recommendations regarding students' reading outside the classroom as follows: consult with the teacher and librarian when choosing a book; don't finish reading the book you bought, finish it; don't hurry while reading the book, read it carefully; think over unclear words (use a dictionary and clarify their meaning); tell your parents and friends about the books you read, about the interesting things there; Make notes about what you read in your diary, write the name of the author, the book, interesting ideas in your diary.

Students should also be introduced to the rules of bibliographic work. In many schools, teachers have age-appropriate conversations about bibliography with students. In these conversations, students are given instructions on how to find the book they need, how to buy it, and how to use information and dictionary books (Law of the Republic of Azerbaijan, 2009: 78).

Reading technique and sequence should also be conveyed to the students. They should first pay attention to the name of the book, its author, understand its main idea and sequence of events while working on the text, and finally, analyze the text and express their attitude to it. Children of younger school age should be directed in this vector. When talking with a child about a read book, teachers and parents should not only ask about the content of the book, but also find out how the content and the idea of the book are understood, whether the child is able to draw correct conclusions.

Experience shows that in order to successfully inculcate the skills of working on a book, students must master the effective work methods that are the basis of this skill. Our determinative experiment shows that the vast majority of students do not know how to use the book effectively. This is also attributed to the fact that the language of the textbooks is difficult. This keeps them away from self-education, each student tries to read

and learn the text “in his/her own way”.

Although some work is carried out in school practice in the field of teaching students the skills of working with books, this work is not regular or systematic. The ways of inculcating self-study skills that some teachers practice are often not satisfactory.

The ability of self-control occupies an important place among human self-education skills. Self-monitoring is of greater importance in the learning process: this skill is an essential condition for any learning activity. Students who have mastered the skill of self-control perform the assigned tasks at a high level and freely. On the contrary, students who do not master this skill well always work under supervision, cannot organize their learning work, and fall behind in learning.

According to observations, many of the students read a passed text several times, and then, looking at the book, they think that they have already mastered it. However, during inquiry in class, it becomes clear that the text has not been well studied. Even though they spend a lot of time and effort, students get low marks and blame the teacher for not being objective. This, in turn, causes them to cool off from training. Therefore, the ability of self-control has a significant impact on training.

The effectiveness of the student's learning activity depends to some extent on his/her self-control level. For training success, the student should approach his/her activity consciously, reconcile the results of his/her work with the given example, check the task and be able to correct mistakes. It is an important task to pay special attention to this aspect starting from the first days of school. But how is this task implemented in school practice?

Experience and observations show that sometimes insufficient attention is paid to instilling self-control skills in students: the level of these skills in students is much lower than their real capabilities. Defects in school practice in the field of instilling self-control skills can be explained, first of all, by the fact that teachers do not have the necessary ideas about it. There is almost no pedagogical-methodological literature in the Azerbaijani language that can guide teachers in this matter.

It is true that in recent years, attention has been paid to the study of inculcating self-control, self-examination, and self-evaluation methods. In particular, the scope of psychological research is wider.

Since the teaching of self-control skills is closely related to knowing the essence of these methods, let's dwell on this issue, albeit briefly. What does self-control mean? What elements does this skill consist of? What should be considered when teaching self-control skills to students?

In the psychological-pedagogical literature there is no uniformity on the essence of the ability of self-control: there are different views on this issue. Some interpret the ability of self-control broadly, others narrowly: two, three or four signs of self-control are put forward. Some of the definitions given to self-control do not include important features such as activity analysis, verification, and error correction. In some of them, the necessary signs such as monitoring the performance of the activity and regulating it have been overlooked (Abdullayev, 2000: 23).

In order to fully characterize the concept of self-control, it is important to correctly distinguish its components and signs. These include the following: a) monitoring that one's activities are in accordance with the set goal or plan; b) to reconcile the implementation with the relevant plan or example, to analyze and adjust it from this point of view; c) check implementation and find and correct errors (Hamzayev, 1984: 39).

Based on these signs, self-control in training can be defined as follows: self-control in training is the ability of the student to monitor his/her training activity in accordance with the intended goal and plan, analyze and adjust it in terms of a relevant example, self-check and correct his/her mistakes.

In understanding the essence of the self-control skill, it is of great importance to know its physiological mechanism. Physiological-psychological studies show that the human body is the most perfect self-control system. Self-regulation has a certain physiological and psychological mechanism.

The physiological mechanism of self-regulation is the process of feedback and opposite afferentation. Reverse afferentation is related to the regulatory activity of the brain. Academician I. P. Reverse afferent training, founded by Pavlov, was developed by physiologist P. K. It was continued and developed by Anokhin.

Based on psychological research, it has been established that the ability to self-evaluate plays an important role in the relationship between self-control and self-awareness: self-evaluation can help or hinder self-control.

The level of self-control is closely related to the emotional-volitional qualities of the student. Self-control, self-examination requires voluntary effort from a person. Thus, the student has to mobilize all his/her strength to achieve the set goal, not to make mistakes or eliminate existing mistakes. This is possible as a result of intense voluntary effort.

The quality of self-control is influenced by the child's emotional state, his/her self-confidence or lack of confidence, success or failure, whether he/she enjoys his/her work, etc. Based on the conducted special research it was determined that the effectiveness of self-control depends very much on the student's knowledge and confidence in that knowledge. If a student does not have such confidence, then self-examination does not produce effective results. Therefore, self-control is closely related to various mental processes - intellectual and volitional-emotional qualities. In the training process, it is important to connect the formation of self-control skills with the development of the student's mental processes.

Self-control skills play a big role in training. This skill, above all, is an important condition for increasing the activity and independence of students in training. A student's regular monitoring of his/her learning activity, analyzing the results of implementation, critical approach to his/her activity, spotting and correcting his/her mistakes requires great mental activity and independence.

Self-monitoring gives a conscious character to the learning process. Thus, a student who has mastered the ability of self-control consciously approaches his/her learning activity, finds and applies effective ways to better perform his/her tasks, checks his/her performance and corrects his/her mistakes. All this helps to fight rote learning and conscious mastering of the material. Therefore, it is necessary to involve students more widely in self-control and self-examination.

Self-monitoring helps students to better acquire skills and habits, and to deal with mistakes. As Ushynskiy shows, the mistake that the student finds and corrects leaves a deep mark on him/her, and the student gets the opportunity to repeat that mistake again.

As it can be seen, self-control is an important condition for the effective organization of the student's learning activities. Taking into account its great role in education, it is necessary to pay special attention to instilling self-control and self-examination skills in students.

Experience and observations show that today students' self-control is limited and simple. The development of this skill depends greatly on the training conditions, the teacher's requirements, and the teaching methods she/he uses. Self-control and self-examination skills can be formed in students under specially directed and properly organized learning conditions. Teachers should periodically engage students in self-monitoring and self-examination in the subjects they teach and in extracurricular activities.

It is an important condition to use all the indicated types of self-control when involving students in self-control in the training process. An important means of inculcating the skill of self-control is to teach students the general principles underlying this skill. A student should know certain principles and be able to use them in order to be able to control his/her learning work and self-check (Hashimova, 2005: 38).

Approbation of research results. The main provisions of the article are reflected in the author's theses submitted to scientific conferences in Azerbaijan and abroad, as well as in scientific articles published in various journals in Azerbaijan and abroad.

Conclusion. The teacher should try to teach students the method of systematization, starting from elementary grades. In this case, it is appropriate to take the following rules as a basis:

1. To get acquainted with the set goal.
2. To determine on what principle to systematize the given objects.
3. According to this principle, to analyze objects, find their similarities and differences and reduce them into a system.

When teaching the method of systematization, it is necessary to wait for certain conditions: a) to consider given objects in interaction, to teach to look at each specific object as part of a whole system; b) to use systematization not only in order to put existing knowledge in order, but also to obtain new information and draw conclusions; c) extensive use of the layout of the scheme, schedule in the training process.

The method of systematization should be taught in unity with classification. Classification is the ability to group certain objects according to their main characteristics.

Students' mastery of the considered thinking processes (comparison, abstraction, systematization, classification, etc.) prepares them for the ability to generalize, which indicates a high level of analysis-composition activity of thinking. Any concept, rule and law is formed as a result of generalization. As you know, generalization is the process of mentally combining objects and events that have a common property. Conscious assimilation of training materials, application of theoretical knowledge to studies is closely related to the formation of correct generalization skills in students.

References

Abdullayev, B. (2000). About pedagogical terms and concepts. *"Azerbaijan school" magazine*, Baku:

Vols. 6, pp. 72-76

Aghayev, A.A. (1985). Continuous education: problems, tasks. "Azerbaijan teacher" magazine, Baku: November 23.

Law of the Republic of Azerbaijan on Education. (2009). Baku: Qanun.

Hashimova, A. (2005). *The system of self-education training of students and youth*. Baku: Adiloglu, 147 p.

Hamzayev, M.A. (1984). Effective ways of learning and their consideration in the training process. "Azerbaijan school" magazine. Vols. 9, pp. 42-46

Формування самоосвіти та компетентності студента в процесі формування розумових якостей

Алієва Рухангіз Маммад²

Нахічеванський інститут вчителів, Нахічевань, Азербайджан

У статті обґрунтовано, що самоосвіта є однією із найнеобхідних ланок єдиного комплексу розумової праці. Цей вид діяльності, який містить елементи самостійної діяльності, був центром уваги в усіх структурах і ланках суспільного життя як засіб удосконалення суспільно-політичної та професійно-професійної підготовки людини, отримання знань, завжди залучав людей із прогресивними поглядами і цінувався за «коефіцієнтом корисності». Доведено, що у процесі розумової праці необхідно виконати протилежну операцію. Зазначимо, щоб окресленим операціям відводилося велике місце в освіті, вчитель повинен також дбати про їхнє формування в учнів. Недостатній розвиток аналізують-складальної діяльності учнів негативно позначається не тільки на глибині їхніх знань, а й на рівні їхніх умінь.

Мета статті – розглянути високі вимоги до шкільної підготовки в епоху науково-технічного прогресу, в умовах стрімкого зростання інформації. Окрім озброєння молодого покоління науковими знаннями, школа повинна виховувати у нього самостійні знання, навички вільної праці, культуру розумової праці, самостійність мислення, навички самоосвіти, краще готувати до самостійної трудової діяльності. Це один із важливих напрямків освітніх реформ.

Ключові слова: самоосвіта, студентська компетентність, розумові здібності

Accepted: March 28, 2023

² доктор філософії у галузі педагогіки, старший викладач кафедри педагогіки та психології Нахічеванського учительського інституту

Лінгвокультурна компетентність майбутніх перекладачів китайської мови: сучасний стан сформованості

Моргун Олександра Олександрівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: morhun.alekssa@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2078-4450>

Researcher ID: ABD-2548-2021

Статтю зосереджено на дослідженні лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови, її структурних елементів і факторів формування. Проаналізовано та уточнено поняття «компетентність» у межах підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в університетській освіті.

Зазначено, що лінгвокультурна компетентність входить до спектру основних компетентностей, які слід формувати і розвивати для повноцінного досягнення академічного успіху. Потлумачено педагогічний феномен «компетентність» як якісно-результативну інтегровану характеристику особистості, що ідентифікується наприкінці навчання через накопичені в процесі професійної підготовки знання, уміння і досвід та здатність їх використовувати в практичній діяльності. Доведено, що ключовим феноменом оцінки якості навчання є «критерій». У роботі визначаються критерії та показники оцінювання лінгвокультурної компетентності студентів, а також рівні сформованості цієї компетентності для китайської мови. Критерії оцінювання лінгвокультурної компетентності студентів асоційовано з мірою відбиття цілісності властивостей об'єкта, що забезпечує його існування; з мірилом оцінювання результату діяльності, зміст якого розкривається завдяки певних маркерів (показників); з ознакою, на підставі якої виробляється оцінка, що конкретизується в показниках та індикаторах. Продемонстровано структуру лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови. Представлено критерії і показники лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови: культурно-просвітницька компетенція (з показниками: філософсько-культурологічний, конфуціансько-орієнтований), літературно-художня компетенція (з показниками: фольклорно-етнографічний, лірико-прозаїчний), порівняльно-культурологічна компетенція (з показниками: освітньо-культурний, національно-культурний), професійно-комунікативна компетенція (з показниками: лінгво-комунікативний, перекладацько-діяльнісний). Детерміновано і специфіковано рівні сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови (високий, достатній, середній, низький).

Ключові слова: критерії, показники, компетентність, майбутні перекладачі китайської мови, лінгвокультурна компетентність, культурно-просвітницька компетенція, літературно-художня компетенція, порівняльно-культурологічна компетенція, професійно-комунікативна компетенція.

Вступ. Наразі проблемі розвитку компетентностей присвячено чимало праць. Компетентнісний підхід до навчання є одним з провідних підходів, що застосовується педагогами на всіх рівнях освіти. Міжнародна спільнота експертів визначають компетентності тими індикаторами, що дозволяють «виміряти» готовність випускників закладів освіти до швидкої адаптації до життя соціуму та активної участі в ньому: орієнтуватися та оперувати інформацією, стрімливо ухвалювати рішення, самовдосконалюватися протягом життя. Лінгвокультурна компетентність входить до спектру основних компетентностей, які слід формувати і розвивати для повноцінного досягнення академічного успіху. Саме тому в представленій статті вивчається поняття лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови як науково-методична проблема.

Вагомий внесок у розвиток педагогічного конструкту з питань розвитку і формування різних компетентностей зробили такі дослідники, як-от: І. Анненкова, А. Богуш, А. Василюк, К. Єлисеєв, В. Курило, З. Курлянд, О. Попова, М. Поташник, Т. Осіпова та інші. Науковці підкреслюють, що ключовим феноменом оцінки якості навчання є «критерій» (від лат. *critērium*, яке зводиться до грец.

¹ начальник відділу міжнародних зв'язків, асистент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, аспірант кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

χρητήριο – здатність розрізнення; засіб судження, мірило), який Міжнародна організація зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization, ISO) визначає як: «міру відбиття цілісності властивостей об'єкта, що забезпечує його існування», О. Попова трактує як «мірило оцінювання результату діяльності, зміст якого розкривається завдяки певним маркерів (показників)» (Попова, 2016: 198). А. Василюк, М. Дей окреслюють, як «ознаку, на підставі якої виробляється оцінка, що конкретизується в показниках та індикаторах» (Василюк, Дей, 2016: 17).

Мета та завдання дослідження. З огляду на вищезазначене, *мета* статті полягає у визначенні рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови та специфікації критеріїв оцінювання рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови за складовими компетенціями.

Результати дослідження. Відтак, на платформі Державного закладу «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського» було проведено експериментальне навчання з формування лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови. На другому етапі констатувального зрізу на основі аналізу наукового фонду з теми дослідження було визначено критерії та їх показники (маркери) для встановлення рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови. Критерії та показники було скорельовано зі складовими компонентами (компетенціями) лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови.

Важливу роль в уточненні поняття «компетентність» відіграли представники Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади (L. Salganik, D. Rychen, U. Moser, J. Konstant), які започаткували в 1999 році програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади», у межах якої експерти з різних галузей зробили значну спробу систематизувати й узагальнити досвід багатьох країн та найкомпактніше визначили поняття «компетентність» (competency) як «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання». До складників конкретної компетентності авторами було віднесено відповідні взаємопов'язані пізнавальні ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння, усе те, що можна мобілізувати для активної дії в конкретному контексті (Овчарук, 2004).

Звертаючись до закону України «Про вищу освіту», вбачаємо таке визначення поняття «компетентність» як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (закон України «Про вищу освіту», 2014).

Схоже трактування поняття «компетентність» закладено і в Національній рамці кваліфікацій, а саме, у постанові КМУ від 25.06.2020 «Про внесення змін у додаток до постанови КМУ від 23.11.2011 № 1341», в якій зазначено, що «компетентність – це комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Національна рамка кваліфікацій, 2020).

Критеріями оцінювання рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови було визначено такі види компетенцій: *культурно-просвітницька, літературно-художня, порівняльно-культурологічна, професійно-комунікативна* з відповідними показниками. Опишемо їх.

Культурно-просвітницька компетенція з показниками:

- *філософсько-культурологічний* – обізнаність із основним змістом китайських фундаментальних філософських теорій і категорій (людина (男人), гуманність (人 / 仁), знання (知), добро (善), зло (恶), темне й світле начало (阴阳), заслуга / досягнення (功)), дія / вчинок (行); умінь диференціювати позитивну й негативну семантику китайських фундаментальних філософських категорій;

- *конфуціансько-орієнтований* – знання фундаменту конфуціанства (гуманність, повага до старших, любов до людей, почуття обов'язку, справедливість, скромність, стриманість) і ідеї «золотої середини»; умінь розпізнавати постулати школи Конфуція, що представлені в автентичних художніх текстах.

Літературно-художня компетенція з показниками:

- *фольклорно-етнографічний* – знання тематики, сюжету і характеристики героїв популярних народних китайських казок, легенд, міфів, притч, а також традицій, свят, вірувань та забобонів, що

представлені у фольклорних матеріалах і несуть у собі інформацію, пов'язану з історією та традиціями Китаю; *уміння* сприймати та інтерпретувати соціокультурну інформацію, вилучену з неадаптованих фольклорних текстів, декодувати імпліцитну інформацію, порівнювати сюжети китайських і українських фольклорних творів;

- *лірико-прозаїчний* – *знання* відомих китайських ліричних і прозаїчних творів різних епох становлення Піднебесної, їх сюжетних ліній, головних героїв; засобів виразності, національно-маркованої лексики, фразеологічних одиниць, мовних афоризмів та соціокультурної інформації в їх складі; інформації про авторів; *уміння* розуміти змістову, смислову й естетичну інформацію автентичних художніх творів, національно-марковану лексику та фразеологічні одиниці в їх складі, творчо переосмислювати та інтерпретувати прозаїчні та поетичні тексти, порівнювати події, описані у творах, з проблемами сьогодення.

Порівняльно-культурологічна компетенція з показниками:

- *освітньо-культурний* – *обізнаність* із сутністю поняття «культура» як сукупність матеріальних і духовних цінностей в аспекті «чужа ↔ рідна» стосовно певної людини; *уміння* коректно поводити себе з урахуванням культурних цінностей іншої країни, реагувати толерантно й етично-коректно по відношенню до представників культури Китаю в процесі міжкультурної комунікації;

- *національно-культурний* – *обізнаність* із основними національними традиціями, святами, звичаями і культурною спадщиною КНР (*свята*: Канун Нового Року (Чусі), Свято Зимового Сонцестояння, Свято Весни – Чуньцзе (Новий Рік), Свято Ліхтарів, Свято закоханих, День поминання покійних, Свято середини осені, тощо; *традиційна кухня та страви*: смажений рис, качка по-пекінськи, салат Фунчоза, салат з броколі в устричному соусі, баоцзи, вонтони, китайська лапша, тощо; *релігійні переваги*: конфуціанство, буддизм, іслам, християнство (православ'я, католицизм); традиційна китайська релігія даосизм; *національні музикальні інструменти*: дзвоники, цимбали, ерху, гучжен; *уміння* виявляти та правильно трактувати національно-марковані елементи в контексті інтер-культурної комунікації.

Професійно-комунікативна компетенція перекладача з показниками:

- *лінгво-комунікативний* – *знання* мови оригіналу та мови перекладу; здатність розуміти та створювати граматичні, лексичні й ідіоматичні структури, а також макет тексту робочими парами мов; обізнаність з лінгвістичними засобами побудови усного та писемного, різножанрового монологічного та діалогічного мовлення; перцептивними формами отримання інформації (аудіювання / читання); *вміння* вільно використовувати китайську мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя із врахуванням соціокультурних норм; адекватно інтерпретувати комунікативну інтенцію партнера; аргументовано висловлювати свою думку китайською мовою з урахуванням правил мовленнєвого етикету та національно-культурної поведінки;

- *перекладацько-діяльнісний* - *знання* мовних, літературних, фольклорних особливостей художньої спадщини України та Китаю; характерних рис як своєї культури, так і культури народу-носія китайської мови; основних засобів і прийомів перекладу з урахуванням певного культурного тла; *вміння* здійснювати основні види перекладу всіх жанрово-стильових різновидів текстів із використанням соціокультурних знань про країну мови, що вивчається; використовувати адекватний перекладацький інструментарій задля відтворення змісту вихідного тексту та інформації національно-культурного характеру; добирати адекватний тип поведінки відповідно до певного культурного середовища.

Узагальнені критерії та показники лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови відображено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Критерії і показники лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови

<i>п/п</i>	<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
1	Культурно-просвітницька	філософсько-культурологічний конфуціансько-орієнтований
2	Літературно-художня	фольклорно-ентографічний лірико-прозаїчний
3	Порівняльно-культурологічна	освітньо-культурний національно-культурний
4	Професійно-комунікативна	лінгво-комунікативний перекладацько-діяльнісний

Відповідно до визначених критеріїв було схарактеризовано *рівні* сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови (*високий, достатній, задовільний, низький*). Опишемо їх.

Високий рівень. Студенти цього рівня *обізнані* зі змістом фундаментальних китайських філософських категорій, основ конфуціанства, ідеї «золотої середини» і концепції добродетності; демонструють уміння виявляти позитивну і негативну семантику фундаментальних китайських філософських категорій; володіють базисними знаннями конфуціанства і вміннями ідентифікувати постулати школи Конфуція в текстах.

Обізнані із тематикою, сюжетами і характеристиками героїв популярних китайських фольклорних текстів, ліричних і прозаїчних творів, розуміють соціокультурну інформацію, вилучену з неадаптованих художніх текстів, правильно декодують імпліцитну інформацію, вміють виокремлювати національно-марковану лексику та фразеологічні одиниці в їх складі, творчо переосмислювати та інтерпретувати прозаїчні та поетичні тексти, порівнювати події, описані у творах, з проблемами сьогодення.

Обізнані із сутністю поняття «культура» людини в аспекті «чужа ↔ рідна»; національними традиціями, святами, культурною спадщиною КНР; демонструють уміння коректно поводити себе з урахуванням культурних цінностей іншої країни, реагувати толерантно й етично-коректно по відношенню до представників культури Китаю в процесі міжкультурної комунікації; виявляти та правильно трактувати національно-марковані елементи в контексті інтер-культурної комунікації.

Обізнані з лінгвістичними засобами мови оригіналу та мови перекладу; граматичними, лексичними й ідіоматичними структурами, лінгвістичними засобами побудови усного та писемного, різножанрового монологічного та діалогічного мовлення; перцептивними формами отримання інформації; основними засобами і прийомами перекладу з урахуванням певного культурного тла; *вміють* вільно використовувати китайську мову під час власної усної та письмової різножанрової комунікації та під час перекладацької діяльності із урахуванням соціокультурних норм; адекватно інтерпретувати комунікативну інтенцію партнера; добирати адекватний тип поведінки відповідно до певного культурного середовища.

Достатній рівень. Студенти цього рівня *обізнані* із *загальним* змістом фундаментальних китайських філософських категорій, основ конфуціанства, ідеї «золотої середини» і концепції добродетності; демонструють уміння виявляти позитивну і негативну семантику фундаментальних китайських філософських категорій, хоча й з деякими *огріхами у розуміння*; володіють базисними знаннями конфуціанства і вміннями ідентифікувати постулати школи Конфуція в текстах.

Обізнані із тематикою, сюжетами і характеристиками героїв популярних китайських фольклорних текстів, ліричних і прозаїчних творів, розуміють соціокультурну інформацію, вилучену з неадаптованих художніх текстів, проте іноді припускають *огріхи* в її тлумаченні; декодують імпліцитну інформацію, але подекуди наявні *відхилення* від адекватності; вміють виокремлювати національно-марковану лексику та фразеологічні одиниці, допускаючи при цьому *1-2 помилки*; вміють інтерпретувати прозаїчні та поетичні тексти, однак припускаються *незначних огріхів*, вміють порівнювати події, описані у творах, з проблемами сьогодення.

Обізнані із сутністю поняття «культура» людини в аспекті «чужа ↔ рідна»; національними традиціями, святами, культурною спадщиною КНР; *загалом демонструють* уміння коректно поводити себе з представниками рідної і чужої культури; вміють адекватно реагувати на репліки співрозмовника в процесі міжкультурної комунікації, однак можуть припуститися *незначних помилок*; виявляти та трактувати національно-марковані елементи в контексті інтер-культурної комунікації з деякими *огріхами* в їх тлумаченні.

Обізнані з лінгвістичними засобами мови оригіналу та мови перекладу; граматичними, лексичними й ідіоматичними структурами, однак роблять *незначні помилки* при транспозиції; лінгвістичними засобами побудови усного та писемного, різножанрового монологічного та діалогічного мовлення, однак *не завжди коректно* обираючи мовні та мовленнєві засоби відповідно жанру; перцептивними формами отримання інформації; основними засобами і прийомами перекладу, однак з *незначними огріхами* стосовно певного культурного тла; вміють вільно використовувати китайську мову під час власної усної та письмової різножанрової комунікації та під час перекладацької діяльності, однак мають *незначні труднощі* із урахуванням соціокультурних норм; припускаються не грубих помилок щодо інтерпретації комунікативної інтенції партнера; вміють добирати загалом адекватний тип поведінки відповідно до певного культурного середовища.

Задовільний рівень. Студенти цього рівня *недостатньо обізнані* із загальним змістом фундаментальних китайських філософських категорій, основ конфуціанства, ідеї «золотої середини» і концепції доброчесності; припускають *неточності* у процесі виявлення позитивної і негативної семантики фундаментальних китайських філософських категорій; володіють *недостатніми знаннями* конфуціанства і вміннями ідентифікувати постулати школи Конфуція в автентичних текстах.

Недостатньо обізнані із тематикою, сюжетами і характеристиками героїв популярних китайських фольклорних текстів, ліричних і прозаїчних творів, плутають головних героїв, *не можуть* виокремити соціокультурну інформацію з неадаптованих художніх текстів; відчують труднощі в інтерпретації імпліцитної інформації; *не завжди коректно* виокремлюють національно-марковану лексику та фразеологічні одиниці; наявні відхилення від адекватності при інтерпретації прозаїчних та поетичних текстів, відчують труднощі при порівнянні подій, описаних у творах, з проблемами сьогодення.

Недостатньо обізнані із сутністю поняття «культура» людини в аспекті «чужа ↔ рідна»; *відчують труднощі* діяти креативно, іноді реагують нетолерантно й етично-некоректно по відношенню до представників культури Китаю в процесі міжкультурної комунікації; володіють недостатньо повними знаннями про провідні національні традиції і звичаї КНР; подекуди *демонструють відсутність* здатності виявляти та адекватно інтерпретувати національно-марковані елементи в контексті інтер-культурної комунікації.

Недостатньо обізнані з лінгвістичними засобами мови оригіналу та мови перекладу; граматичними, лексичними й ідіоматичними структурами; *порушують* граматичні та синтаксичні правила побудови усного та писемного монологічного й діалогічного мовлення, *некоректно* обираючи мовні та мовленнєві засоби відповідно певному жанру; подекуди *припускають помилки* під час перцепції в комунікації; роблять *непоодинокі помилки* у застосуванні засобів і прийомів перекладу, особливо стосовно певного культурного тла; *вміють* проводити усну та письмову комунікації та перекладацьку діяльність, однак із *значними труднощами* стосовно урахування певних жанрів і соціокультурних норм; *некоректно* інтерпретують комунікативну інтенцію партнера; *не розмежують* адекватний та неадекватний тип поведінки відповідно до певного культурного середовища.

Низький рівень. Студенти, що знаходяться на цьому рівні, *не обізнані* із загальним змістом фундаментальних китайських філософських категорій; *не здатні* виявляти позитивну і / або негативну семантику основних фундаментальних китайських філософських категорій; *практично не володіють* знаннями конфуціанства, *не вміють ідентифікувати* постулати школи Конфуція в автентичних текстах.

Студенти *не обізнані* із популярними народними китайськими фольклорними текстами, *поверхово ознайомлені* із ліричними та прозаїчними китайськомовними творами, плутають головних героїв, відчують значні *труднощі* в інтерпретації змісту сюжетних ліній і дії головних героїв; *не виявляють* імпліцитну компоненту.

Не обізнані із сутністю поняття «культура» людини у форматі «чужа ↔ рідна»; *поверхово ознайомлені* із національними традиціями, святами, культурною спадщиною КНР; часто реагують *нетолерантно* й етично-некоректно по відношенню до представників культури Китаю в процесі міжкультурної комунікації; *демонструють відсутність* здатності виявляти та адекватно інтерпретувати національно-марковані елементи в контексті інтер-культурної комунікації.

Недостатньо обізнані з лінгвістичними засобами мови оригіналу та мови перекладу; граматичними, лексичними й ідіоматичними структурами; *грубо порушують* граматичні та синтаксичні правила побудови усного та писемного монологічного й діалогічного мовлення, *не розмежують* мовні та мовленнєві засоби відповідно певному жанру; *припускають непоодинокі помилки* під час перцепції в комунікації; *не здатні* правильно оперувати основними засобами та прийомами перекладу; *не вміють* адекватно проводити усну та письмову різноманітну комунікацію, *неадекватно* реагуючи на відповіді та пропозиції співрозмовників; роблять *сміслові помилки* під час перекладацької діяльності, *не враховують* соціокультурні норми спілкування; *некоректно* інтерпретують комунікативну інтенцію партнера; *не розмежують* адекватний та неадекватний тип поведінки відповідно до певного культурного середовища.

Для того щоб виявити рівні сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови на початку експерименту, а в подальшому адекватно визначити зміст і структуру експериментальної методики формування лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови, необхідно запровадити низку тестів, які базуватимуться на окреслених критеріях та їх показниках. До кожного критерію за кожним його показником було розроблено діагностувальні завдання для студентів 3-їх курсів факультетів іноземних мов, спеціалізації «035.065

Східні мови та літератури», яких було вільно розподілено на контрольні й експериментальні групи за загальними семестровими оцінками з дисциплін «Практичний курс китайської мови» і «Теорії і практика перекладу» (50% на 50%). Уважаємо ці групи статистично однорідними.

Висновки. На основі аналізу праць вітчизняних науковців щодо формування професійно значущих компетентностей майбутніх перекладачів китайської мови *компетентність* було розтлумачено як якісно-результативну інтегровану характеристику особистості, що ідентифікується наприкінці навчання через накопичені в процесі професійної підготовки знання, уміння і досвід та здатність їх використовувати в практичній діяльності. Базуючись на теоретичні праці, провідним було визнано лінгвокультурологічний підхід у комплексі з іншими підходами до викладання іноземної мови, таких як: культурологічний, лінгвокраїнознавчий, соціокультурний та комунікативно-етнографічний.

У запропонованій роботі було визначено та описано чотири види компетенцій-складових лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови, які виступили критеріями оцінювання рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності, а саме: культурно-просвітницька, літературно-художня, порівняльно-культурологічна, професійно-комунікативна.

Для визначення рівнів сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови було виокремлено такі показники: 1) філософсько-культурологічний, конфуціансько-орієнтований; 2) фольклорно-етнографічний, лірико-прозаїчний; 3) освітньо-культурний, національно-культурний; 4) лінгво-комунікативний, перекладацько-діяльнісний.

У наведеній роботі визначено та обґрунтовано рівні сформованості лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови, як-от: високий, достатній, задовільний, низький.

Незважаючи на те, що вивчення китайської мови є предметом широкої зацікавленості здобувачів вищої освіти, ініційована тема не опрацьована у достатньому об'ємі, щоб отримати логічне та ґрунтовні данні.

Наступним завданням дослідження є необхідність у розробки моделі і методики формування лінгвокультурної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти.

Література

Василіук А., Дей М. Якість вищої освіти: теорія і практика. Навчальний посібник. Київ: Підручник і посібник, 2019. 176 с.

Національна рамка кваліфікацій, 2020. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>

Овчарук О., Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / "К.І.С.", 2004. 112 с.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти: [монографія]. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського; Одеська міська типографія, КП, 2016. 660 с.

Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Linguocultural competence of future Chinese translators: the current state of its development

Morhun Oleksandra²

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

The article focuses on the study related to linguocultural competence of future translators of the Chinese language, its structural elements and factors of its development. The concept "competence" has been analysed and clarified within the framework of training future translators of the Chinese language in high school. It has been found out that linguocultural competence is part of the spectrum made of basic competences that should be formed and developed in order to fully achieve academic success. The pedagogical phenomenon "competence" is interpreted as a quality-resultative integrated characteristic of the individual, which is identified at the end of the study through the knowledge, skills and experience accumulated in the process of profession-oriented training and the ability to use them in practical activities. It has been

² Head of the Department of International Relations, Assistant of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics at the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

proved that the “criterion” is the key phenomenon of the quality assessment in education system. The author defines the criteria and indicators for assessing the linguocultural competence of students, as well as the levels of this competence proficiency in the Chinese language. The criteria for assessing the linguocultural competence of students is associated with the reflection degree of the object’s properties integrity which ensures its existence; with a criterion for evaluating activity results the content of which is revealed due to certain markers (indicators); with a feature on the basis of which an assessment is made, which is specified in indicators. The structure of the linguocultural competence of future Chinese translators has been determined. The criteria and indicators of the linguocultural competence of future Chinese translators have been presented: cultural-educational competency (with indicators: philosophical-cultural, Confucius-oriented), literary-artistic competency (with indicators: folkloric-ethnographic, lyrical-prosaic), comparative-cultural competency (with indicators: educational-cultural, national-cultural), professional-communicative competency (with indicators: linguistic-communicative, translation- and activity-oriented).

Keywords: criteria, indicators, competence, future translators of the Chinese language, linguocultural competence, cultural-educational competency, literary-artistic competency, comparative-cultural competency, professional-communicative competency.

References

Natsionalna ramka kvalifikatsii. (2020). [National framework of qualifications]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>

Ovcharuk, O. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Library of educational policy, “K.I.S.” [in Ukrainian].

Popova, O.V. (2016). *Profesiino-movlenniava pidhotovka maibutnikh perekladachiv kytayskoi movy v umovakh universytetskoi osvity* [Professional speech training of future translators of the Chinese language in the conditions of university education]. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; Odesa City Typography, KP [in Ukrainian].

Pro vyshchu osvitu [On higher education]. Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

Vasylyuk, A. & Day, M. (2019). *Yakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka* [Quality of higher education: theory and practice]. Kyiv [in Ukrainian].

Accepted: March 28, 2023

Підписано до друку 01.04.2023. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Агіал» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,4.
Наклад 100 пр.
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393, 0487431393 e-mail – 7431393@gmail.com